TEK BAŞINA SEYAHAT EDEN MÜSLÜMAN KADINLARIN GÖZÜNDEN SEYAHAT DENEYİMİ

Ayşe DELİORMANLI

Doktora Tezi

Eskişehir, 2025

TEK BAŞINA SEYAHAT EDEN MÜSLÜMAN KADINLARIN GÖZEÜNDEN SEYAHAT DENEYİMİ

Ayşe DELİORMANLI

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

DOKTORA TEZİ

Eskişehir, 2025

06/01/2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığımı; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Ayşe DELİORMANLI

ÖZ

TEK BAŞINA SEYAHAT EDEN MÜSLÜMAN KADINLARIN GÖZÜNDEN SEYAHAT DENEYİMİ

DELİORMANLI, Ayşe

Doktora Tezi, 2025

Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ebru DÜŞMEZKALENDER

Bu araştırma tek başına seyahat eden Müslüman kadınların seyahat deneyimlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Müslüman kadınların tek başına seyahat deneyim süreçleri toplumsal ve bireysel yansımalar düzeyinde, post-feminizim ve İslami feminizim bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Nitel yöntem ile tasarlanan araştırmada olgubilim deseni benimsenmiştir. Örneklem seçiminde ölçüt ve kartopu örneklemeden yararlanılmıştır. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak, toplam 19 tek başına seyahat eden Müslüman kadın ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Verilerin analizinde MAXQDA Analytics Pro 2024 programından faydalanılmıştır. Araştırma sonuçları Müslüman kadınların sosyal soyutlanma amacıyla tek başına seyahat ettiklerini, seyahat ederken de sosyo-kültürel ve sosyo-dini boyutta kısıtlarla karşılaştığını göstermiştir. Özellikle yurtdışı seyahatlerde sosyo-dini kısıtlar önyargı, kalıp yargı ve ötekileştirme bağlamında ortaya çıkmıştır. Karşılaşılan olumsuz sosyal tutumlar bağlamında Müslüman kadınların psikolojik risk kaygısı yaşadıkları da elde edilen sonuçlar arasındadır. Tek başına seyahat eden Müslüman kadınların gözünden seyahat deneyimlerini inceleyen çalışmaların olmaması araştırmanın değerini artırmaktadır. Araştırmanın gelecekte yapılacak çalışmalara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Seyahat Deneyimi, Tek Başına Seyahat, Müslüman Kadınlar

ABSTRACT

TRAVEL EXPERIENCE THROUGH THE PERSPECTIVE OF SOLO FEMALE MUSLIM TRAVELERS

DELİORMANLI, Ayşe

Doctoral Degree, 2025

Tourism Management

Supervisor: Doç. Dr. Ebru DÜŞMEZKALENDER

This research aims to examine the travel experiences of Muslim women traveling solo. Muslim women's solo travel experiences are evaluated at the level of social and individual reflections from the perspective of post-feminism and Islamic feminism. In the research designed with qualitative method, phenomenology design was adopted. Criterion sampling and snowball sampling were used in sample selection. In the study, in-depth interviews were conducted with a total of 19 solo female Muslim travels using a semi-structured interview technique. MAXQDA Analytics Pro 2024 program was used to analyse the data. The results of the research showed that Muslim women travel solo for the purpose of social isolation and face socio-cultural and socio-religious constraints while traveling. Especially in international travel, socio-religious constraints emerged in the context of prejudice, stereotyping and marginalization. It was also found that Muslim women experience psychological risk anxiety in the context of negative social attitudes. The lack of studies examining travel experiences through the eyes of solo female Muslim travelers increases the value of this research. It is thought that the research will be a guiding light for future studies.

Keywords: Travel Experiment, Solo Travel, Muslim Women.

TEŞEKKÜR

Doktora eğitimim ve tez çalışmam boyunca benden yardımlarını ve desteğini esirgemeyen her zaman yanımda olduğunu hissettiren değerli danışmanım Doç. Dr. Ebru DÜŞMEZKALENDER'e, tez izleme jürimde bulunarak çalışmamın her aşamasında önerileriyle yol gösteren ve katkı sağlayan değerli hocalarım Doç. Dr. Cansev ÖZDEMİR GÖZEN ve Dr. Öğr. Üyesi Serap CAVKAYTAR'a teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamda yer alan değerli katılımcılara ayırdıkları zaman ve sundukları katkılar için teşekkür ederim. Doktoraya başladığım ilk günden bu yana büyük bir sabırla yanımda olan, desteğini esirgemeyerek motivasyon sağlayan değerli eşime minnettarım. Son olarak canım kızım, varlığınla bana güç verdin. Çalışmaktan büyük bir keyif aldığım tezimi başta canım kızım olmak üzere tüm kız çocuklarına ve kadınlara armağan ediyorum. İyi ki varsınız, iyi ki varız.

Ayşe DELİORMANLI

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ iii
ÖZ iv
ABSTRACT v
TEŞEKKÜR vi
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLAR LİSTESİ ix
ŞEKİLLER LİSTESİ x
KISALTMALAR LİSTESİ xi
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 4
TOPLUMSAL CİNSİYET VE PANOPTİKON KAVRAMLARI 4
1.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı 4
1.2. Toplumun Kadın Olgusuna Bakışı 5
1.3. Panoptikon Kavramı 7
İKİNCİ BÖLÜM 9
TEK BAŞINA SEYAHAT 9
2.1. Seyahat Kavramı 9
2.2. Tek Başına Seyahat 10
2.3. Tek Başına Seyahat Etme Motivasyonları 13
2.4. Tek Başına Seyahat Etme Kısıtları 14
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 17
MÜSLÜMAN KADINLAR VE TEK BAŞINA SEYAHAT 17
3.1. Müslüman Kadın Algısı 17
3.2. Müslüman Kadının Görünürlüğü 19
3.3. Müslüman Kadınların Seyahat Hareketliliği 20
3.3.1 Müslüman Kadınların Tek Başına Seyahat Nedenleri 24
3.3.2 Müslüman Kadınların Tek Başına Seyahatlerini Kısıtlayan Faktörler 27
3.3.2.1. Sosyo-Kültürel Kısıtlar 29
3.3.2.2. Dini Kısıtlar 34
3.4. İlgili Araştırmalar 43
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 47
KURAMSAL ÇERÇEVE 47
4.1. Feminizm ve Feminist Teoriler 47
4.1.1. Liberal Feminizm 50

4.1.2. Marksist Feminizm 52
4.1.3. Radikal Feminizm 53
4.1.4. Sosyalist Feminizm 54
4.1.5. Post-Modern Feminizm 55
BEŞİNCİ BÖLÜM 60
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 60
5.1. Araştırmanın Deseni 60
5.2. Araştırmanın Katılımcıları 60
5.2.1. Katılımcılara Erişim Süreci 62
5.3. Verilerin Toplanması 64
5.3.1. Görüşme Rehberinin Hazırlanması 65
5.3.2. Görüşme Prosedürü 66
5.3.3. Pilot Görüşmeler 66
5.3.4. Araştırmacı Günlükleri 68
5.4. Veri Analiz Süreci 68
5.5. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği 74
5.6. Araştırmanın Etiği 77
ALTINCI BÖLÜM 78
BULGULAR 78
6.1. Tek Başına Seyahat Olgusuna Yönelik Bulgular 78
6.2. Deneyimlere Yönelik Bulgular 89
6.3. Bireysel ve Toplumsal Yansımalara Yönelik Bulgular 99
SONUÇ ve TARTIŞMA 120
KAYNAKÇA 129

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri 61
Tablo 2: Görüşme Detayları 67

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Müslüman Kadınların Seyahat Etme Eğilimleri 23
Şekil 2. Müslüman Kadın Gezginlerin Seyahat İstatistiği 24
Şekil 3. Müslüman Kadınların Seyahat Amaçları 25
Şekil 4. Müslüman Kadınların Seyahat Etki Matrisi..... 26
Şekil 5. Müslüman Kadınların Tek Başına Seyahatte Karşılaştıkları Zorluklar 28
Şekil 6. Katılımcılara Erişim Süreci 63
Şekil 7. Elde Edilen Tema ve Kategorilerin Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli İle Gösterimi 70
Şekil 8. Tek Başına Seyahat Olgusunun Anlamlandırılmasına Yönelik Hiyerarşi Kod-Alt Kod Modeli ile Gösterimi 71
Şekil 9. Bireysel ve Toplumsal Yansımalara Yönelik Tema-Kategori-Kod Örüntüsü 71
Şekil 10. Veri Sarmalı..... 72
Şekil 11. Kod Haritası 78
Şekil 12. Tek Başına Seyahat Olgusu..... 79
Şekil 13. Tek Başına Seyahatin Nedenleri 80
Şekil 14. Deneyimler Temasına Ait Kod Modeli 89
Şekil 15. Seyahat Etme Süreçleri Kod Modeli..... 90
Şekil 16. Güvenlik Kod Modeli 93
Şekil 17. Güvensiz Hissedilen Durumlar Kod-Alt Kod-Bölümler Modeli..... 97
Şekil 18. Katılımcıların Kendini Tanımlamasına Yönelik Bulgular 99
Şekil 19. Bireysel ve Toplumsal Yansımalara Yönelik Kod Modeli..... 100
Şekil 20. Toplumun Yaklaşımı Hiyerarşik Kod Modeli 101
Şekil 21. Ailenin Yaklaşımı Kod Modeli..... 112
Şekil 22. Katılımcıların Karşılaşılan Tepkilerle Mücadele Etme Yöntemleri Kod Modeli 114
Şekil 23. Bireysel Kazanımlar Kod Bulutu..... 117

KISALTMALAR LİSTESİ

TDK: Türk Dil Kurumu

MWIT: Muslim Women in Travel

GMTI: Global Muslim Travel Index

P.A.I.N.S: Privacy Amenities Identity Network Safety

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

GİRİŞ

"İçinde yaşadığımız kültür var olabilmek için anlaşılmazlığa ihtiyaç duyuyor; bu sebeple mantıktan ve detaylı araştırmadan uzaklaşmayı sağlıyor ve biz de bunu yüzyıllar boyunca onları tam bir dünya vatandaşı saymayan, şimdi ise erkeklerden farklı olma haklarına karşı çıkan bir dünyada yollarını bulmaya çalışan kadınların üzerine yansıtmaktan oldukça memnunuz."

"Lauren Elkin "Flanöz-Şehirde Yürüyen Kadınlar"

Toplumsal cinsiyet kavramı toplumlar ve disiplinler arasında farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Sosyo-kültürel bağlamda, toplumsal cinsiyet, toplum tarafından inşa edilen, kadın ve erkek olmak ile ilişkilendirilen sosyal olarak öğrenilmiş davranış ve beklentiler olarak adlandırılır (Henderson, 1994). Toplumsal cinsiyet, cinsiyetler arasındaki biyolojik farklılıklardan oldukça farklıdır ve hem kadınların tabiiyetinin hem de kadın-erkek eşitliğine yönelik potansiyel değişimin temelini oluşturur (Swain, 1995). Tarihsel süreç içerisinde büyüyen ve cinsiyetler üzerinden bedenleştirmeyi temel alan görüşler, toplumsal cinsiyet ayrımlarında zihinsel arka plan geliştirmiş ve desteklemiştir. Cinsiyet farklılıklarına ayrımcılık niteliği kazandıran zihinsel arka plan, Antik Yunan döneminde dâhi varlığını göstermiştir. Felsefe alanında önde gelen Antik Yunan filozoflarından Platon, kadın ve erkek bedeni üzerinden değerlendirmelerde bulunmuş ve erkek bedenini ideal beden olarak tanımlamıştır. Dişil maddeden oluşan kadın bedeni ise ideal olandan uzaktır şeklinde yorumlanmıştır (Butler, 2011). Platon'un bu yaklaşımının bir yansıması Antik Yunan döneminde kadınların köleler ile bir tutulması ve erkeğin ön planda yer alması olarak kendini göstermiştir. Bu dönemde kadınlar yasalar karşısında bile birer özne konumunda değerlendirilmemiş, erkeğin varlığı üzerinden tanımlanmıştır. Birçok toplum tarafından bilginin kaynağını oluşturan eski Yunan uygarlığı kadınları erkeğin gölgesinde konumlandırmaktan vazgeçmemiştir. Bu bağlamda eril toplulukların köklerinin derin ve eski olduğunu söylemek mümkündür (Karakaya, 2021).

Toplumsal cinsiyet tarihin her aşamasında ve her toplumda değişen içerikleri ile kadına karşı ayrımcılığı meşrulaştırmanın bir yolu olarak görülmüştür. Bu anlamda toplumsal cinsiyet toplumda kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılık dışında sosyal farklılıkların gerekçesini de oluşturmuştur. Kadın ve erkek olmaya ait olan yaşam pratiklerinin oluşturulması ve şekillendirilmesi yine toplumsal cinsiyet normları temelinde gerçekleştirilmektedir. Dünya üzerindeki hemen hemen tüm

toplum dini, kültürel ve geleneksel yapı temelinde cinsiyetçi yaklaşımı benimsemektedir. Toplumun her kurumunda yer edinen toplumsal cinsiyet yaklaşımları kadınlar için pek çok dezavantajı beraberinde getirmiş ve toplumsal cinsiyet olgusunu daha da kökleştirmiştir (Karakaya, 2021). Toplumsal cinsiyet sorunları; eğitim, statü, farkındalık ve sosyo-ekonomik fırsatlardan yararlanma gibi alanlarda toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanmak üzere hayatın her alanında ortaya çıkmaktadır. Boş zaman ve turizm faaliyetleri de toplumsal cinsiyet kaygılarından uzak kalamamıştır. Özellikle seyahat tercihlerinde tek başına olmayı tercih eden kadınlar için söz konusu konuların etkisi daha büyük olabilmektedir.

Seyahat hareketliliği her geçen gün artmasına rağmen henüz toplumun her tabakasına yayılmış durumda değildir. Özellikle cinsiyet temelli yaklaşımlar kadın ve erkeklerin seyahat edebilirliğinde etkili olmaktadır. Toplumsal yaklaşımın bu anlayışı benimsemesi temelde en çok kadınların seyahat hareketliliğini olumsuz etkilemektedir. Kadınlar toplumdaki konumlarına göre birtakım benzerliklere sahiptir ancak etnik köken, ırk, din ve sınıf gibi farklı özellikler kadınların heterojen bir yapıya sahip olabileceğini göstermektedir. Kadınları farklı kılan bu özelliklerin, varlığının toplum tarafından kabul edilmesi ve dikkate alınması oldukça önemlidir. Dini değerlerin ön planda, İslam dini uygulamalarının çeşitli olduğu Müslüman ülkelerdeki koşulların benzersizliği göz önüne alındığında, İslam, cinsiyet ve bunların seyahatle olan ilişkisine daha fazla dikkat edilmesi gerekir (Hosseini vd., 2022).

Literatürde tek başına seyahat konusunda yapılan çalışmaların çoğunlukla kadınlar üzerine gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Fakat söz konusu çalışmalarda Müslüman kadınların seyahat deneyimlerini merkeze alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Gerçekleştirilen bu çalışma başörtülü Müslüman kadınların tek başına seyahat deneyimlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda araştırmanın sosyo-kültürel yapı, dini değerler ve tek başına seyahat üzerinde geniş bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir. İlaveten tek başına seyahat eden Müslüman kadınlar ile sosyal normlardaki değişim ve bunun kadınlar üzerindeki etkilerinin anlaşılmasında literatürdeki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyetin kültürel inşası ve bunun dikkate alınma ihtiyacı Müslüman kadınların tek başına seyahat deneyimlerini incelerken önemlidir (Arab-Moghaddam vd., 2007). Tek başına seyahat Müslüman kadınlar için inançları, fikirleri ve karşılaştıkları zorluklarla süregelen bir mücadeleyi içerir (Ntshingila vd., 2016). Gerçekleştirilen bu araştırma ile başörtülü

Müslüman kadınların tek başına seyahat deneyimlerinin, hangi kültürel ve dini değerler kapsamında engellendiği ya da desteklendiği "postmodern feminizm" ve "İslami feminizm" bakış açılarıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu araştırma, derin bir farkındalık ve anlayış yaratırken, tek başına seyahat eden Müslüman kadınların deneyimlerini çok yönlü bir şekilde ele almaya yönelik akademik ihtiyaca da karşılık vermektedir. Gerçekleştirilen bu araştırmanın literatürde bulunan boşluğu doldurması ve Müslüman kadınların seyahat deneyimlerini ortaya çıkarması açısından daha sonra yapılacak çalışmalar için ilham verici olacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET VE PANOPTİKON KAVRAMLARI

1.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Toplumsal cinsiyet, kadın ya da erkek olmaya dayalı toplum tarafından belirlenen roller ve sorumluluklar olarak ifade edilmektedir (Henderson, 1994). Toplumsal cinsiyetin kadın ve erkek kimliklerini, rollerini ve sorumluluklarını oluşturması bağlamında toplumlar ve kültürler tarafından yapay bir şekilde inşa edildiği ileri sürülür (Butler, 2011). Gündelik hayatta ve söylemde genellikle birlikte kullanılan cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları biyolojik özellik üzerine inşa edilen toplumsal durum olarak kullanılmaktadır. Birbirinden ayrı anlamları olan bu iki kavramın tarihi yakın zamana dayanmaktadır. Ann Oakley 1972 yılında kaleme aldığı ve sosyolojik bakış açısı ile değerlendirme yaptığı "*Sex, Gender and Society" (Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum)* adlı eserinde cinsiyet kavramını kadın ve erkeğin biyolojik özelliklerindeki ayrım olarak ifade ederken, toplumsal cinsiyet kavramı ile kadınlık ve erkeklik arasındaki eşitliksizlere dikkat çekmektedir (Vatandaş, 2007). Cinsiyet, insan vücudunun biyolojik ve anatomik özelliklerini ifade ederken aynı zamanda bireyler için erkek ve kadın olarak toplumsal sınıf oluşturur (Figueroa-Domecq, ve Segovia-Perez, 2020). Erkek ve kadın kavramları sadece farklı olmakla kalmayıp aynı zamanda karşıt olma eğilimindedir. Bu karşıtlık her iki cinsiyeti birbirinden farklılaştıran özelliklere sahip olma halidir (Heilman, 2012).

Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklar, kadınlar ve erkeklerin karakteristik özellikleri ve yetenekleri hakkında paylaşılan inançlara zemin hazırlar. Erkeklerin ekonomik sağlayıcı, kadınların ise ev kadını olarak sahip oldukları farklı toplumsal rollerin ve güç konumlarının -*aralarındaki biyolojik ayrımlardan ziyade*- cinsiyet farklılıklarını vurguladığı ve büyüttüğü anlaşılmaktadır. Toplumsal rollerin- *cinsiyetin ötesinde ve üstünde*- sosyal düzenlemeyi etkilediği ve bunun sonucunda erkeklerde ve kadınlarda farklı düşünce, duygu ve davranışları ortaya çıkardığı görülmüştür (Eagly ve Wood, 2013). Bu bağlamda cinsiyet kavramı biyolojik anlamdaki farklılığa, toplumsal cinsiyet kavramı ise, kadın ve erkek olmak ile ilişkili psikolojik boyuta dikkat çeker (Powell ve Greenhaus, 2010).

Toplumsal cinsiyet kolektif bir kimlik kategorisi olarak görülür (Uluocak vd., 2014); kadın ve erkek arasındaki farklılıkların toplumda nasıl algılandığı ve

anlamlandırıldığına bağlı olarak ortaya çıkar (Ellemers, 2018). Biyolojik anlamdaki cinsiyetten oldukça farklılık gösteren toplumsal cinsiyet, toplum tarafından inşa edilen ve süreklilik gösteren bir şeyi ifade eder (Vatandaş, 2011). Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki herhangi bir farklılığı zıtlık olarak algılayan ikili bir sınıflama olmaya devam etmektedir. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet kategorileri hemen algılanır, sürekli olarak göze çarpar, nispeten sabit görünür ve kolayca kutuplaştırılır. Bu durum, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının oluşmasına ve devam etmesine katkıda bulunarak; erkekler ile kadınlar arasındaki farklılıklara ilişkin algıları güçlendirmektedir (Ellemers, 2018). Toplumsal cinsiyeti oluşturan ve sürdürülmesini sağlayan unsurlar, cinsiyet önyargıları ve ideal kadında/erkekte bulunması gerektiğine inanılan farklılıklarla ilişkilidir. Burada farklılıklar ile anlatılmak istenen ise aslında kadın ve erkeğe biçilen rollerdir (Vatandaş, 2011).

1.2. Toplumun Kadın Olgusuna Bakışı

"Kadınların kendilerini eve bağlayan zincirleri kırabilmeleri için, bu zincirlerin nasıl örüldüğünü anlamak zorundayız".

Ann Oakley Tlıe Sociology of Housework

Neda Armaner 1961 tarihli çalışmasının başında J. Stuart Mill'in *"Bir medeniyetin seviyesini ölçmek isterseniz derhal kadının hayat şartlarına bakınız"* cümlesine yer vermiştir. Bu bağlamda düşünen pek çok kişi kadın olgusuna biyolojik bir unsur olarak değil sosyolojik bir unsur olarak yaklaşmıştır. Kültürel değerlerin araştırıldığı çalışma alanları geçmişteki izleri incelerken erkek imgesinden daha çok kadın imgesi üzerinden hareket eder. Bu anlamda bir kültürün medeniyet görüşünde kadının inşasından bahsedilebilir (Ağçoban, 2016). Mill'le benzer düşünceyi paylaşan Simon de Beauvoir *"bir kimse kadın doğmaz daha ziyade kadın olur"* söylemiyle kadınlık olgusunun biyolojik cinsiyetten çok, toplumsal cinsiyet algısı ile şekilleneceğinden bahseder. Beauvoir'un bu söylemine göre toplumsal cinsiyetin aslında kalıcı ve sabit bir kimlik olmadığı anlaşılmaktadır. Ona göre toplumsal cinsiyet kimliği dinamik bir yapıdadır ve sabit bir kimlik olmaması nedeniyle de sosyal bağlamda oluşturulmuş bir inşadır (Saliya, 2013).

Kadın olgusuna tarihsel süreç bağlamında bakıldığında, kadının eski toplumlarda hor görüldüğü ve hatta insan olarak muamele görmediği belirtilmektedir. Çin, Hristiyan, Yahudi, Arap toplumlarında kadınlar kötülüklerin ve felaketlerin habercisi olarak görülmüş hatta biyolojik özellikleri bağlamında fiziksel olarak

yaşadıkları acılar Tanrı tarafından cezalandırılmalarının bir emaresi olarak yorumlanmıştır. Kadınlara atfedilen bu söylemler ve sıfatlar ile yetinilmemiş daha da ileri gidilerek kadınların insan olup olmadığı üzerine tartışmalar dâhi yapılmıştır. Kadına verilen değer dönemden döneme ve toplumdan topluma değişiklik göstermiştir. Yine eski dönemlerde kadının kötülendiği eserler olduğu gibi kadının insani muamele gördüğünü belirten eserlerin varlığından da bahsedilebilir. Bu dönemde kadının değerli olduğunu yansıtan hatta kadını bereket tanrıçası olarak kabul gören inançlar mevcuttur. Anaerkil toplumlarda kadının bereketi temsil etmesi nedeniyle kutsandığı belirtilmektedir (Ağçoban, 2016). Gökalp (2020) eski Türklerde kadınların erkeklerle eşit tutulduğundan bahseder. Kadınlar erkekler gibi at binebilir, ok atabilir ve hatta savaşabilirdi. Bu bağlamda kadınlar savaşçı (amazon) olarak adlandırılmıştır. Türk kadınları Türk erkekleri gibi binicilik, silah kullanma gibi yiğitliği simgeleyen özelliklere sahip olmakla birlikte hükümdar olabilme vasıflarına da sahip görülmüştür (Ağçoban, 2016).

Her toplumda kadın ve erkeğe gösterilen yaklaşımlar yetiştirilme tarzı, sorumluluklar, toplumsal değer yargıları, örf, adet ve inanç sistemi bağlamında kalıplaşmıştır. Zaman içerisinde kökleşen bu kalıp yargılar bireylerin düşünce sistemine yerleşerek gündelik hayatın her alanında kendini göstermeye başlamıştır (Erbay, 2019). Kadınlar yaşamları boyunca cinsiyet temelli ayrımcılık ve kalıp yargılarla karşı karşıya kalmıştır ve kalmaya da devam etmektedir. İş yerlerinde kadın olmaları sebebiyle terfi ettirilmemeleri gibi kısıtlar kadınların erkeklere göre iş-yaşam dengesiyle daha fazla mücadele etmesine neden olmaktadır. Kötü çalışma koşulları, fırsat ve muamele eşitsizliği, şiddet, sömürü, stres ve cinsel taciz kadınların daha fazla maruz kaldığı konulardır. Ayrıca en savunmasız, vasıfsız veya yarı vasıflı işlerde çalıştırılmaları (Pritchard, 2014) kadınların gelişimleri önündeki önemli bariyerlerdir.

Toplumun olumsuz cinsiyet algısı kadınları ötekileştirip erkekten sonra gelen ikincil konuma düşürmektedir. Kadınların ikincil konumda yer alıp "öteki" olarak sıfatlandırılması patriyarki, diğer bir ifade ile ataerkil yapının varlığıdır. Erkeği birinci cins veya norm olarak gören ataerkil toplumlarda, kadın ev işi yapan ve çocuklara bakan bireyler olarak konumlandırılırken, erkek mülkiyetin tek sahibi olarak konumlandırılmaktadır. Bu anlayışa göre kadınlar özne konumunda değildir aksine söz sahibi olmayan ev içine hapsolmuş nesnelerdir (Keleş, 2018). Toplum bu yargılar ile

kadına engeller oluşturur. Bu engeller soyut özellik taşımakla birlikte kadınların hayatlarına uzanan bir panoptikondur (Van Es, 2019).

1.3. Panoptikon Kavramı

İnsanların içinde yer aldıkları alanlarda tam anlamıyla denetlenebilmesi ve gözlemlenebilmesi anlamına gelen panoptikon, bütün anlamına gelen "pan" ve gözetlemek anlamına gelen "opticon" sözcüklerinden türemiştir. Bu anlamda kavram bütünü gözetlemek anlamında kullanılmaktadır. Jeramy Bentham'ın 18. yüzyılda bir hapishane için tasarladığı mimari plan olarak ortaya çıkan panoptikon, Michel Foucault'un gözetim teorisinin merkezi haline gelmiştir (Lyon, 1993). Tasarlanan hapishane modelinin temel özelliği tüm alanların tamamıyla gözlenebilir olmasıdır. Model birkaç katlı, tek odalı hücreleri olan ve ortası halka biçiminde olacak şekilde tasarlanmıştır. Burada amaç tüm hücrelerin halka içerisinde yer alan gözetleme kulesi tarafından tümüyle görülebilecek şekilde olmasıdır (Özdel, 2012). Böylelikle hapishane mahkûmları denetim kulesinde biri olup olmamasına bağlı olmadan kendilerinin sürekli kontrol edildiği ve denetlendiği algısına sahip olacaktır. Bahsi geçen dönemde tasarlanan hapishanelerde mahkûmlar izlenip izlenmediklerini anlayamadıklarından, davranışlarını kontrol etmeli ve her zaman izleniyormuş gibi davranmalıdır (Van Es, 2019). Model bu bağlamda sadece mimari bir tasarım olmanın ötesinde sosyolojik bir boyutu da temsil etmektedir. Öyle ki Jeremy Bentham tasarladığı hapishane modeli ile zihinsel boyutlara hitap ederek söz konusu yapının teknik özellikleri haricinde zihin ve algıları temsil edecek bir metafor oluşturmuştur. Dolayısıyla panoptikon terimi, gözetim için en yaygın kullanılan metafor haline gelmiştir (Galič vd., 2017). Panoptikon terimi Jeremy Bentham ve Michel Foucault'un farklı bakış açısıyla yorumlanmış ve literatüre kazandırılmıştır. Jeremy Bentham panoptikon terimini sosyolojik açıdan incelemiş, Foucault ise panaptikonu Jeremy Bentham'ın mimari tasarımına ve kurgusuna bağlı kalarak (Akman, 2011) egemenlik ve iktidar tartışmalarında disiplinci güç için bir metafor olarak yorumlamıştır (Van Es, 2019). Panaptikonu iktidarı yorumlamak için kullanan Foucault, iktidarın varlığının bulunduğu yerlerde direnişin de var olabileceğinden bahseder. Bu anlamda gücün aşılamadığı durumlarda hayatın daha yaşanabilir bir hale gelmesi için mevcut durumun sorgulanması için direniş fırsatları vardır (Bender-Baird, 2016). Foucault'un bu düşüncesinin bir yansıması feministlerin cinsiyet eşitsizliğine karşı gösterdikleri yaklaşımda görülmektedir. Feministler, kadınları toplumsal cinsiyet eşitsizliği

karşısında savunurken aynı zamanda onların daha görünür olabilmeleri için toplumsal panoptikonları aşmaya çalışmaktadır (Azzarito, 2009).

Ataerkil ve geleneksel toplumlarda kadın ve erkek arasında güç dengesinin kurulamaması kadını erkek egemen sistemin denetimine bağlamıştır. Kadını tanımlayan unsur ve ölçütlerin erkek üzerinden değerlendirilmesi kadının denetim altında bulunan bir nesne olarak kodlanmasına neden olmuştur (Pakdemirli, 2015). Kadının kontrol altına alınması gerektiğini savunan bu düşünce zamanla daha fazla kitle tarafından benimsenmiş; kültürlerde, dinlerde ve yaşam biçimlerinde yazılı olmayan kurallar haline dönüşmüştür (Köse, 2014). Bu noktada kadın, toplumun panoptik gözler olarak adlandırılan denetim araçlarının odak noktası haline gelmiştir. Panoptik gözler tarafından izlendiği hissettirilen kadın, toplum tarafından idealize edilen toplumsal cinsiyet hiyerarşisini zihinsel olarak kabullenir. Kadına yönelik uygulanan ayrımcılıkların modernleşme sürecinde ve günümüzde varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Kadının toplumun panoptik gözlerinden arındırılmış bir yaşam alanına sahip olması için bireylerin cinsiyet ayrımcılığını biyolojik farklılıktan ibaret olduğunu zihinsel olarak kabul etmesi ve pratiğe dökmesi gerekmektedir. Bunun için de toplumun kültürel, sosyal ve zihinsel olarak bir dönüşüme ihtiyacı vardır (Karakaya, 2021). Gerçekleştirilen bu araştırma panoptikon bakışın diğer bir ifadeyle toplumsal gözetleme ve toplumsal kontrolün Müslüman kadınlar üzerindeki etkisini de ortaya koymaktadır. Araştırma Türk toplum yapısında yer alan toplumsal cinsiyet kalıpları, normlar ve dini değerlerin Müslüman kadınların deneyimleri üzerindeki gözetim ve denetimi ortaya çıkarılması açısından önemli ve kıymetlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

TEK BAŞINA SEYAHAT

2.1. Seyahat Kavramı

İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan seyahat kavramı genel anlamıyla farklı amaçlarla gerçekleştirilen gezileri ifade eder (Öncüer Çivici, 2011). Balta ve Altıntaş (2013) seyahat kavramını yaşanılan bölge dışında bir bölgeye yerleşme amacı gütmeden yapılan geziler ve gerçekleştirilen faaliyetler şeklinde tanımlamıştır. Yaşanılan bölge dışına çıkma ve faaliyet gerçekleştirme özellikleri seyahat kavramını turizmin dinamik yapısını oluşturan önemli bir olgu haline getirmiştir (Dinçer vd., 2015). Clifford (1989) seyahatin tanımlamasını yaparken farklı öğretiler sunmuştur. Clifford'a göre seyahat, farklı ikamet ve yer değiştirme biçimleri, rotalar ve kimlikler, post kolonyal küresel temaslar dünyasında hikâye anlatısına karşılık gelmektedir. Bu düşünce Wilson ve Little'ın (2005) seyahat kavramına yüklediği anlam ile benzerlik göstermektedir. Wilson ve Little (2005) insanların özellikle yeni veya yabancı oldukları ülkelere veya toplumlara seyahat ettiklerinde, kamusal alan kavramının daha geniş ve daha karmaşık bir anlam kazandığını belirtmiştir. Bu anlamda seyahat aynı zamanda bir kazanım ve öğrenim süreci olarak görülebilir.

Seyahat kavramı ile ilgili tarihi süreçler seyahat kavramının bilimsel ve coğrafi keşifler için yapılan seyahatler ile ortaya çıktığına işaret etmektedir. Marco Polo, Christopher Colomb, Vasco da Gama, Evliye Çelebi gibi isimlerin bilgi ve keşif amaçlı yapmış olduğu geziler medeniyetlerin oluşumu ve gelişiminde etkili olmakla birlikte günümüzde önemli sektörlerden biri olan turizmin temelini de oluşturmuştur (Çallı, 2015). Seyahatin erkek hareketliliği neticesinde ortaya çıktığı düşünülse de tarihte adından bahsettiren kadın gezginlerin olduğu da bilinmektedir. İngiliz gezgin, yazar ve oyun yazarı Elizabeth Craven (1750-1828), yaşadığı dönemin geleneklerini hiçe sayarak batı ve ekvatoral Afrika'da seyahat eden İngiliz gezgin Mary Henrietta Kingsley (1862-1900), Avusturyalı kâşif ve seyahat yazarı Ida Pfeiffer (1797-1858) ve Jule Verne'nin Seksen Günde Devr-i Âlem kitabını örnek alarak 72 günde dünyayı gezen Elizabeth Cochran (Nellie Bly 1864-1922) tarihte adından bahsettiren kadın gezginler arasında yer almaktadır. Bahsi geçen gezgin kadınlar patriyarki düzene, seyahatin cinsiyetlendirilmiş yapısına ve toplumsal kalıp yargılara karşı çıkarak ve bariyerleri aşarak seyahat hayallerini gerçeğe dönüştürmüştür (İskenderoğlu ve Kervankıran, 2023).

Eski dönemlerde dünya nüfusunun çoğunluğu seyahat kavramına dair olumsuz tutum ve algılara sahipken çok az kişi seyahat kavramına ilgi duymuş ve seyahati gerçekleştirilmesi mümkün bir faaliyet olarak görmüştür. Seyahatin tarihçesine bakıldığında, geçmişten günümüze geçirdiği değişim evrelerini görmek mümkündür. Winfried Löschburg "Seyahatin Kültür Tarihi" adlı eserinde seyahatin geçirdiği değişime dikkat çekerek önceden lüks olan seyahatin artık lüks olmaktan çıkıp bir ihtiyaç olduğuna yer vermiştir (Löschburg, 1998). Benzer şekilde Dinçer vd., de (2015) günümüzde hemen hemen toplumun her kesimi tarafından ilgi duyulan seyahatin bir ihtiyaç ve gereklilik olarak görüldüğünden bahsetmiştir. Seyahat her ne kadar ihtiyaç olarak değerlendirilse de bu ihtiyaca sahip olma konusunda kadınların dezavantajlı olduğu anlaşılmaktadır. Gündelik hayatta cinsiyetlen(diril)miş yapıyla karşılaşan kadınlar turizme katılma konusunda da benzer bariyerlerle karşılaşmaktadır. Toplumsal rollerin cinsiyet temelli inşası ve erkek egemen toplum düzeni nedeniyle kamu ve özel alanların kadına uygun şekilde tasarlanmadığı düşüncesi kadınların karşılaştığı bariyerlerin temelini oluşturmaktadır. Bu konuda çalışma yapan İskenderoğlu ve Kervankıran (2023) seyahat olgusunun cinsiyetlendirilmiş bir yapıda olmadığından, bahsi geçen yapılanmanın toplumsal bir inşa olduğundan bahsetmiştir.

2.2. Tek Başına Seyahat

Değişen aile yapısı ve giderek bireyselleşen yaşam tarzı nedeniyle, yalnız yaşayan insanların sayısı son on yılda ciddi bir artış göstermiştir. Artık daha fazla insan tek başına yaşamayı tercih etmektedir. Gittikçe popüler hale gelen tek başına olma isteği, bireylerin boş zaman etkinliklerinde de etkili olmaya başlamıştır. Turizm pazarında önemli yükseliş göstermeye başlayan tek başına seyahat özellikle kadınlar tarafından sıklıkla tercih edilen *seyahat etme yöntemi* haline gelmiştir. Öyle ki tek başına seyahat eden kadın sayısı, tek başına seyahat eden erkek sayısının üzerinde seyretmektedir (Yang vd., 2019).

Yalnız yaşayan, sosyalleşen ya da seyahat eden kişilerin sayısı giderek artsa da yalnızlık sıklıkla sosyal bağlamdan yoksun olma damgası ile ilişkilendirilmektedir (Heimtun, 2010). Yalnızlığa ilişkin gösterilen bu damgalama yaklaşımının özellikle kolektivist kültürlerde daha büyük bir etkiye sahip olması muhtemeldir. Yang vd., (2019) yalnız seyahat edenleri, normlara uymayan, ayrımcı uygulamalara, olumsuz kalıp yargılara ve sosyal dışlanmaya maruz kalması muhtemel diğer marjinal gruplar arasında yer alan kişiler olarak tanımlamaktadır. Yalnız seyahat etme konusunda

turizm işletmelerinin de ayrımcı politikalar sunduğu yönünde görüşler de bulunmaktadır. Bu konuda Goodwin ve Lockshin (1992) yalnız seyahat eden kişilere karşı ayrımcılık yapan turizm işletmelerinin varlığına değinmiştir. Yalnız olmayı tercih eden kişilerin, varsayılan tüketim biriminin iki kişi olduğu tur, gemi seyahati ve konaklama sektörlerinde yaygın olarak kullanılan tek kişilik ek ücret politikaları ile karşılaşmaları, bahsi geçen ayrımcılık uygulamalarına işaret etmektedir. Seyahat etme tercihini yalnızlıktan yana kullanan kişiler ayrımcı yaklaşımlar dolayısıyla ikinci sınıf muamele görme (Goodwin ve Lockshin, 1992) ve daha kötü hizmet alımı (Bianchi, 2016) ile karşılaşabilmektedir. Eğer yalnız seyahat eden kişi özellikle kadın ise istenmeyen yaklaşımlara maruz kalma olasılığına da sahiptir (Jordan ve Aitchison, 2008).

Yalnızlıkla ilişkilendirilen olumsuz çağrışımları cinsiyetle ilişkilendiren Heimtun (2010) yalnızlık kavramının cinsiyet temelinde daha da güçlendiğini ileri sürmüştür. Medeni durum ise bu güçlendirmeyi oluşturan kaynaklardan biri olarak yorumlanmaktadır. Jordan ve Aitchison da (2008) yalnız seyahat edenlerin marjinalleştirilmesinde toplumsal cinsiyetin güçlendirici etkisinin varlığından bahsetmiştir. Bu bilgiler ışığında, erkeklerin bekârlığına ilişkin kalıplaşmış yargıların doğrudan bir karşılığının olmadığı düşünülebilir. Bu bağlamda ortaya çıkan tek başına seyahat olgusunun açıklanması bu araştırmanın anlamlandırılmasında ve turizm sektöründe tek başına seyahat eden kişilerin ihtiyaçlarını karşılayacak düzenlemelerin planlanmasında oldukça önemlidir.

İnsanların çeşitli nedenlerle tek başlarına seyahat etmeleri yaygın olarak "solo travel" şeklinde tanımlanmaktadır (Chung vd., 2017; Leith, 2020). Yang vd., (2019) ise söz konusu tanıma karşılık "solo holiday" kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Solo kelimesi *"tek kişi tarafından yapılan"* ve *"tek başına yapılan"* anlamlarına karşılık gelmektedir (Cambridge Dictionary, 2024). İlgili literatürde solo travel kavramının *"yalnız seyahat eden"* (Heimtun ve Abelsen, 2013), "*bekar ve yalnız seyahat eden"* (Laesser vd., 2009) *"tek başına seyahat eden"*, *"bağımsız seyahat eden"* ve *"tek başına bağımsız seyahat eden*" (McNamara ve Prideaux, 2010) gibi benzer ve farklı kullanımlarına rastlanmıştır. Tek başına seyahat ile ilgili yapılan önceki çalışmalara bakıldığında tek başına seyahat kavramına karşılık "solo travel" kavramının daha yaygın bir kullanıma sahip olduğu görülmüştür. Laesser vd., (2009) tek başına seyahat konusunda yaptığı çalışmasında bekar ve yalnız seyahat eden kişiler

tarafından yapılan seyahatleri ifade etmek amaçlı *"single-solo"* kavramına yer vermiştir. Tek başına seyahat kavramının solo travel kullanımının yanı sıra *"travelling alone"* ve *"independent travel"* olarak kullanıldığı çalışmalara da rastlanmıştır (Nisha ve Cheung, 2022; Yang vd., 2019; Wilson ve Harris, 2006). Yapılan çalışmalarda fikir birliği olmadığı görülmüş, bu çalışmada ise "solo travel" kelimelerinin karşılığı olarak "tek başına seyahat" ifadesi kullanılmıştır.

Tek başına seyahat etme çoğu zaman yalnız seyahat etme olarak değerlendirilmiştir. Özellikle yalnız olma hali toplumsal bağlamda farklı algıların oluşmasına neden olmuştur. Yang vd., (2019) tek başına seyahat eden Asyalı kadınlar üzerine yaptıkları çalışmada eleştirel bir yaklaşım sergileyen Japon bakış açısına yer vermiştir. Japon bakış açısına göre, kadınların tek başına seyahat etmesi arkadaşları olmadığı ve toplumun bu durum karşısında endişe duyduğu anlamına gelmektedir. Heimtun ve Abelsen (2013) tek başına seyahat kavramını ele aldıkları çalışmalarında tek başına seyahat etmeyi bekâr olma durumu ile bağdaştırmaktadır. Benzer şekilde McNamara ve Prideaux da (2010) çalışmalarında söz konusu yaklaşımı benimsemiştir. Yazarlar tek başına seyahat kavramını, yanında kendisine eşlik edecek bir partneri (arkadaşları ve ailesi) olmadan ve herhangi bir paket tura katılmadan yapılan seyahat biçimi olarak tanımlamıştır. Ayrıca çalışmada yanında herhangi bir partner ile seyahat etmeyen kadınların yalnız olmadıkları; onların cesur, kararlı, gözü pek ve maceracı olduklarının altı çizilmiştir. Çünkü tek başına seyahat etmeyi tercih eden kadınlar eşlerini, arkadaşlarını ya da turları beklemeden ya da onlara bağlı olmadan aktif bir katılım sağlarlar. Bu bağlamda tek başına seyahat eden kadınların bağımsız hareket ettikleri söylenebilir (Bond 1997'den aktaran McNamara ve Prideaux (2010). Fakat yalnız olarak ifade edilen kişi, evli olmayan bekâr bir kişiyi değil bireysel olarak seyahat edenleri ifade etmektedir (Jordan ve Aitchison, 2008).

Bağımsız ve özgürce tek başına seyahat eden turistler homojen yapıya sahip değillerdir. Tek başına seyahat eden turistlerin ihtiyaçları, istekleri ve motivasyonları göstermiş oldukları seyahat davranışı sonucunda tespit edilebilir (Leith, 2020). Yapılan çalışmalar (Abbasian, 2019; Yang vd., 2019) yalnız seyahatin farklı kültürleri tanımak ve yeni insanlarla tanışmak gibi sosyal amaçlar bağlamında gerçekleştiğini göstermiştir. Yapılan bir başka çalışmada (Leith, 2020) yalnız gezenlerin, seyahatlerinde de yalnız olmayı bir diğer ifade ile sosyal etkileşimde bulunmayı istemedikleri ifade edilmektedir. Tek başına seyahat turistlerin partnerli veya bekâr

olmaları durumuna bağlı olarak tercih edilmemektedir. Tek başına seyahat etme isteği bireyin kendi arzusuyla meydana gelmekte olup bir zorunluluk sonucu yapılmamaktadır. Benzer şekilde Abbasian (2019) ve Su ve Wu (2022) da bekâr ve yalnız olmanın tek başına seyahat etme ile ilişkilendirilmemesi gerektiğini savunmuştur.

Yang vd., (2020) yalnız seyahati koşullar nedeniyle yalnız seyahat edenler ve bir tercih olarak yalnız seyahat edenler olarak ikiye ayırmıştır. Yalnız seyahatin koşullar ve tercih bağlamında ortaya çıktığını ileri süren bir diğer çalışma ise Heimtun ve Abelsen (2013) tarafından yapılmıştır. Çalışmaya göre, yalnız seyahat etmeyi tercih eden turistler, başkalarıyla seyahat edenlere kıyasla varış noktasında daha fazla esnekliğe ve seçim özgürlüğüne sahiptir. Bu bağımsızlık, aile, eş ve arkadaş tarafından oluşturulan sosyal kontrolün yokluğu anlamına gelse de yalnız turistlerin yalnızlıkla başa çıkmak zorunda olduğu anlamına gelir. Yalnız seyahat, özgürlük ve esneklik (Abbasian, 2019; Seow ve Brown, 2020; Yang vd., 2020), yalnızlık (Leith, 2020), yeni insanlarla tanışmak (Leith, 2020; Seow ve Brown, 2020; Su ve Wu, 2022) arzusu taşıyan kişiler tarafından tercih edilir. Ayrıca yalnız seyahat büyük ölçüde hedonistik bir arayışla da bağdaştırılmaktadır (Cohen, 2004'ten aktaran Falconer, 2011).

2.3. Tek Başına Seyahat Etme Motivasyonları

Tek başına seyahat eden kadınların seyahat motivasyonlarıyla ilgili literatür incelendiğinde, tek başına bağımsız seyahat eden kadınların, kendine meydan okuma ve yeni insanlarla tanışma, (Jordan ve Gibson, 2005; Wilson ve Little, 2005), kişisel konfor alanlarının ötesine geçme, özerklik ve bağımsızlık hissi geliştirme (Wilson ve Little, 2008) arzusu ile seyahat ettikleri belirtilmiştir. Buradan yola çıkarak tek başına seyahatlerde, kadınların eşlik edecek biri olmadan ve herhangi bir paket tura katılmadan kişisel kazanımlar elde etmek motivasyonuyla hareket ettiği söylenebilir (McNamara ve Prideaux, 2010). Terziyska (2021), bahsi geçen amaçlar dışında bazı yalnız gezginlerin hayatta yeni bir anlam bulma arzusuyla motivasyon oluşturduklarından bahseder. Bu anlamda tek başına yapılan seyahatlerin bireysel farkındalık oluşturma gibi kazanımları olduğu söylenebilir. Koşullar nedeniyle yapılan yalnız seyahatlerin ise daha çok manevi içerikli olup, boşanma veya ölüm nedeniyle yaşanan duygusal süreçlerin üstesinden gelmek amacıyla yapıldığı ifade edilmiştir. Bazıları bu nedenle Hac ya da Umre gibi kutsal yerlere giderek içsel huzura erişmeyi

hedefler. Manevi değerlere sahip yerlere yapılan seyahatler kendini keşfetme ya da kendini bulma amacıyla da yapılabilir (Yang vd., 2019).

Bireyler eski çağlardan beri yalnız ve bağımsız seyahat etmekte ve bu seyahat eğilimi modern seyahat kültürleri arasındaki yerini korumaktadır. Özellikle son dönemlerde tek başına seyahat eğiliminde büyük bir artış yaşanmaktadır (Nikjoo vd., 2021). Bu konuda araştırmalar yapan Yang vd., (2019) Google'da yalnız seyahat için yapılan arama sayısının %500 arttığını, Nikjoo vd., (2021) 2009'dan bu yana turistlerin yaklaşık %20'sinin yalnız seyahat ettiğini ve bu seyahat eğiliminin kadınlar tarafından erkeklere oranla daha fazla tercih edilmeye başlandığını belirtmiştir. Nikjoo vd., (2021) de tek başına seyahat eden kadın sayısının seyahat eden erkek sayısına oranla ciddi artış gösterdiğini belirtmiştir. Kadınların tek başına seyahat etme eğilimlerinde yaşanan bu büyük artış akademisyenler tarafından da fark edilmiştir (Jordan ve Aitchison, 2008; Seow ve Brown, 2020; Thomas ve Mura, 2019; Wilson ve Harris, 2006; Wilson ve Little, 2008; Yang vd., 2018a, 2018b). Tek başına seyahat eden kadınları konu alan çalışmalar kadınların deneyimlerine yükledikleri anlamlar, kimlik inşası, güçlendirme, cinsiyete dayalı algılar, algılanan riskler ve korkular gibi farklı yönleri üzerinde durmuştur. Çalışmaların büyük bir çoğunluğu tek başına seyahat eden batılı kadınlar üzerine odaklanmış (Nikjoo vd., 2021) ancak Asya kökenli kadın turistler ile ilgili bir araştırma alanı da oluşmaya başlamıştır (Khoo-Lattimore ve Mura, 2016). Orta Doğu'da yaşayan kadınların tek başına seyahat etme eğilimlerinin özellikle kadınlar açısından büyük farklılıklar ortaya çıkaracağını düşünen Tavakoli ve Mura (2017) bu konuya gösterilen ilginin oldukça az olmasını eleştirmiştir. Diğer taraftan son yıllarda turizm hareketleri içerisinde Müslüman turistlerin oldukça büyük bir orana sahip olmaya başlaması, önemli bir araştırma alanının varlığına işaret etmektedir.

2.4. Tek Başına Seyahat Etme Kısıtları

Kısıtlama, bireylerin boş zaman faaliyetlerine katılmalarını, bunlardan zevk almalarını, boş zaman hizmetlerini kullanmalarını veya bu tür faaliyetlerden mutluluk ve memnuniyet elde etmelerini engelleyen faktörlerdir (Wilson ve Little, 2005). Kısıtlama, bir kişinin olası bir faaliyet ya da deneyime katılma fırsatını azaltan herhangi bir göreceli ve/veya ilgili faktör olarak da ifade edilmektedir (Henderson, 1991). Penington-Gray ve Kerstetter (2002) kısıtlayıcıların birbiriyle bağlantılı olduklarını bu nedenle kısıtlayıcıların temel boyutlarının ele alınması gerektiğini ileri

sürmektedir. Bu bağlamdan yola çıkan Jackson (1993) kısıtlayıcıların birbiriyle ilişkili olduğu ve her birinin temel boyutlarıyla incelenmesi gerektiği tezini benzer gruplarda ortaya koyan altı kısıtlama boyutu ile desteklemiştir. Jackson'a (1993) göre bu kısıtlar; sosyal soyutlanma, ulaşılabilirlik, kişisel faktörler, maliyet, zaman ve imkânlardan oluşmaktadır. Söz konusu kısıtlayıcılar Penington ve Kerstetter (2002) tarafından seyahat kısıtlayıcıları olarak yorumlanmıştır.

İlk olarak Crawford ve Godbey (1987) tarafından önerilen ve Crawford, Jackson ve Godbey (1991) tarafından daha da detaylandırılan seyahat kısıtları modeli, kısıtların daha iyi anlamlandırılmasına katkı sağlamıştır. Modele göre bireyin seyahate katılma arzusu kişisel, kişilerarası ve yapısal boyuttaki kısıtlar tarafından engellenmektedir. Özgürel (2022), çalışmasında Crawford ve Godbey'in (2009) seyahat kısıtları modelini benimseyerek içsel, kişilerarası ve yapısal kısıtlardan bahsetmiştir. İçsel kısıtlar, bireyin becerileri, sahip olduğu yetenekler ve sağlık durumu gibi birey tarafından oluşturulan ve geliştirilen kısıtlardır (Hudson, 2000). İçsel kısıtlar, bireyin kendisi tarafından sahiplenilen yetenek ve beceri merkezli olması nedeniyle göreceli ve değişebilir (Nyaupane ve Andereck, 2008). Bireyin ruh hali, becerilerini kullanabilme yeteneği, dindarlığı, duygu durumlarını yönetebilmesi ve geçmiş deneyimleri içsel kısıt olarak değerlendirilir ve bu kısıtlar bireyin boş zaman değerlendirme yeteneğini etkiler. Kişilerarası kısıtlar, bireyin başka birey ya da bireyler ile kurabileceği etkileşim veya iletişim sonucu ortaya çıkar. Bu kısıt boyutunda kültürel ve sosyal bağlam önemlidir (Özgürel, 2022). Yapısal kısıt boyutu ise, birey bağlamından ziyade çevre ile ilgili olarak ortaya çıkan kısıttır. Bu kısıt boyutunda finansal durum, yeterli zaman, bilgiye erişim ya da fırsata sahip olamama durumları etkilidir. Bahsi geçen kaynaklara sahip olamama durumunda ortaya çıkan bu kısıtlar sabit olmamakla birlikte yaşam evreleri boyunca farklılıklar gösterebilir (Nyaupane ve Andereck, 2008).

Kadınların yalnız seyahatleri bağlamında literatürde çeşitli engel veya risk faktörlerinden bahsedilmiştir. Sönmez ve Graefe (1998), bu konuda risk faktörleri üzerinde durmuş ve bir takım risk faktörleri odağında risk sınıflandırması yapmıştır. Yazarlar yaptıkları risk sınıflandırmasında uluslararası seyahatlerde on risk faktörü belirlemiştir. Bu risk faktörleri seyahat esnasında bireylerin karşı karşıya kalabileceği, fiziksel, psikolojik, finansal, sağlık, politik, sosyal ve terörizm gibi konu başlıkları altında toplanmıştır. Risk faktörlerine dair yapılan bu sınıflandırmada yer alan sosyal

faktör olası sosyal damgalanma konusunu açıklamaktadır (Sujood vd., 2023). Yang vd.,'nin (2020) seyahat kısıtlamalarını, yapısal kaygılar, sosyal kaygılar ve kişisel kaygılar olmak üzere üç kategoride sınıflandırdığı görülmektedir. Yazarlara göre, yapısal kaygılar zaman ve doğal afetlerle ilgili sorunlarla ilgiliyken, sosyal kaygılar tecavüz ve hırsızlık riskini kapsamaktadır. Kişisel kaygılar ise tamamıyla kişinin hisleri ile bağlantılı olan durumları içermektedir. İlk kez ziyaret edilmiş bir destinasyonda veya bilinmeyen yerlerde kaybolma korkusu kişisel kaygı olarak değerlendirilir. Kadınlar bahsi geçen bu kaygı/kısıtları azaltmak amacıyla seyahatlerini güvenli zaman dilimlerinde gerçekleştirmeyi tercih etmektedir. Güvenilir mekânlarda bulunmak, turizm endüstrisi tarafından sağlanan hizmetlerden yararlanmak ve ev sahibi kuruluşlardan güvenlik güvencesi talep etmek gibi stratejiler geliştirmek kadınların güvenlik ihtiyaçlarına işaret etmektedir. Ayrıca kadınlar kendilerini rahatsız eden kişi ya da kişi yaklaşımlarına karşın kayıtsız kalarak iletişim/etkileşimi keserek iletişimi sonlandırmayı tercih etmektedirler (Oshriyeh vd., 2022). Yang vd., (2018a) tek başına seyahat eden kadınların cinsel tacize uğrama, yolunu kaybetme, soyulma, ayrımcılığa uğrama, sosyal olarak reddedilme ve fiziksel saldırı gibi risk algılarına sahip olduklarına vurgu yapmıştır. Kadınların erkeklere göre risk algılarının yüksek olması risk almaktan kaçınmalarına neden olmaktadır (Yang vd., 2018b). Bu durum kadınların seyahat hareketliliğinde de etkilidir ve kadınlar yüksek risk algılamaya başladıklarında seyahat planlarını değiştirmeyi tercih ederler (Kozak vd., 2007).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜSLÜMAN KADINLAR VE TEK BAŞINA SEYAHAT

3.1. Müslüman Kadın Algısı

Müslüman; Türk Dil Kurumu tarafından İslam dininden olan, İslam dininin kurallarını yerine getiren kimse olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2024). Müslüman kadın ise, başörtüsü, peçe, burka takan, İslami hareketler tarafından teşvik edilen İslami giyim tarzına uygun kadınlar ile ilişkilendirilmektedir (Othman, 2006). Tavakoli ve Mura (2021) başörtüsü takan Müslüman kadınları toplumsal yapının küçük bir kısmını oluşturduğundan bahseder. Müslüman toplumlarda yaşayan tüm kadınlar Müslüman kadın olarak değerlendirilir. Müslüman kadınların homojen bir grup olarak değerlendirilmesinin aksine Ali (2009) Müslüman kadınların tek bir tip tanımlama ile sınırlandırılamayacak çeşitliliğe sahip olduklarını ifade etmiştir. Yazara göre, Müslüman kadınlar güçsüz, erkeklere tabi ve örtülü olarak tasvir edilmektedir ve bunun en büyük nedeni medyada yer alan haberlerdir. Bu nitelendirme, deneyimlerin heterojenliğini ve Müslüman kadınlar arasındaki çeşitliliği dikkate almakta başarısız olmuştur. Özellikle Batı'nın algısında Müslüman toplumlarda yaşayan tüm kadınlar (seküler ve dindar ayrımı yapılmaksızın) "Müslüman kadın" kategorisinde yer alır (Güç, 2008). Dünya geneli için de benzer algının varlığından bahsetmek mümkündür. Batı algısında ve dünya genelinde Müslüman ve İslam algısının şekillenmesinde İslam dinine karşı olan önyargılı yaklaşım ve bu yaklaşımların medyadaki yansımaları olduğu söylenebilir. Medya gibi kanallarda İslam ve Müslümanlığa yönelik olumsuz yönlerin öğreti olarak gösterilmesi, Müslümanları hedef konumuna getirmekte ve onlara karşı olumsuz yaklaşımların sergilenmesine neden olmaktadır (Tosun, 2016).

İslami değer ve inançların pek çok Müslüman kadının hayatında önemli bir yer tuttuğu açıktır (Ali, 2009). Müslüman kadınlar sözlerinin ve eylemlerinin her an dinleriyle ilişkilendirilebileceği kaygısı taşır ve bu durum kadınların Müslüman topluluklar içinde daha fazla gözetim altında tutulmasına neden olabilir (Sujood vd., 2023). Toplumda yer alan ön yargı ve kalıp yargıların bilincinde olan Müslüman kadınlar, kimlikleri bağlamında dini topluluklar ve toplumsal yapı içerisindeki baskılara karşı çeşitli stratejiler geliştirmektedir (Van Es, 2019). Müslüman olmayan ülkelerdeki pek çok insanın Müslümanlara karşı ayrımcı veya kalıplaşmış güçlü tepkilere sahip olduğundan bahseden Heshmati vd., (2021) Müslüman kadınların muhtemelen sürekli ayrımcılıkla karşılaştığını ve mücadele için kendi yollarını

yarattığını ileri sürmüştür. Müslüman kadınlar, Müslüman olmayan çoğunluğun üyeleri tarafından gözlemlendiklerinde, sözlerinin ve eylemlerinin her an dinleriyle ve bir bütün olarak azınlık gruplarıyla ilişkilendirilebileceği algısıyla bir temsil rolü benimser (Van Es, 2019). Müslüman kimliğinin getirmiş olduğu sorumluluklar başörtülü Müslüman kadınların omzunda bir yük olarak tasvir edilmiştir (Pauha, 2015) Benzer şekilde Müslüman kadınların ne giyip ne giyemeyeceklerini belirleyen yasaların varlığı, Müslüman kadınların hedef alınan tek demografik grup olduğunu göstermektedir (Heshmati vd., 2021). Müslüman kimliği kadınlar kadar erkekler tarafından da üstlenilmektedir. Fakat toplumsal cinsiyet ön yargısı Müslüman kadın ve Müslüman erkeği ayrıştırmaktadır. Bu ayrımın kaynağını kalıplaşmış toplumsal cinsiyet önyargısı ve Müslüman kadınların dini kimliklerinin erkeklere oranla daha görünür olması oluşturmaktadır (Van Es, 2019). Müslüman kadınlar üzerine kurulan ve kurgulanan sorumluluklar ve ön yargılar Müslüman kadınların İslam ve Müslümanlığı dış dünyada temsil etme konusunda birtakım olumsuzluklarla karşılaşabileceklerini göstermektedir (Tarlo, 2010).

Tosun (2016), çalışmasında Sabine Schiffer'ın genel İslam algısı üzerine hazırlamış olduğu uzmanlık tezinden bahsetmiştir. Söz konusu uzmanlık tezinde Alman medyasında İslam ve Müslümanlık bağlamında var olan algının dünya üzerindeki tüm Müslümanların inanış ve yaşayış farklılıklarını göz ardı eden genelleştirilmiş bir algı olduğuna vurgu yapılmıştır. Schiffer çalışmasında ayrıca Müslümanlığı homojen bir dini grup, İslam dünyasını da homojen bir yapı olarak tasvir etmiştir. Bu bağlamda Afganistan, Malezya, İran, Sudan, Suudi Arabistan, Türkiye ve Yemen gibi ülkelerin birbirinden ayrı olarak değerlendirilmeleriyle birlikte homojen yapıda oldukları yönünde yaygın bir kabulleniş bulunmaktadır. Müslüman kadınlara yönelik çok kültürlü bir bakış açısıyla araştırma yapan ve söz konusu homojen olma durumunun yanlış bir sınıflandırma içerdiğini ortaya çıkaran Dureidi (2020), Türkiye'de yaşayan Müslüman kadınların diğer Müslüman ülkelere kıyasla daha modern bir yaşam sürdüklerini belirtmiştir. Araştırmacı aynı zamanda Almanya ve Türkiye'de yaşamış olduğu dönemlerdeki gözlemlerine dayanarak Müslüman karşıtı ülkelerin Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinin yaşam tarzını benimsediği yönündeki algılarının yersiz olduğunu dile getirmiştir. Özellikle kadınların başörtüsü takma şekillerinin modern ve modaya uyumlu bir biçimde uygulanması, Türkiye'deki Müslüman kadınları Ortadoğu'da bulunan Müslüman kadınlardan farklı kılmıştır.

Dureidi (2020), çalışmasında Müslüman kadınların aslında dini ve kültürel talepleri karşılarken aynı zamanda güçlü ve bağımsız kadınlar olabileceğini gösteren modern bir mütevazı giyim tarzına sahip olduğundan bahsetmiştir. Bu anlamda Müslümanlığın ve İslam dininin öğretilerinin pratiğe dökülmesi noktasında Müslüman ülkelerin birbirinden farklı yaklaşımları olduğu, bu nedenle de Müslüman ülkeleri tek bir sınıf, Müslüman kadınları da homojen bir yapıda değerlendirmek gerçekliği yansıtmamaktadır. Aksi bir durumun varlığı ve tutumlara yansıtılması halinde Müslümanlığa ve İslam dinine yönelik damgalamaya neden olabilir.

3.2. Müslüman Kadının Görünürlüğü

Edebi eserlerde ideal kadına yönelik farklı tanımlamaların yapıldığı görülmüştür. Kadına yönelik yapılan farklı tanımlamalar Müslüman kadınlar tarafından kollektif bilinç oluşturmaktadır. Başörtüsü kullanmak ve dini hassasiyete sahip olmak ile sınırlandırılan Müslüman kadın, sosyal yaşam ve kamusal alanlarda varlığı kabul edilen ve cinsiyet ayrımına maruz kalmaksızın hak ve özgürlüklere eşit şekilde sahip olan bireydir. Fakat televizyon gibi ana akım medya araçları Müslüman kadınları, başörtüsü sorunsalı yaşayan ve zaman içerisinde eğitim alamayan mağdur kadınlar olarak yansıtmaktadır (Soydaş, 2023).

Kadınların kamusal ve sosyal alanlardaki görünürlüğünde dini öğretilerin ataerkil söylemler ile yorumlanması etkilidir. İslami açının baz alındığı radikal ve selefi içerikli yorumlarda -kadınlar da dâhil olmak üzere- herkes kadınların ev dışında herhangi bir ortamda bulunmasını onaylamamakta hatta kadının eve kapanmasını savunmaktadır. Radikal yorumda en başta kadının eğitim hakkı elinden alınmakta ve kadın duvarların arkasına gizlenmektedir. Kadınlar kendisi için konulan sınırlarla birlikte yaşamayı öğrenmiş ya da bu durum kadınlara öğretilmiştir. Müslüman kadının görünürlüğünü kısıtlayan etkenlerden biri, başörtüsüdür. Başörtüsü Müslümanlığın önemli simgelerinden biri olarak anlamlandırılmaktadır (Droogsma, 2007). Müslüman kadınların burka veya başörtüsü takmayı tercih etmelerinin birçok nedeni vardır (Heshmati vd., 2021). Bahsi geçen nedenler Droogsma (2007) tarafından Müslüman kimliğini tanımlama, davranış kontrolü yapma, cinsel nesneleştirmeye karşı koyma, daha fazla saygı görme, yakın ilişkileri koruma ve özgürlük sağlama olarak belirtilmiştir (Heshmati vd., 2021). İslami feminizm yaklaşımına göre Müslüman kadınlar, başörtüsünü kendi istek ve arzuları bağlamında takmaktadırlar. Ayrıca başörtüsü İslam'ın fiziksel bir temsili olduğu için kadınlara kişisel güçlenme hissi

verebilir ve dış görünüşünden ziyade bir kişi olarak değer görme arzusunu tatmin edebilir. Başörtüsü kişisel amaçlara hizmet edebildiği gibi İslamofobi ve sömürgeleştirme gibi ötekileştirilme çabasına karşı bir direniş biçimi olarak da görülmektedir (Heshmati vd., 2021). Başörtüsünün Müslüman kadınlar bakış açısına göre olumlu yansımaları da bulunmaktadır. Fakat uluslararası boyut söz konusu olduğunda özellikle de İslamofobi ve benzeri tutumların geliştirildiği ülke/ülkeler için başörtüsünün bir ırkı, inanışı ve algıyı temsil ettiği yönünde algı mevcuttur (Hashem ve Awad, 2024; Sujood vd., 2023; Tavokoli ve Mura, 2021).

Müslüman kadının görünürlüğünü etkileyen kısıtlardan bir diğeri ise örftür. Örf, yazılı olmayan fakat gizliden işleyen kurallardır. Bu kurallara göre kadının yeri, konumu ve hakları bellidir (Yazar, 2018). Müslüman kadınlara toplum tarafından tanınan roller vardır ve bu roller, dini temeller üzerine kurgulanarak sunulur. Özellikle kadınların toplumsal alanlarda görünürlüğünün azaltılmasında dini varsayımlar kadar Müslüman erkeklerin kutsal metinlere kattıkları tek yönlü bakış açıları da etkilidir. Kadınların karşılaştıkları sorunlar üzerinde sürdürülen tartışmalarda kadınların algılanış biçimine yönelik yenilikçi fikirler erkek yorumlayıcıların tavırları ve baskın söylemler etkisi ile görünmez kalmaktadır. Başka ülkelerin İslam ülkelerine karşı gösterdikleri tutum ve yaklaşımlarda -İslam ülkelerinin kendi içlerinde ya da aydınlar arasında olması fark etmeksizin- Müslüman kadınlar tartışmaların odağına yerleştirilmektedir (Güç, 2008). Söz konusu durumların yaratılma gayesi, Müslüman kadını diğeri konumuna taşıyarak ötekileştirmek hatta varlığını yok saymaktır. Müslüman kadınlara yönelik verilen bu savaş sonucunda Müslüman kadınların yanında olmak ve kadına yöneltilen bu davranışları eleştirmek amacıyla İslamcı Feminizm doğmuştur. İslamcı Feminizm Müslüman kadınların sahip oldukları ve ellerinden alınan hakların geri kazandırılmasına odaklanmaktadır (Güç, 2008).

3.3. Müslüman Kadınların Seyahat Hareketliliği

Cinsiyet eşitliği konusunun yaygınlaşması ve kadınların yalnız seyahat edebilmesi konusundaki görüşlerin kısmen ortadan kalkmasıyla kadınların tek başına seyahat etmesi kabul görmeye başlamıştır. Bu durum yine ülkeden ülkeye değişiklik göstermeye devam etse de böyle bir hareketlilik dünyanın birçok yerinde ilgi görmeye ve belirginleşmeye başlamıştır (Bond ve Allen, 2016). Toplumsal cinsiyet eşitliği söylemi ve feminist hareketler, kadınların ekonomik ve hareketlilik açısından özerklikleri konusunda artan farkındalıklarıyla güçlenmektedir. Tek başına seyahatin

bireye bağımsızlık, güçlenme ve özgürleşme alanı yaratması birçok kadını güçlenme ve özgürleşme duygusunu yaşayabilmeleri için bu seyahat tercihine yöneltmiştir (Jordan ve Gibson, 2005). Tek başına seyahat edebilme fikri yeni oluşan bir gelişme olmakla birlikte kadınların bu seyahatlere aktif katılımı 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlamıştır. Bu gelişme, her toplum için geçerliliğini korumamaktadır. Bugün hâlâ kadınların araba kullanamadığı, serbestçe dolaşamadığı katı kuralların bulunduğu ülkelerde yalnız seyahate sıcak bakılmamakta ve kadınlar tek başına seyahat etme konusunda desteklenmemektedir (Tavakoli ve Mura, 2015).

Müslüman kadınlar inançları, kültürü, değerleri ve normları kapsamında helâl gıda tüketmek, mahremi olmadan tek başına herhangi bir faaliyet içerisinde yer al(a)mamak, mütevazı giyiniş tarzını benimsemek olarak belirlenen İslami kurallara bağlı hareket etmek ile sorumludur. Bu doğrultuda, kadınların korunması ve güvenliğinin sağlanması adı altında bazı yasaklayıcı toplumsal cinsiyet normları ve davranışları uygulanmaktadır (Sujood vd., 2023). Dolayısıyla Müslüman kadınların seyahat deneyimleri, hareketlilikleri ve seçimleri kültürel, dini ve sosyal faktörlerin karmaşık bir etkileşimi ile şekillenmektedir (Nguyen ve Hsu, 2024). Müslüman kadınlar üzerine yapılan çalışmalarda genellikle helal gıda tüketimi üzerinde durulmaktadır. Benzer şekilde gayrimüslim destinasyonlara ziyaret eden Müslüman gezginler üzerine çalışma yapan Hanafiah ve Hamdan (2021) seyahat ederken helâl gıda tüketiminde dini değerlerin ön plana çıktığını, tutum ve davranışların da dini değerler bağlamında benimsendiğini ifade etmiştir. Bu görüşü destekler nitelikte Zainol vd., (2021) yapmış oldukları çalışmada Müslüman turistlerin dini sorumluluklarına saygı gösterilen destinasyonları tercih ettiklerini bunun da seyahat deneyimlerini zenginleştirdiğini ifade etmektedir.

Müslüman kadınlar için seyahatin psikolojik yönlerinin dikkate alınması gerektiğini savunan çalışmalar da bulunmaktadır. Özellikle güvenlik Müslüman kadınların üzerinde durduğu ve dikkat etmesi gereken bir konu olarak görülmektedir. Tetreault vd., (2019) havaalanları ve toplu taşıma gibi alanlarda algılanan güvenlik endişesinin, Müslüman kadınların seyahat deneyimlerini önemli ölçüde etkileyebileceğine değinmiştir. Benzer şekilde Jasperse vd., de (2012) algılanan güvenlik kaynaklı endişenin toplumsal ön yargılar ve ayrımcılıkla daha da arttığını ve bu durumun seyahat deneyimleri üzerinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Özellikle seyahat eden kadınlara, aileleri ve çevreleri tarafından kendilerine eşlik eden bir erkek,

güvenlik ve korumaya katkıda bulunacak biri "mahrem" (baba, erkek kardeş, oğul veya koca gibi bir erkek akraba) ile seyahat etmeleri önerilmektedir. Kadınların tek başına seyahat etmesi konusunda duyulan güvenlik ihtiyacı yanlarında mahrem ile birlikte seyahat etme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle güvenlik üzerinde inşa edilen mahrem bulundurma önerisi kadının temel hareket özgürlüğünü kısıtlamak olarak değil, Müslüman kadınların mahremiyetini tehlikeye atacak durumlara karşı koruma içgüdüsü ile benimsendiği ileri sürülmüştür. Dolayısıyla Müslüman kadınların tek başına seyahat etmeleri tüm bu koşullar ve benimsenen yaklaşımlardan dolayı daha da zorlayıcı bir hal almaktadır (Sujood vd., 2023).

Geleneksel yapı gereği tek başına seyahat edemeyen Müslüman kadınların hareket özgürlüğü, mahremleriyle birlikte seyahat etmelerini gerektiren dini kısıtlamalara bağlı bir hal almıştır (Oktadiana vd., 2020). Bu durumda Müslüman kadınların tek başına seyahat etmesinden bahsetmek güçtür. Bu konuda Tavakoli ve Mura (2021) farkı bir bakış açısı geliştirmiştir. Yazarlar, toplumsal gelişim ve değişimin, dini bakış açılarının değişmesine ve İslami normların yeniden yorumlanmasına yol açtığından bahsetmiştir. Yapılan yeni yorumlamalar seyahat hareketliliğini, bakış açılarını ve taleplerini de değiştirmiştir. Bu gelişime ek olarak dünya genelindeki tüm Müslüman kadınlar arasında tek başına seyahat hareketliliği gündeme gelmeye başlamıştır (Jordan ve Aitchison, 2008). İlaveten geleneksel toplumsal cinsiyet normları sorgulanmaya ve kadın hareketlerini destekleyici yaklaşım olan feminist hareketler ve feminizmin eşitlikçi söylemleri desteklenmeye başlamıştır (Sujood vd., 2023).

Muslim Women in Travel (MWIT) (2019) raporuna göre, Müslüman kadınların çoğunluğu (%71) sıklıkla aileleriyle birlikte seyahat ederken, sadece %28'i yalnız seyahat etmiştir. Müslüman kadınların seyahat etme eğilimleri, Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1

Müslüman Kadınların Seyahat Etme Eğilimleri

Kaynak: Muslim Women in Travel (2019)

Küresel Müslüman Seyahat Endeksi (Global Muslim Travel Index-GMTI) (2024) dirençli ve hızla büyüyen Müslüman seyahat pazarına ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır. Raporda, Müslüman seyahat pazarı içinde gelişmekte olan bir alt bölüm olan Müslüman kadın gezginlerin seyahat tüketimlerinden bahsedilmiştir. 2023 yılı verilerine bakıldığında Müslüman seyahat pazarının, yaklaşık 145 milyon uluslararası varışla, pandemi öncesi seviyelerin yaklaşık %90'ına ulaşan önemli bir toparlanma ile dikkate değer bir direnç ve büyüme gösterdiği görülmektedir. GMTI (2024) raporuna göre Müslüman nüfusta öngörülen artış ve artan ekonomik güçler, küresel seyahat endüstrisi için büyük fırsatlar sunmaktadır. Destinasyonlar ve seyahat hizmeti sağlayıcılarının teknoloji ve kültürel içgörülerden yararlanarak bu dinamik pazarın değişen ihtiyaç ve tercihlerine uyum sağlamalıdır. Müslüman demografisi büyümeye ve çeşitlenmeye devam ederken, seyahat sektörü de yeni nesil gezginlerin şekillendirdiği bir geleceği kabullenmeye hazır olarak önemli bir dönüşümün eşiğindedir. Şekil 2'de 2019 yılında seyahat eden Müslüman kadın gezginlerin seyahat istatistiği gösterilmektedir.

Şekil 2

Müslüman Kadın Gezginlerin Seyahat İstatistiği

Kaynak: Mastercard-Crescentrating Muslim Women in Travel (2019)

Müslüman kadınlar, küresel Müslüman seyahat pazarının önemli bir bölümünü oluşturmakta ve etkileri kendi seyahatlerinin çok ötesine uzanmaktadır. MWIT (2019) raporuna göre Müslüman gezginlerin %45'inden fazlasını kadınlar oluşturmaktadır. Bu istatistik, Müslüman kadınların ister aileleriyle ister grup halinde ister tek başlarına seyahat etsinler, seyahat planlamasında çok önemli bir rol oynadıklarını göstermektedir (GMTI, 2023).

3.3.1 Müslüman Kadınların Tek Başına Seyahat Nedenleri

Sosyal dinamikler açısından tek başına seyahat, genellikle kadınlar için özel faydaları olan, sosyal soyutlanmanın kişisel bir biçimi olarak algılanmaktadır (Nematpour vd., 2024). Tek başına seyahat konusunda yapılan araştırmalar kadınların günlük rutinlerden ve sosyal baskılardan kaçma (Seow ve Brown, 2020), sosyal etkileşim, yenilik arayışı, rahatlama, kendini keşfetme (Chiang ve Jogaratnam, 2006; Oktadiana vd., 2017; Yang, 2021), özgüven ve öz saygı geliştirme (Wilson ve Harris, 2006) gibi çeşitli nedenlerle seyahat ettiklerini göstermiştir. Ayrıca tek başına seyahat kadınlara kimlik arayışları ve kendilerini keşfetmeleri için zaman ve özgürlük hakkı tanır (Yang, 2021).

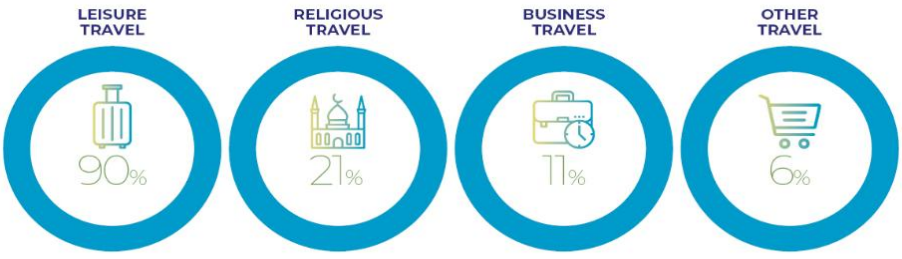
Müslüman kadınlar açısından tek başına seyahat etmek sosyal bağlamda güçlükleri, kişisel anlamda özgürlüğü simgelemektedir. Müslüman kadınlar için tek başına seyahat etmek, aynı zamanda ataerkil sisteme karşı bir direniş göstergesidir. Geleneksel kalıplara ve toplumsal cinsiyet normlarına meydan okuma anlamına gelen

tek başına seyahat, Müslüman kadınlara bağımsızlık, güçlenme, kimlik, yaşamlarında ve karar alma süreçlerinde özerklik duygusu kazandırır. Bu anlamda tek başına seyahat Müslüman kadınların kendilerine zaman ayırma ve kendilerini gerçekleştirmelerine olanak sağlar. Bahsi geçen bu nedenler Sujood vd., (2023) tarafından birer ihtiyaç ve itici faktör olarak ele alınmıştır. Golley (2004), "*Müslüman kadınların hayatlarında olumlu bir değişime duydukları ihtiyaç, dünyanın herhangi bir yerindeki kadınların olumlu bir değişime duydukları ihtiyaçtan ne daha fazla ne de daha azdır*" ifadesinde bulunmuştur. Söz konusu ifade, Müslüman kadınların toplumda yer alan diğer kadınlar ile benzer ihtiyaçlar arzuladığına işaret etmektedir. Bu bağlamda tek başına seyahat eden tüm kadınların benzer motivasyonlar ile seyahat etme eğiliminde oldukları söylenebilir. Burada ortak motivasyon kaynaklarının olması Müslüman kadınların homojen bir yapıda olabileceği varsayımını desteklememektedir. Golley'in (2004) ifadesinde bahsi geçen değişim ile aslında kadınların var olan yaşam tarzlarından ayrılarak yenilik arayışında oldukları ifade edilmektedir (Nguyen ve Hsu, 2024).

Muslim Women in Travel (2019) Raporu ise, Müslüman kadınların birden fazla nedenle seyahat ettiklerini belirtmiştir. Raporda, Müslüman kadınların çoğunlukla aile ve/veya arkadaş ziyaretlerini içeren boş zaman seyahatleri, Hac ve Umre'yi içeren dini seyahatler, iş toplantıları, konferanslar ve/veya sergileri içeren iş seyahatleri, gönüllü turizm faaliyetleri, etkinlikler, yurt dışında eğitim gibi seyahat amaçları doğrultusunda hareket ettiği belirtilmiştir. Şekil 3'te Müslüman kadınların seyahat amaçlarını oluşturan nedenler gösterilmektedir.

Şekil 3

Müslüman Kadınların Seyahat Amaçları

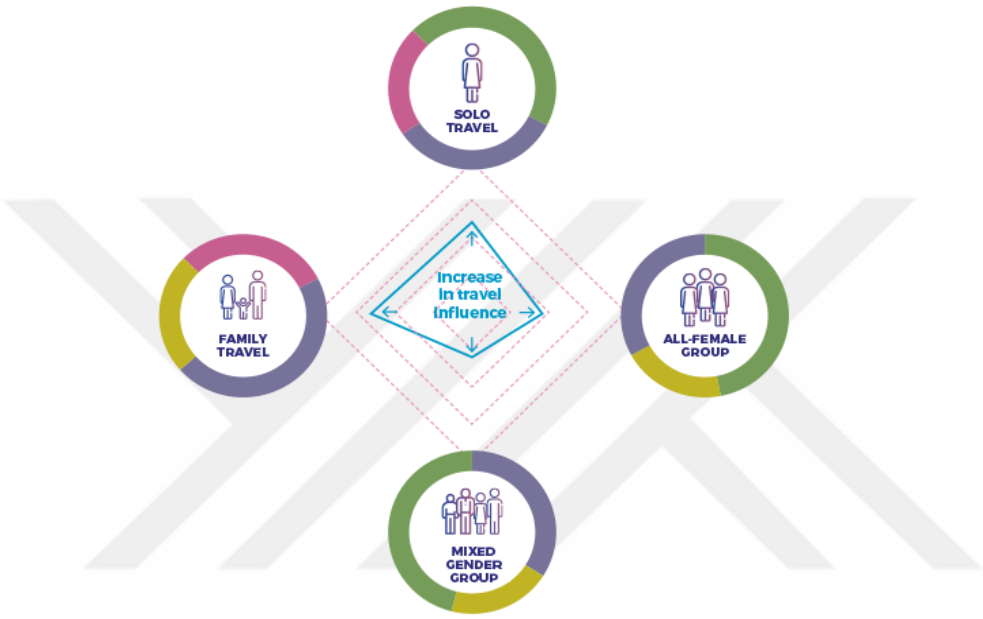

Kaynak: Mastercard-Crescentrating Muslim Women in Travel (2019)

Muslim Women in Travel (2019) Raporu'na göre, Müslüman kadın gezginlerin %90'ı temel seyahat amaçlarının eğlence olduğunu belirtmiştir. Bunu dini seyahatler (%21) ve iş seyahatleri (%11) takip etmektedir. Raporda, Müslüman kadın gezginlerin

farklı seyahat bağlamlarındaki rolü incelenmiş ve Müslüman kadınların *tek başına seyahat, aile seyahati, kadınlardan oluşan grup ve karma cinsiyet grupları* ile seyahat ettiklerine yer verilmiştir. Müslüman kadın gezginlerin seyahat bağlamları seyahat etki matrisi olarak Şekil 4'te gösterilmektedir.

Şekil 4

Müslüman Kadınların Seyahat Etki Matrisi

Kaynak: Muslim Women in Travel Raporu (2019)

Muslim Women in Travel (2019) raporunda Müslüman kadınların aileleri ile birlikte seyahat ederken başkaları ile seyahat etme durumuna kıyasla daha fazla söz sahibi olabildiklerinden bahsedilmektedir. Müslüman kadınlar bir grup kadınla seyahat ettiklerinde herkesin seyahat kararı üzerindeki etkisi olduğunun farkına varır. Kadın ve erkekten oluşan karma bir grupla seyahat eden Müslüman kadın gezginler, seyahat planlamasında bir dereceye kadar söz sahibi olmaktadır. Raporda Müslüman kadın gezginlerin tek başlarına bir seyahat planlarken kararların çoğunu kendileri almaları halinde yaptıkları seyahat seçimlerinde ebeveynlerinden ve diğer aile üyelerinden etkilenebileceğinden bahsedilmiştir. Bu sonucu takiben aile bireyleri ile yapılan seyahat ve tek başına yapılan seyahat birbiriyle yakın bir orana sahiptir. Kadın erkek karışık halde yapılan seyahatler ise en az tercih edilen seyahatlerdir.

3.3.2 Müslüman Kadınların Tek Başına Seyahatlerini Kısıtlayan Faktörler

Alan yazında tek başına seyahat eden kadınların, seyahat deneyimleri ve karşılaştıkları kısıtları ele alan pek çok uluslararası çalışmaya rastlanmıştır (Brown ve Osman, 2017; Jordan ve Aitchison, 2008; Jordan ve Gibson, 2005; Seow ve Brown, 2018; Wilson ve Little, 2008; Yang vd., 2018a, 2018b). Ulusal literatürde ise, seyahat konusunda yapılan çalışmaların tarihi geçmişe kadar uzanmakta iken tek başına seyahat eden kadınlara yönelik yapılan çalışmalar yakın tarihe dayanmaktadır. Kadınların seyahat edebilirliğine ilişkin yapılan çalışmaların kısıtlar ve deneyimler üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür (Aslantürk ve Unur, 2019; Cesur, 2014; İskenderoğlu ve Kervankıran, 2023; Kaba ve Emekli, 2018; Özgürel, 2022). Yapılan çalışmaların farklı disiplinler kapsamında olması kadınların seyahat hareketliliğinin farklı yönlerinin incelendiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Kısıtlamaların belirli faaliyetlere, sosyal ortamlara, kültürel bağlamlara ve baskın dini inançlara göre değişebileceğini belirtmek önemlidir (Nematpour vd., 2024). Bu konuda Asbollah vd., (2013) ve Ratthinan ve Selamat, (2019) Müslüman kadınların karşılaştığı engellerin toplumsal cinsiyet rolleri, sorumluluklar, dini değer ve uygulamaları koruma ihtiyacı ile bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür. Apostolopoulos vd., (2001) kadınların seyahat davranışları üzerinde toplumsal rollere ilişkin kültürel, dini ve sosyo-ekonomik faktörlerin seyahat kararları üzerinde belirleyici olduğunu öne sürmektedir. Müslüman kadınların seyahat hareketleri ile ilgili çeşitli bilgi ve istatistik sunan GMTI (2023) raporunda Müslüman kadınların karşılaştıkları zorluklar P.A.I.N.S (Privacy-Amenities-Identity-Network-Safety) olarak tanımlanan model ile açıklanmaya çalışılmıştır. Modelde Privacy-Gizlilik, Amenities-Olanaklar, Identity-Kimlik, Network-Ağlar ve Safety-Güvenlik olarak ele alınarak, Müslüman kadınların ihtiyaçlarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Modelde yer alan her bir zorluk tek başına seyahat eden Müslüman kadınların karşılaştığı zorlukları da temsil etmektedir. Bu nedenle model, paydaşların ele alması gereken endişelerin temelini oluşturması nedeniyle incelenmesi gereken bir öğreti sunmaktadır. Bahsi geçen model, Şekil 5'te sunulmuştur.

Şekil 5

Müslüman Kadınların Tek Başına Seyahatte Karşılaştıkları Zorluklar

Kaynak: Global Muslim Travel Index (2023)

- ***Gizlilik (Mahremiyet):*** Müslüman kadınlar için önemli bir endişe kaynağı olan bu durum, kadınların kıyafet kısıtlamaları olan veya mahremiyetin yetersiz olduğu tesislerden kaçınmalarına neden olmaktadır.
- ***Olanaklar:*** Sadece kadınlara özel ibadet yerleri ve çocuk dostu hizmetler gibi kendi ihtiyaçlarını karşılayan olanakları tercih ederler.
- ***Kimlik:*** Müslüman bir kadın olmak, seyahat edenlerin belirli destinasyonlarda veya tesislerde karşılaşabilecekleri ön yargılara yol açabilir.
- ***Ağlar:*** Müslüman kadın gezginlerin kendi ilgi alanlarını paylaşan yerel topluluklarla bağlantı kurmalarına yönelik bilgi eksikliği bulunmaktadır.
- ***Güvenlik****:* Müslüman olarak tanımlanmak, bazı yerlerde nefret saldırılarına neden olabileceğinden güvenlik önemli bir endişe kaynağıdır.

Müslüman kadınların seyahat kısıtlarını içeren çalışmalar incelendiğinde çoğunlukla sosyo-kültürel anlamda kısıtlarla karşılaştıkları anlaşılmıştır (Karagöz vd., 2021; Sujood vd., 2023; Wilson ve Little, 2008). Asbollah vd., (2013) karşılaşılan kısıtları birer bariyer olarak nitelendirmiştir. Yang vd., (2018a) Asyalı kadın gezginler üzerine yaptıkları çalışmada Asyalı kadınların Batı ülkelerine yapılan seyahatlerde fiziksel görüntüleri nedeniyle kendilerini savunmasız hissettiklerini ileri sürmüş bu

nedenle de Müslüman kadınların karşılaştıkları söz konusu kısıtı fiziksel kısıt olarak değerlendirmiştir. Müslüman kadınların kimlik algıları içinde bulundukları toplum ve kültürel kalıplarla şekillenir ve sınırlanır; sosyal normları içeren bu kalıplar boş zaman deneyim algılarını da etkiler (Asbollah, 2013). Bu anlamda Müslüman kadınların seyahat deneyimlerine odaklanan bu çalışmada kadınların karşılaştığı seyahat kısıtları *"Sosyo-Kültürel Kısıtlar ve Dini Kısıtlar"* olmak üzere iki temel başlıkta ele alınmıştır.

3.3.2.1. Sosyo-Kültürel Kısıtlar

Seyahat etme kararı birçok faktörün yer aldığı çok yönlü bir süreçtir. Seyahat etme konusunda bireye motivasyon sağlayan faktörler olabildiği gibi seyahat deneyimini engelleyen, sınırlandıran ve seyahat etme sıklığını etkileyen faktörler de vardır (Harman, 2014). Kadınların seyahat edebilirliğini kısıtlayan faktörler Feldbauer ve Jeffrey (2021) tarafından toplumsal cinsiyete dayalı ataerkillik, aile hayatı, dini inançlar, toplumsal ve kültürel normlar olarak değerlendirilmiştir. Kadınlar üzerine kurulan kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların kritik sorumluluklarını toplumsal meselelerden ziyade toplumsal beklentiler tarafından şekillendirilmektedir (Brugulat ve Coromina, 2021). Benzer durum İslami geleneklerin yer aldığı ülkelerde de geçerlidir. İslam dininin yaygın olduğu Müslüman toplumlarda ataerkil değerler, Müslüman kadınların boş zamanlara katılımını baskılayıcı bir özelliğe sahiptir (Ratthinan ve Selamat, 2018). Bu ataerkil değerler, Müslüman kadının boş zamanlarını değerlendirmesi konusunda olduğu gibi davranış şekillerini ve günlük yaşam alanlarını da sınırlandırmakta ve engellemektedir (Tavakoli ve Mura, 2021). Dolayısıyla bu anlayış Müslüman kadının yaşamını derinden etkilemektedir. Literatürde sosyo-kültürel kısıtlar olarak toplumsal cinsiyet, cinsiyet konumlandırma, toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil yapıdan sıklıkla bahsedildiği görülmüştür. Çalışmanın bu kısmında sosyo-kültürel kısıtlar olarak *"toplumsal cinsiyet ve cinsiyet konumlandırma, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, toplumsal cinsiyet rolleri, beklentiler ve sosyal dışlanma" konularına* yer verilmiştir.

Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Konumlandırma

"Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kadın bedeni üzerinde panoptik bir gözdür."
Handan Karakaya, Toplumsal Cinsiyete Dair, (2021:1)

Gündelik hayatta ve söylemde genellikle birlikte kullanılan cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları biyolojik özellik ve bunun üzerine inşa edilen toplumsal

durumdur. Birbirinden ayrıştırılan bu iki kavramın tarihi, yakın zamana dayanmaktadır. Ann Oakley, 1972 yılında kaleme aldığı ve sosyolojik bakış açısı ile değerlendirme yaptığı "*Sex, Gender and Society"* adlı eserinde cinsiyet kavramını kadın ve erkeğin biyolojik özelliklerindeki ayrım olarak ifade ederken, toplumsal cinsiyet kavramı ile kadın ve erkek arasındaki eşitliksizlere de dikkat çekmiştir (Vatandaş, 2011). Erkek ve kadın kavramları sadece farklı olmakla kalmayıp, aynı zamanda karşıt olma eğilimindedir; kadınlar erkeklerde en yaygın olduğu düşünülen şeylerden yoksun olarak görülürken, erkekler de kadınlarda en yaygın olan şeylerden yoksun olarak görülür (Heilman, 2012).

Cathy Gere'nin (2017) *"Seks biyolojiktir ancak cinsiyet sosyaldir"* görüşü söz konusu toplumsal cinsiyetin bir sosyal inşa olduğu ve cinsiyetin ise sadece biyolojik bir özellikten ibaret olduğunun vurgulanması açısından değerlidir. Yazar aynı zamanda bu görüşü ile toplumsal cinsiyet konusunun kısa bir özetini sunmaktadır (Karakaya, 2021). Toplumsal cinsiyet kadın ve erkeğin boş zaman faaliyetleri üzerinde de varlık göstermektedir. Erkek, kadına göre gezme faaliyetini daha özgür bir şekilde gerçekleştirir. Kadın ise bu konuda bir takım toplumsal kısıtlarla karşılaşır. Bu kısıtlar kadınlara karşı örülmüş bariyerlerdir ve kadınlar kimi zaman bu bariyerleri aşma konusunda tereddüt yaşayabilmektedir. Lauren Elkin *"Flanöz Şehirde Yürüyen Kadınlar"* adlı eserinde toplumsal cinsiyet konusunu eleştirmekte ve kadınların gezme konusundaki engelleri aşabileceğinin altını çizmektedir. Kadın ve erkeğin kalıplaştırıldığı toplumsal cinsiyete atıfta bulunarak erkek ve kadını şehri izleyen çift cinsiyetli gözler ifadesi ile tasvir etmiştir. Eserde geçen ve başlıkta yer verilen Flanöz kelimesi aslında flanör kelimesinden türemektedir. Her iki kavramın Fransızca kökenli olduğu ve şehirde gezen, başıboş gibi anlamlara karşılık geldiği ifade edilmektedir. Fakat kavram içerisinde kadının dâhil edilip edilmediği belirsizdir. Bu konu üzerine çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Yazar, eserinde flanör kavramının eril boyut olarak ele alındığı fikrinin yaygınlık gösterdiğini ve bunun karşısında şaşkınlık yaşadığını belirtmektedir. Bu nedenle kadınların da bu kavrama dâhil edilmesi amaçlı dişil flanör kavramının kullanımının doğru olacağını ileri sürmüştür. Fakat aralarında akademisyenlerin de bulunduğu pek çok araştırmacı flanörlüğün sağladığı ayrıcalıkların erkeklere has özellikler olması gerektiğini düşündüğü için fikre karşı çıkmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere erillik ve dişillik boyutları toplumun her kesimi tarafından kabul görmüş ve yaygınlaştırılmıştır. Flanör kavramının "flanöz"

olarak dişil versiyonunun kabul edilmemesiyle erkeğin şehirde etkileşime girebildiği yolların kadın için sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Kadının toplumsal boyutu üzerine görüşler bildirilebilir, eleştiriler yapılabilir, gelenekler ve toplumsal kısıtlar meşruluk kazanabilir fakat kadının varlığı hiçbir alan tarafından reddedilemez. Kadınları eril bir anlayışa mahkûm etmenin yerine bu anlayışı yeniden düzenleyerek kadınların aslında beklentilerinin neler olduğunu anlamaya çalışmak kadınlar için daha faydalı olacaktır (Elkin, 2022)

Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları

"Bizim için hazır edilmiş patikalardan başka bir yola ne zaman sapar, kendi alanlarımıza doğru hızla ne zaman yol almaya başlarsak, flanöz de o anda var olmaya başlar."

Lauren Elkin

Her toplumun kendi içerisinde farklılaştırdığı toplumsal kalıp yargılar geçmişten günümüze farklı şekillerde bireyin karşısına çıkmaktadır (Karakaya, 2021). *"Kadınlar Venüs'ten, erkekler Mars'tan gelmiştir"* söylemi kadınların ve erkeklerin düşünme, hissetme ve hareket etme biçimlerinde gözlemlenen farklılıkları açıklamak için sıklıkla kullanılan bir ifadedir. Kadın ve erkeklerin birbirlerinden milyonlarca mil uzaklıktaki gezegenlerden geldiklerini ifade eden bu görüş, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların kaçınılmazlığını ima etmektedir. Yaşamın pek çok alanında kadın ve erkek arasında farklılıklar olduğu inkâr edilemez. Burada üzerinde durulması gereken durum, bu farklılıkların ne ölçüde kadın ve erkeğin gerçekte ne olduklarını yansıttığı ne ölçüde toplumsal cinsiyet kalıp yargıları nedeniyle kadın ve erkeklerin birbirlerinden farklı olduklarının düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının doğası ve içeriğinin belirlenmesi, bunların yalnızca erkekler ve kadınlar arasındaki tipik farklılıkları tanımlamakla kalmayıp, aynı zamanda erkeklerin ve kadınların ne olmaları ve farklı yaşam alanlarında nasıl davranmaları gerektiğini de öngördüğü gerçeğini açıklığa kavuşturur (Ellemers, 2018). Erkekler ve kadınlar benzer özelliklere, tercihlere ve isteklere sahip olsalar bile, onlara yönelik farklı bakış açılarımız ve basmakalıp beklentilerimiz onları farklı dünyalara yerleştirmektedir (Ellemers, 2018). Cinsiyet eşit(siz)liği konusunda farklı bir bakış açısı geliştiren Golley (2004), erkeklerin kadınlara göre daha avantajlı olmalarının kadınların üstü olarak görülebileceğinden bahsetmektedir. İlk bakışta ataerkil düşünce yapısını desteklediği düşünülen bu görüş, aslında cinsiyet eşitsizliği nedeniyle kadınların sahip olamadığı haklara dikkat çekmeye çalışmaktadır.

Erkek egemenliğinin boş zaman faaliyetleri üzerinde etki etmesi kadınların boş zamanlarının erkeklere ve çocuk bakımına bağlı olarak şekillenmesi dolayısıyla kısıtlıdır (Monterrubio, 2009). Ataerkil düşünce erkeklerin sosyal sisteme hâkim olduğu, kadınların ise bu sisteme ayak uydurması gerektiğini savunur. Bu düşünce sisteminde kadınların boş zamanları, erkeklerin kararları ile şekillenir hatta eğlence amaçlı duygular erkekler tarafından baskılanarak kadınların boş zamana katılımları engellenmeye çalışılır. Çünkü ataerkil toplumlarda eğlence, erkeğe ait bir haktır ve kadınlar erkeklere tabidir (Khan, 2011). İslami normlardan etkilenen ve genellikle daha muhafazakâr düşünce yapısına sahip ataerkil toplumlarda kadın ve erkek arasındaki sosyal ve ekonomik ilişki, daha fazla farklılık gösterir (Maliva, 2017). Ataerkil Müslüman topluluklarda aile ile ilgili tüm kararlar, erkek tarafından alınır (Hosseini vd., 2022). Bu noktada İslami kuralların katı bir şekilde işlediği ülkelerde kadınların toplumdaki görünürlükleri ve turizm etkinlikleri önünde daha fazla kısıtlamalar ortaya çıkabilmektedir (Walseth ve Amara, 2017).

Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Beklentiler

Cinsiyet rolleri belirli bir toplumun kadın ve erkekten beklediği davranış kalıpları olarak ifade edilebilir. Cinsiyet rolleri ve beklentileri kadın ve erkeklerin nasıl davranması gerektiğini belirli kalıplar üzerine inşa eder. Bu kalıplar, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların ayrımcılık olarak sınıflandırılmasına neden olur. Kalıplar ayrımcılığa neden olduğu gibi kadınları sevecen, edilgen, hassas, sezgileri güçlü ve itaatkâr olarak tanımlar. Sıralanan bu özellikler bağlamında kadın ev ve ev işleri ile bağdaştırılır ve yemek yapma, çocuk doğurma, bebek ve çocuklarla ilgilenme alanları çalışma alanları olarak görülür (Karakaya, 2021). Toplumsal cinsiyet algısına göre kadınlar, kendilerine ve ailelerine saygı duyulmasını sağlayacak şekilde tam zamanlı olarak ev işleriyle meşgul olma eğilimindedir. Ataerkil anlayışın baskın olduğu düzende ise kadınlar, çocuklara, ebeveynlere ve kocalara bakmak da dâhil olmak üzere esas olarak evlerini geçindirmekten sorumludur (Feldbauer ve Jeffrey, 2021).

Eril merkezli toplumların sahip olduğu değerler kadının toplum içindeki konumunu etkilerken, İslami norm ve değerlere sahip toplumların daha muhafazakâr bir yapıda olması kadın ve erkeğin sosyal ve ekonomik alanlardaki konumunu etkilemektedir (Maliva, 2017). Erkekler kadınlara oranla kaynaklara ve karar verme gücüne sahiptir ve bu nedenle kadınların yaşamları ev içi alanla sınırlı kalabilmektedir (Cole, 2017; Khan, 2011). Toplumsal roller kadına erkeklere kıyasla daha fazla sosyal

beklenti yüklemektedir. Sosyal beklentilerin kadınlar üzerindeki etkisi kadınların hareket özgürlüklerini sınırlandırarak birçok faaliyetten uzak kalmalarına neden olmaktadır. Kadınlar aile ve çocuk sorumluluklarından arda kalan zamanda seyahat etme fırsatı bulabilmektedir. Çoğu durumda toplumsal beklentiler ve cinsiyet rolleri gereği seyahatleri ertelenmekte hatta iptal edilebilmektedir. Bu durum, kadınların fırsat ve kaynak kullanımında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve ayrımına maruz kaldığının bir göstergesidir.

Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma kavramı, bireyi toplumsal hayata bağlayan ve toplumsal hayattaki varlığını devam ettirmesini sağlayan ihtiyaçlarının birtakım gerekçeler nedeniyle karşılanmaması ve diğer insanlar tarafından ötekileştirilmesi olarak ifade edilebilir (Çakır, 2008). Türk Dil Kurumu dışlanmayı, ötekileşme ve ötekileştirilme olarak tanımlanmıştır (TDK, 2024). Bu anlamda sosyal dışlanma kavramında ötekileştirmenin toplum çoğunluğu tarafından mahrumiyet yaşanması halinde gerçekleştirildiği ifade edilebilir. Bahsi geçen mahrumiyet/mahrumiyetler bireyin ihtiyaçlarının giderilememesi halinde ortaya çıkar (Köroğlu, 2022). Toplumun bütünleşmesinde önemli olan ekonomik ve sosyal bazı hak ve kaynaklardan yoksun olmak anlamında tanımlanan sosyal dışlanma, yoksulluk ve yoksunluk temelinde ortaya çıkmıştır (Öztepe ve Ulutaş, 2013). Sosyal dışlanma yaşayan birey, zamanla toplumun kabulleri dışında yer alması halinde belirli bir zaman içerisinde toplum tarafından ötekileştirilir. Bu sürecin ne kadar süreceği ve bireyde nasıl etkiler yaratacağının tam olarak bilinmesi güçtür. Bu bağlamda sosyal dışlanmanın dinamik ve çok boyutlu olduğu varsayımı yapılmaktadır (Köroğlu, 2022).

Şenses (2002), sosyal dışlanmanın bireyin temel ve sosyal ihtiyaçları olmak üzere yaşam dünyasındaki diğer göstergeler dâhilinde çok boyutlu olduğunu ileri sürmüştür. Benzer şekilde Kieselbach (2003), çalışmasında toplumsal dışlanma, mekânsal dışlanma, iş gücü piyasasından dışlanma, ekonomik dışlanma ve sosyal koruma mekanizmalarından dışlanma olmak üzere sosyal dışlanmanın altı boyuttan oluştuğunu savunmuştur. Bireyin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar gelir durumunun olmaması gelir seviyesine bağlı sosyal gruplardan dışlanmasına neden olur. Benzer şekilde çoğunluğun yaşadığı semt/bölgede başkalarına karşı ayrımcılık yapması mekânsal dışlama, nispeten daha az yeteneğe sahip kişilerin istihdam edilmesinin önünde engel görülmesi iş gücü piyasasından dışlama; bireyin temel,

siyasi ve yasal haklarına erişiminin önünde engel oluşturulması ise siyasi dışlama olarak kabul görmüştür. Toplumsal cinsiyet algısı ve konumlandırması temelinde şekillenen kadının dışlanması, toplumsal dışlanma bağlamında incelenmektedir (Öztepe ve Ulutaş, 2013). Müslüman kadınlar odağında gerçekleştirilen bu çalışmada yer bulan sosyal dışlanma, Müslüman kadınların etnik köken, ırk veya din farkı, farklı kıyafet kuralları nedeniyle toplumsal yaşama tam anlamıyla katılımını engelleyen kısıt bağlamında ele alınmıştır.

3.3.2.2. Dini Kısıtlar

Etnik köken ve din, grup kimliğinin en önemli belirteçleri arasındadır. İnsanlar pek çok nedenden dolayı bu gruplarda yer almayı ve bağlı olmayı tercih ederler. Etnik köken ve din, bireyin aidiyet ve bir şeye dâhil olma duygusunu sağlarken aynı zamanda bireye kültürel bir dünya görüşü kazandırır (Kunst vd., 2012). Din, çoğu zaman insanların hayatında derin bir öneme sahiptir ve dini gruplar kimliğin en belirgin dayanakları arasında yer alır (Verkuyten ve Yıldız, 2007). Kültürel çeşitliliğin onaylanmadığı bir toplumda, hâkim dini inançtan farklılık gösteren birey/bireyler kültürel kimlikleri bağlamında ayrıştırılabilir ve grup üyeliklerine dayalı ayrımcılık, olumsuz kalıp yargılar ve önyargılarla karşılaşabilirler. Toplumsal iklim ve buna bağlı gelişen yaklaşımlar Müslümanların dini grup üyeliklerine dayalı olarak damgalanmayla karşı karşıya kalabileceğini göstermektedir (Kunst vd., 2012). Bu bağlamda Müslüman kadınlar yaşadıkları toplumun sosyo-kültürel ve dini değerleri bağlamında kısıtlanmaktayken, yabancı ülkeler tarafından Müslüman kimlikleri, başörtülüleri ve İslam'ın sorumlulukları kapsamında çeşitli kısıtlamalara maruz kalabilmektedir. Çalışmanın bu kısmında dini kısıtlar olarak sosyo-dini temelli kısıtlar ve dini kimliğe dayalı kısıtlardan bahsedilecektir.

Sosyo-Dini Temelli Kısıtlar

Toplumsal düzeninin korunması ve sürekliliğinin sağlanmasında normlara ihtiyaç vardır (Karakaya, 2015). Toplumsal normların ve değerlerin varlığını devam ettirmesi bu anlamda önemlidir. Bu nedenle var olan düzenin korunması anlayışına sahip olan muhafazakârlık toplumsal değerlerin ve düzenin dönüşümüne karşı çıkar. Muhafazakârlık mevcut düzenin korunması amaçlı yaklaşım sergilemekle birlikte genel olarak dindarlık ile ilişkilendirilir. Türkiye'de yer alan muhafazakarlık anlayışı siyasal amaçtan ziyade gelenek, değerler ve dini açıdan ön plana çıkmaktadır (Demirkanoğlu, 2017). Türk muhafazakarlığında önemli bir yere sahip olan din, sosyal

hayatın her alanında da hissedilmektedir. Bu imgeleme ile kadınlar geleneksel ahlak ve aile düzeni çerçevesinde konumlandırılır. Kadının toplum içindeki yerini de belirleyen geleneksel ahlaki değerler "biyoloji kaderdir" özdeyişiyle kadınlara gösterilen yaklaşımları doğal kabul eder (Özkan, 2016).

Din, insanların yaşamlarının güçlü bir belirleyicisi olması dolayısıyla insan hayatında önemli bir yer tutar. Normlar, gelenekler ve erkek otoritenin gücü gibi sosyo-kültürel değerler, Müslüman kadının yaşamını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle kadınlar, İslami öğretilerden çok sosyo-kültürel faktörlerin yüküyle mücadele etmektedirler (Haddad, 2019). İslam kültüründe kültürün sembolleri özellikle de kadınlar için çeşitli şekillerde belirgindir. Müslüman kadınların İslami normlara ve dini kurallara uymaları gerektiği göz önüne alındığında, çeşitli sosyal alanlara katılımları belirli koşullar ve kısıtlamalarla birlikte gerçekleşmektedir. Bu kısıtlamalar genellikle İslami davranış kurallarına uymak, tesettüre riayet etmek, konuşma ve davranışlarda ölçülü olmak, ev dışında herhangi bir faaliyete katılmadan önce bekârsa ebeveynlerinden, evliyse kocalarından izin almak şeklinde ortaya çıkmaktadır (Othman, 2006; Tavakoli ve Mura, 2021).

Müslüman kadınların yaşadığı söz konusu zorluklar gündelik hayatla sınırlı kalmamış, kadınların seyahat hareketliliği üzerinde de etkisini göstermiştir. Seyfi ve Hall (2019) tek başına seyahat eden Müslüman kadınların bir dizi sosyal ve kültürel unsurlardan önemli ölçüde etkilendiğini ileri sürmüştür. Müslüman kadınlar için kendi ile benzer düşünen kadınlarla veya aileleriyle seyahat etmek, İslami değerlerini güvence altına alarak seyahat etmek için tek seçenektir (Jouili, 2011). Mahremle veya mahremsiz seyahat eden Müslüman kadınlardan her türlü turizm faaliyetleri içinde yer alabilmesi için beklenen şey, kadının giyimi, görünüşü ve davranışları ile bağlantılıdır. Müslüman kadınlar seyahat ederken İslami Şeriat'a ve Şeriat'tan kaynaklanan helâl prosedürlere bağlı kalmalı ve dış görünüşü Müslüman kadına herhangi bir dış tacizden koruma sağlamalıdır (Haddad, 2019). Kadın hakları, İslami değerlerin ön plana çıktığı ve kuralların İslami değerler bağlamında oluşturulduğu Müslüman ülkelerde İslami metinlerden etkilenmektedir (Abedinifard, 2019). Bir Orta Doğu ülkesi olan İran'da, farklı sosyo-kültürel bağlamların ve dini inançlar tarafından oluşturulan zorlukların kadınların sosyal yaşamlarında, özellikle seyahatlerinde daha fazla engelle karşılaşmasına neden olduğu bilinmektedir (Nikjoo vd., 2021). Müslüman ülkeler tarafından kabul gören dini uygulamalar, normlar ve geleneksel değerler, sadece

Müslüman kadınlar üzerinde bir baskı oluşturmakla sınırlı kalmamaktadır. Söz konusu uygulamaların Müslüman ülkeleri ziyaret eden kişileri de etkilediği söylenebilir. Bu konuda Wilson ve Little (2005), yalnızca Müslüman kadınların yalnız seyahat etme sorunlarıyla karşılaşmadığını, aynı zamanda Müslüman ülkelere yalnız seyahat eden Avrupalı kadınların tek başına seyahat etmesinin de pek hoş karşılanmadığını belirten ifadelerde bulunmuştur. Müslüman kadının tek başına seyahat edebilmesinin ve turizm faaliyetlerinde yer al(ama)masının önündeki bariyerlerin hangi boyutlarda, (sosyo-kültürel faktörler veya İslami öğretiler veya her ikisinin birlikte) ortaya çıktığının bilinmesi önemlidir. Bu noktada söz konusu durumları araştıran çalışmalar yol gösterici olacaktır (Haddad, 2019). Bahsi geçen bu faktörlerin yanı sıra dini değerler, sosyokültürel etkiler, kimlik inşası hakkındaki söylemler de kadınların turizm endüstrisindeki rolünün tartışılmasında belirgindir (Apostolopoulos vd., 2001).

Dini Kimliğe Yönelik Kısıtlar

Muhafazakâr, İslamcı ve seküler kavramlarının kullanımı, pek çok alanda yanlış bir şekilde değerlendirilmektedir. Oryantalist bakış açısına göre muhafazakâr kavramı; dindar, gerici ve tutucu kavramları ile ilişkilendirilmektedir. İslamcı kavramı ise muhafazakâr kavramına benzer şekilde tutucu, dindar, gerici şeklinde tanımlanarak modernleşme karşıtı olarak düşünülmektedir. Muhafazakâr veya muhafazakarlık ve İslamcılık kavramları, bu tanımlamalar nedeniyle değişim karşıtı ve modernleşme karşıtı olarak etiketlenmektedir. Seküler kavramı ise laik veya laiklik kavramları ile özdeşleştirilmekte ve bu bağlamda medya gibi mecralarda yer almaktadır. Bahsi geçen bu kavramları doğru bir şekilde tanımlarken ideoloji açısından da değerlendirmek gerekir. Bütün ideolojilerin temeli bazen dinlerde ya da dünya görüşlerinde aransa da aslında modernliğe dayalıdır (Şenses Aksu, 2023).

İslamcılık batının modernliğine direnç gösteren aynı zamanda modernleşme hareketine de uyum sağlamaya çalışan bir yeni Osmanlı hareketine yön vermiştir. İslamcılığın modernliğe ayak uydurmaya çalışması modernliği tüm anlamıyla benimsediği anlamına gelmemektedir. İslamcılığın ideolojik açıdan gericilik, tutuculuk, dindarlık ve geleneksel olarak nitelendirilmesi dar bir bakış açısı ile değerlendirilmesi anlamına gelir. İslamcılık dini bir hareketten daha çok siyasal girişimlerle ilişkilendirilebilir. İlerleyen zamanlarda İslamcılık ile ilgili toplumu temel alan olumlu ilerlemeler kendini göstermiştir. İslamcılık dini değerleri insanlar ve toplum açısından yol gösteren bir harita olarak değil, toplumu düzene sokma ve

kalkındırma amacıyla hareket etmiştir. Bu da İslamcılığın modernleşmeye tamamen karşı olmadığı, toplumun İslami değerler kapsamında modernleşmesi gerektiği savını desteklediği anlamına gelmektedir (Güllüpınar, 2020). İslamcılık, farklı ideolojilerin etkisiyle çeşitli formlarda tanımlanabilmektedir. İslami değerlere ve İslami yaşam tarzına uygun yaşayan bireyler İslamcılık kavramının yaşam değerlerini yanlış yansıttığı endişesi ile kendilerini muhafazakâr, dindar ya da Müslüman şeklinde tanımlamaktadır (Şenses Aksu, 2023).

Muhafazakârlık, seküler ve laik anlayışa sahip kişiler tarafından gericilik, tutuculuk, değişim karşıtı, dindarlık gibi kavramlarla anlamlandırılmaktadır. Bu konuda muhafazakâr İngiliz filozof ve yazar olan Roger Scruton muhafazakarlık konusunda karşılaştığı düşüncelerden bahsederken muhafazakarların düşünce ve fikir olarak gerici, önyargılı, ayrımcı, cinsiyetçi ve ırkçı olarak değerlendirildiğini ifade etmiştir. Livengood ve Stodolska (2004), çalışmalarında Al-Islami'nin (1964) Müslümanların genel olarak etnik-dinsel bir grup olarak tanımlanmasından ve İslam'ın tek bir ırkın ya da sınıfın dini değil, bu inancı benimsemek isteyen herkesin öğretisi ve yaşam biçimi olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir. Stodolska ve Jackson ise (1988) Müslümanların, özellikle de Arap Müslümanların, çoğu zaman şiddet eğilimli olmakla, kadınları ezmekle, Batı karşıtlığıyla ve terör destekçiliği ile ilişkilendirildiğinden bahsetmiştir. Bu bağlamda Müslümanların geleneksel olarak diğer etnik/ırksal grupların karşılaştığı ayrımcılığa maruz kaldıkları söylenebilir.

Dünya üzerinde pek çok dil, din, kültür ve etnik yapının varlığı pek çok farklılığın olduğu anlamına da gelmektedir. Tüm farklılıklara rağmen tüm toplumlar ve milletler aynı kara parçası üzerinde varlıklarını devam ettirme mücadelesi vermektedir. Bu farklılıkları birer zenginlik olarak gören ve kabul eden toplumlar olabildiği gibi farklılıkları bir tehlike/risk olarak algılayan ve çeşitli olumsuz yaklaşımlar gösteren topluluklar bulunmaktadır (Yavuzer ve Açıkgöz, 2018: 248). Bu çalışmada Müslüman kadınların dini kimlikleri bağlamında karşılaştıkları olumsuz yaklaşımlar *"kalıp yargı, önyargı, ayrımcılık, damgalama ve İslamofobi"* kapsamında ele alınacaktır.

Kalıp Yargı: Kalıp yargı, belirli sosyal grupların üyeleri hakkındaki genel beklentilerini yansıtır (Ellemers, 2018). Ancak belirli bir özelliğin belirli bir gruba üyeliği karakterize ettiğine dair basmakalıp algı, tipik olarak insanların gruplar arasındaki farklılıkları aşırı vurgulamasına ve gruplar içindeki farklılıkları hafife

almasına yol açar. Bireyleri farklı sosyal grupların temsilcileri olarak algılama eğilimi çeşitli bağlamlarda çeşitli gruplar için kullanılmıştır (Ellemers, 2018). Kalıp yargı kavramı ilk kez Lipmann (1992) tarafından kullanılmıştır. Lipmann'a göre kalıp yargılar, sosyal sınıflandırma yapılmasını sağlayan zihinsel imgelerdir. Zihinde şekillenen düşünceler bireye/gruba/topluma atfedilen ve bağdaştırılan inançlardır (Erdoğan ve Vatandaş, 2020).

Müslüman kadınların farklı sosyal grup olarak algılanması, kadın hareketlerine katılımlarının önünde engel oluşturabilmektedir. Bu konuda Özçetin (2009), Türkiye örneği üzerinden görüşlerini ifade etmiştir. Özçetin'e göre Türkiye'deki dindar Müslüman kadın hareketleri kadın hakları konusunda gelişme göstermesine rağmen "modern" Türk kadını imajı ve "geri kalmış" Müslüman kadın stereotipinden ayrılamamıştır. Bunun bir sonucu olarak başörtülü kadınlar kadın hareketi içinde yer alma sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Kadınların modern ve geleneksel olarak ayrıştırılması ve başörtüsünün siyasi anlam taşıdığı algısı Türkiye'deki kadın hareketleri arasında bölünme yaratmıştır (Özçetin, 2009). Bu bağlam sonucunda aralarındaki ikili yapı seküler ve dindar Müslüman kadın örgütlerinin anlamlı bir diyaloğa girmesini engellemiştir. Müslüman kadınların "geri kalmış", "eğitimsiz" ve "anti-modern" olduğu klişesinin hâkim olması, dindar Müslüman kadın hareketlerinin daha geniş bir hareket içinde ötekileştirilmesine ve marjinalleştirilmesine yol açmaktadır (Özçetin, 2009).

Ön yargı: Ön yargı terimi TDK sözlüğünde *"Bir kimse veya bir şeyle ilgili olarak belirli şart, olay ve görüntülere dayanarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargı; peşin yargı, peşin fikir, peşin hüküm"* olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan anlaşılacağı üzere herhangi bir şeye ait kesin ve net bir bilgiye ulaşmadan sahip olunan fikir olarak ifade edilebilir. Erdoğan ve Vatandaş (2020) önyargıyı "*önceden yargıya varma*" olarak tanımlamıştır. Her iki tanıma bakıldığında ön yargının davranıştan çok zihni şekillendirdiği söylenebilir. Zihinde var olan düşünce olumsuz olabildiği gibi olumlu da olabilir. Ön yargı çoğunlukla olumsuz nitelendirmelerde bulunmak için kullanılır fakat kapsayıcılığı bağlamında olumlu ve olumsuz durumu da içinde barındırabilir. Herhangi bir birey, grup ya da topluma ait yetersiz edinilen bilgi sonucunda oluşan olumlu-olumsuz tutumlar önyargının temelini oluşturur. Ön yargı, ırk, etnik köken, cinsiyet, eğitim durumu ve mesleki değerler üzerinden bir gruba karşı oluşturulan çoğunlukla olumsuz yaklaşımların tutumsal yansıması olarak görülür (Budak, 2000). Bu nedenle sosyal

psikologlar ön yargının bireysel, grupsal ve toplumsal yönü bulunduğundan bahsederler.

Ayrımcılık: Ayrımcılık, sosyal psikolojinin bir konusudur. Sosyal psikoloji bakış açısına göre ayrımcılık, etnik köken, cinsiyet, yaş ve sosyo-ekonomik gibi demografik özelliklerin yanı sıra statü, ideoloji ve fiziksel engel gibi faktörler bağlamında birey ya da gruplara önyargı temelli gösterilen adil olmayan davranışlardır (Erdoğan ve Vatandaş, 2020). Ayrımcılık denilince akla ilk ırk, din, dil, cinsiyet ve kültürel farklılıklar kaynaklı hoşgörüsüz yaklaşımlar gelmektedir. Din üzerinden yapılan ayrımcılık, dinsel hoşgörüsüzlük aynı dine sahip olmayan kimselere karşı gösterilen tutumdur (Erdoğan ve Vatandaş, 2020). Ayrımcılık, "Müslüman olduğunuz için birisinin Müslümanlar hakkında olumsuz şeyler düşünmesi veya size kötü/haksız bir şekilde davranması" olarak tanımlanmıştır (Aroian, 2012). Müslümanlık üzerine yapılan araştırmalarda Müslüman kimliği ırk, etnik köken, kültür ve din açısından çeşitli şekillerde incelenmiştir, ancak bu etiketlerin hiçbiri tek başına Müslüman kimliğinin özünü yansıtmak için yeterli bulunmamıştır (Jasperse vd., 2012).

Müslüman kimliğine dayalı yapılan çalışmalarda Müslüman kimliğinin sosyal kimlik kuramı ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Sosyal kimlik teorisi, sosyal bağlamın gruplar arası ilişkileri nasıl etkilediğine odaklanmış bir teoridir. Kuramın yaratıcısı Henri Tajfel ve John Turner bu teoriyi ortaya atarken, insan etkileşiminin bir yandan tamamen kişilerarası, diğer yandan da tamamen gruplar arası bir yelpazede yer aldığını ileri sürmüştür (Hornsey, 2008). Kişiler arası etkileşim, insanların sosyal kategorilerin farkında olmadan tamamen birey olarak ilişki kurmasını ifade eder. Gruplar arası etkileşim, insanların tamamen gruplarının temsilcileri olarak ilişki kurdukları ve kişinin kendine özgü, bireyselleştirici niteliklerinin grup üyeliklerinin belirginliği tarafından bastırıldığı bir etkileşimdir. Tajfel yelpazenin kişiler arası ucundan gruplar arası ucuna doğru kaymasının, insanların kendilerini ve birbirlerini nasıl gördükleri konusunda değişimlere yol açtığını ileri sürülmüştür. Daha önce yapmış olduğu sosyal biliş çalışmasından yola çıkan Tajfel “biz ve onlar” ayrımları yapma sürecinin bile insanların birbirlerini görme biçimlerini değiştirdiğini ileri sürmüştür (Hornsey, 2008).

Dini kimlik ve toplumsal kimliğin bir araya gelmesi halinde (Müslüman kadın kimliği gibi) sosyal statüde çoklu damgalanma ve çoklu ayrımcılık deneyimi ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda Müslüman kadınların ve gençlerin algıladıkları dini ayrımcılık konusunda daha fazla stres ve kaygı yaşadıkları bu nedenle risk altında

oldukları ileri sürülmektedir (Hasheem vd., 2022). Aroian (2012) genç Müslüman kadınların, Müslüman statülerinin farkında olan bireyler tarafından daha fazla dinsel içerikli ayrımcılığa maruz kalmalarının yüksek bir olasılık olmasından bahsetmiştir. Müslüman kadınlar giyiniş tarzları ve başörtüleri dolayısıyla erkeklere oranla daha fazla görünürlüğe sahiptir. Bu da Müslüman kadınların taktıkları başörtüsünün görünürlüklerini arttırması ve bu nedenle Müslüman erkeklere göre daha fazla ön plana çıkması anlamına gelmektedir. Ayrımcılığın Müslüman erkek ve Müslüman kadın olmak üzere toplumsal cinsiyet temelinde değerlendirilmesinin nedeni, kadınların kamusal alanda görünürlüklerinin daha fazla olmasıyla ilişkilidir (Stone vd., 2012).

Müslüman kimliğinin davranışsal yönleri, dua etmek veya Kur'an okumak gibi bazıları özel olarak gerçekleşebilen, bazıları ise camiye gitmek veya Mekke'ye hacca gitmek gibi daha kamusal faaliyetler olan belirli, öngörülen dini uygulamaları içerir. Bununla birlikte, Batı ülkelerinde, Müslüman kadınları dinleri ile bağdaştıran ve farklı toplumlarda onlar için etkileri olan, onları görünür kılan bir durum vardır ki bu da başörtüsü takmaktır (Jasperse vd., 2012). Başörtüsü, Müslüman kadınlar için baş ve vücudun bir kısmının örtülmesini ifade eder. Batı ülkelerinde yaşayan Müslüman kadınlar için ise başörtüsü, bir kimlik sembolü ve "farklılığın somut bir işaretidir" (Droogsma, 2007). Başörtüsü takmak Müslüman kimliğin davranışsal yönünü sembole etmekle birlikte, dindarlığın ötesine geçmekte ve "Müslümanlığın" açık, oldukça görünür ve kamusal bir işaretini simgelemektedir. Birçok durumda başörtüsü takmak Müslüman kadınların görünürlüğünü artırdığı için daha fazla ayrımcılığa maruz kalmalarına neden olabilmektedir (Jasperse vd., 2012).

Müslümanlığa karşılık oluşturulan ayrımcılık konusu en fazla Müslüman kadınlar tarafından hissedilmektedir. Bunun nedeni ise, başörtüsünün İslam'ın görünür bir sembolü olması (Unkelbach vd., 2010) ve Müslüman kadınların kimliklerinin başörtüsü nedeniyle daha kolay tanınmasıdır. Başörtüsü, Müslüman kadınların İslam dinine olan bağlılıklarının bir simgesidir (Hashem ve Awad, 2024). Fakat bu anlayış Müslüman olmayan ülkeler tarafından farklı yorumlanabilmekte Müslüman kadınlar başörtüleri nedeniyle başörtüsü genellikle olumsuz kalıp yargılar, tutumlar ve algılarla ilişkilendirilmektedir. Başörtüsü bağlamında meydana gelen olumsuz kalıp yargılar başörtüsü takan Müslüman kadınların genellikle sarık takan Orta Doğulu kişileri aşağılamak için söylenen "havlu kafa veya sarıklı/türbanlı" söylemleri ile

özdeştirilmektedir. Bu durum Araplar ve genel olarak Müslümanlar özellikle de başörtüsü takan kadınlar için geçerli hale gelmiştir (Poynting ve Mason, 2007). Müslüman karşıtı yaklaşımlara göre Müslüman kadın ve Müslüman erkek cinsiyet farklılıkları bağlamında farklı ayrımcılık içerikli söylemlere maruz bırakılmaktadır. Müslüman kadınlar kalıplaşan yargılara göre uysal, itaatkâr, cinsel açıdan iffetli, dini açıdan muhafazakâr ve ezilmiş olarak görülürken, Müslüman erkekler kalıplaşmış bir şekilde saldırgan, kavgacı ve düşman olarak görülmektedir. Fakat genel anlamda Müslümanlar kötü, barbar, geri kalmış, terörist, köktendinci ve medeniyetsiz olarak tasvir edildiğinden, Müslüman kadınların yaygın Müslüman kalıp yargılardan bağımsız olmadıklarını da belirtmek gerekir (Asani, 2003).

Damgalama: Damga vücuda bırakılan fiziksel izler ile ortaya çıkan ve izlerin yapıldığı kişilerin itibarsızlaştırılıp değer kaybetmeleri için yapılan eski bir uygulamadır. İlk ortaya çıktığı zamanlarda toplumda kabul gören ahlaki değerlerden yoksun kişileri ayrıştırmak maksadıyla yapılmaktaydı. Bir nevi işaretleme olarak da düşünülen damgalama zamanla sembolik hal almaya başlamıştır. Örneğin, Antik Yunan'daki seks işlerini normal kadınlardan ayırmak için sadece seks işçilerinin giydiği çiçekli ve çizgili elbiseler damganın sembolleştirilmiş halidir (Küntay ve Erginsoy, 2005'den aktaran Sevim, 2018). Günümüzde ise damgalama kavramı, somutlaştırılmaya başlamıştır. Buna göre damga, toplum tarafından ahlaksız ve sapkın olduğu düşünülen toplumsal grupların deneyimlediği utanç ve aşağılanma duygusuna karşılık gelmektedir (Martinez ve Hinshaw, 2016). Damga kavramı, zamanla toplumsal değerlere haiz olan kişilere atıfta bulunmak için kullanılan sıfatları ifade etmeye başlamıştır. Bir nevi kalıp yargı ve sıfat/nitelik arasındaki ilişki olarak düşünülmeye başlanan damga kavramını daha iyi anlamak için toplumsal boyut içerisinde ele almak gerekmektedir.

Damgalama konusunun kültürel değerler ve toplumsal yapı ölçeğinde değişkenlik gösterebileceği düşünüldüğünde damga kavramı için tek ve yegâne bir tanımlama yapmanın mümkün olmadığı söylenebilir. Buradan yola çıkarak damganın toplum tarafından inşa edildiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Damgaya maruz kalan kişilerin bu kavram ile ayrıştırılmalarının nedeni doğuştan gelen ve sahip olunan herhangi bir neden değil; kültürel, tarihsel, ekonomik, politik ve sosyolojik bağlamın toplum tarafından değerlendirilmesidir (Ainlay vd., 1986).

İslamofobi: İslamofobi, Müslümanlara yönelik olumsuz ve ayrımcı bilişsel değerlendirmeler, duygular ve davranışlar şeklinde kendini gösteren Müslüman veya İslam karşıtı önyargı olarak tanımlanmaktadır (Bleich, 2011). İslamofobi kavramı kamuoyu ve akademik çalışmalarda gündeme gelmektedir. İlk olarak 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında batılı liberal demokrasilerde İslam'a ve Müslümanlara yönelik zararlı söylem ve eylemlere dikkat çekmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Araştırmacılar bu terimi siyasi içeriğinin yanı sıra İslam ve Müslüman karşıtı duyguların tarihini, varlığını, boyutlarını, yoğunluğunu, nedenlerini ve sonuçlarını tanımlamak için kullanmaya başlamışlardır (Bleich, 2011). İslamofobi yaklaşımı yalnızca İslam ve Müslümanlığa karşı duyulan düşmanlığı değil aynı zamanda ayrımcı politikalar ve uygulamaları da kapsar (Samari, 2016). İslamofobi, politikanın yanı sıra, Müslümanlar medyada da saldırganlık, şiddet ve terörizmle ilişkilendirilmektedir (Saleem ve Ramasubramanian, 2017). Müslümanlara karşı oluşturulan önyargılı yaklaşımlar, iş hayatı başta olmak üzere toplumsal düzenin her aşamasında kendini hissettirmektedir. Müslümanlar çalışma alanlarında dini bağlamda farklı etnik gruplara oranla daha fazla ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır (Ghumman ve Ryan, 2013).

Müslümanlığa yönelik yapılan ayrımcılık, Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik gerçekleştirilen 11 Eylül saldırıları sonrasında daha görünür hale gelmiştir. Bahsi geçen saldırı bağlamında Müslümanlar kişiler arası ayrımcılıkla yüzleşmeye başlamış ve Müslümanlık algısında bir dönüm noktası olmuştur. Yaşanan bu trajik olay sonrasında olay medyada büyük bir etki yaratmış ve yine medya aracılığı ile Müslümanlar hedef olarak gösterilmeye başlanmıştır. Medyanın Müslümanları tasvir ediş biçimi mevcut klişeleri ve önyargıları pekiştirerek İslamofobi yaklaşımlı tutum ve inançların gelişmesine katkıda bulunmuştur (Ogan vd., 2014).

Müslüman kadınlar ırkçılık ve İslamofobi temelli cinsiyetçi nefret suçlarının hedefi olarak nitelendirilmektedir. Özellikle 11 Eylül'den bu yana, Müslüman kadınlara yönelik İslamofobi vakaları önemli ölçüde artış göstermiştir (Rattinan ve Selamat, 2019). Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Müslüman kadınların maruz kaldığı İslamofobi'ye ilişkin ayrıntıları ortaya koymak amacıyla çalışma yapan Hashem ve Awad (2024) başörtüsü takan Müslüman kadınları başörtüsü takmayan Müslüman kadınlardan farklı bir ayrımcılığa uğradığını göstermektedir. Başörtüsü takmak Müslüman kadınların görünürlüğünü kolaylaştırmakta ve onları savunmasız kılmaktadır. Karşılaşılan her bir olumsuz yaklaşım ve olay Müslüman kadınların risk

algılarının yükselmesine ve güvenlikle ilgili endişelerini tetiklemektedir. Bu durumlar aynı zamanda Müslüman kadınların boş zaman aktiviteleri ve seyahat kararlarını da etkilemektedir (Sujood vd., 2023).

3.4. İlgili Araştırmalar

Müslüman kadınların seyahatleri ile ilgili literatür incelemesinde yapılan pek çok çalışmaya rastlanmıştır. Yapılan çalışmalarının çoğunluğunun Müslüman kadınların boş zaman etkinlikleri ve turizm hareketleri üzerine gerçekleştirildiği tespit edilmiştir (Jafari ve Scott, 2014; Khan vd., 2022; Nikjoo vd., 2021; Nisha ve Cheung, 2022; Oktadiana vd., 2016; Ratthinan ve Selamat, 2018; Shakona vd., 2015). Müslüman kadınlar üzerine yapılan çalışmaların daha çok uluslararası ölçekte yer aldığı görülmektedir. Bu konu üzerine yapılan çalışmaların oldukça yakın tarihli olması ve günümüzde de halen üzerinde çalışılmaya devam edilmesi ne kadar güncel bir konu olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu durum Müslüman kadın konusunun üzerinde çalışmaya başlanan yeni ve özgün bir alan olduğuna işaret etmektedir. Tek başına seyahat eden Müslüman kadınları ele alan çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Müslüman kadınların yalnız seyahatine dair yapılan çalışmalarının başında Wilson ve Little'ın (2008) yapmış olduğu çalışma gelmektedir. Nitel bir yöntem ile ele alınan çalışma, Müslüman kadınların yaşam süreleri boyunca yalnız seyahat motivasyonlarını, kısıtlamalarını ve müzakere stratejilerini keşfetmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine yapılan mülakatlar, Müslüman kadınların başkalarının algıları, savunmasızlığa karşı duyarlılık, kısıtlı erişim hissi ve göze çarpma hissiyle ilgili seyahat korkuları algıladıklarını ortaya koymuştur.

İranlı yalnız kadın gezginler üzerine araştırma yapan Nematpour vd., (2024) Müslüman kadın gezginlerin karşılaştığı seyahat kısıtlamalarını belirlemek ve çözüm yolları bulmak amacıyla çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçları İran'daki İslami düzenlemeler, dini bağlam ve yaygın ataerkil ideolojinin, turistik alanları kadınların toplumları içinde kendilerine biçilen rol ve sorumluluklardan saptıkları alanlar olarak sınıflandırdığını göstermektedir. Araştırma bulguları bağlamında araştırmacılar dört adet olası senaryo tespit etmişlerdir. Araştırmanın makul senaryosu, belirlenen yalnız kadın seyahat kısıtlamalarını ele almak için çevrimiçi topluluk oluşturma, karşılıklı adaptasyon, öz-psikolojik güçlendirme, kadın dostu bölgelerin

oluşturulması, seyahat korkularının üstesinden gelme, teknolojik güçlendirme ve feminist katılımcı eylem gibi stratejilerin benimsenmesinin altını çizmektedir.

Müslüman kadınların yalnız seyahatlerine ilişkin yapılan bir başka araştırma da Nguyen ve Hsu'ya (2024) aittir. Nicel yöntem kullanılan araştırmada Müslüman ve gayrimüslim kadınların seyahat kısıtlamaları, motivasyon, algılanan davranışsal kontrol, müzakere ve açıklığa ilişkin algılarında yalnız seyahat etme niyeti analiz edilmiştir. Araştırmada Müslüman kadınların gayrimüslim kadınlara göre daha yüksek seyahat motivasyonuna, davranışlarını kontrol etme becerisine, yalnız seyahat etme niyetine ve deneyime daha açık olduğu sonucuna varılmıştır. Müslüman kadınlar yalnız seyahat etmek için çaba gösterdiklerini ve insanlarla seyahat etmektense yalnız seyahat etmeyi tercih ettiklerini belirtirken, gayrimüslim kadınlar bu ifadelere katılmamıştır.

Zarezadeh ve Rastegar (2023) Müslüman kadınların yalnız seyahatlerine yönelik güncel bir araştırma yapmıştır. Araştırmacılar gelişmekte olan bir ülke olan İran'da toplumsal cinsiyet, boş zaman ve sosyal adalet ve eşitlik konularının karşılıklı ilişkisini araştırmayı amaçlamıştır. Nitel yöntemin tercih edildiği araştırma, boş zaman faaliyetlerine erişim ve katılım önündeki kısıtlamaların İranlı kadınların sosyo-ekonomik dezavantajlarını nasıl daha da güçlendireceğini göstermektedir. Araştırmanın bulguları toplum normları, kültürel mitoloji ve gelenekler, hane halkı ve ebeveyn sorumlulukları, kişisel güvenlik ve İran'da krizlerin kadınların boş zamanlarını kısıtladığına işaret etmektedir.

Müslüman kadınların yalnız seyahatlerine ilişkin yapılan çalışmaların çoğunlukla Orta Doğu ve Asya ülkeleri üzerinde gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu konuda farklı bir yaklaşım benimseyen Sujood vd., (2023) araştırmalarını Hintli Müslüman kadınlar üzerinde gerçekleştirmiştir. Yapılan araştırmada Hintli Müslüman kadınların yalnız seyahat etme niyetlerini etkileyen faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonuçları Hintli Müslüman kadınların yalnız seyahat etmenin tatmin edici, değerli, keyifli, rahat ve olumlu bir deneyim olacağına inanarak yalnız seyahat etmek istediklerini göstermiştir. Diğer taraftan araştırma sonuçları Hintli Müslüman kadınların tek başına seyahat etme konusunda eril merkeziyetçilik nedeniyle sosyo-kültürel kısıtlarla karşı karşıya kaldığını da göstermiştir. Ayrıca araştırma sonuçları bağımsızlık ve deneyim eksikliği gibi birçok konuda farkındalık eksikliğine yol açarak kadınların tek başlarına dışarı çıkma konusunda özgüvenlerini

ve morallerini kaybetmelerine neden olduklarını ileri sürmüştür. Araştırmacılar, işlevsellik, sağlık, fiziksel, politik, psikolojik, sosyal, terörizm ve zaman konularında birtakım riskler algıladığını ve algılanan risklerin Hintli Müslüman kadınlarda yalnız seyahat niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu savunmuştur. Bunun nedeni ise kadınlar için özellikle de tek başına seyahat eden kadınlar için Hindistan'ın tehlikeli ve güvensiz bir yer olarak bilinmesi ile ilişkilendirilmiştir. Yapılan bu araştırmanın sonuçları bağlamında Müslüman kadınların ataerkil yapı, cinsiyet normları ve yaşanılan ülkenin güvenlik algısı olmak üzere çeşitli kısıtlarla karşı karşıya kaldığı söylenebilir.

Nikjoo vd., (2021) araştırmalarında İranlı yalnız kadın gezginlerin seyahat deneyimleri üzerinde durmuştur. Araştırmacılar kadınların seyahat deneyimlerini yansıtan Instagram paylaşımlarını Netrografi tekniğiyle analiz etmiştir. Araştırma sonuçları, tek başına seyahat etmenin, İran'daki toplumsal cinsiyet ilişkilerine karşı aktif bir direniş biçimi olduğunu ve kadınların kişisel korkularının ve karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmeleri için bir fırsat olarak görüldüğünü göstermiştir.

İranlı yalnız kadın gezginlerin seyahat deneyimleri üzerine yapılan bir başka araştırma ise Hosseini vd., (2022) tarafından yapılmıştır. Araştırmanın bulguları, tek başına seyahat eden kadınların motivasyonlarının özgürlük ve esneklik, kendini güçlendirme, bağımsızlık ve keşif olarak kişisel faktörler altında kategorize edilebileceğini göstermiştir. Sonuçlar ayrıca, İran'ın dini değerlerinin ve ataerkil toplumunun getirdiği kısıtlamalara rağmen, turizmin kadınları kamusal alanda daha görünür hale getirdiğini göstermektedir.

Bernard vd., (2022) Bangladeşli Müslüman kadınların seyahat deneyimleri üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmacılar Bangladeş kültürel normlarının yalnız seyahat eden Müslüman kadın gezginler için seyahat caydırıcı unsurları nasıl sınırladığını ve/veya artırdığını ve bunun davranışları üzerindeki etkilerini tespit etmeyi hedeflemiştir. Elde edilen araştırma bulgularına göre, güvenlik tek başına seyahatin önündeki en önemli engeldir. Ayrıca araştırma kapsamında elde edilen bulgular tek başına seyahati engelleyen kısıtların kişisel, kişiler arası ve yapısal kısıtlar olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Hashem vd., (2022) dini merkeziyetçilik ve yalnızlık deneyimlerinin Amerikalı Müslüman kadınların ayrımcılık algılarını ne ölçüde etkilediğini inceleyen bir çalışma

gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçları, yaş ve dini merkeziyetçiliğin Amerikalı Müslüman kadınlar arasında ayrımcılık deneyimlerini belirlemede etkili olmadığını, yalnızlık durumunun ise ayrımcılık deneyimlerinin anlamlı ve pozitif bir belirleyicisi olduğunu göstermiştir. Ayrıca, başörtüsü takmanın etkileri göz önünde bulundurulduğunda, tek başına olma deneyimi çok olan genç ve dini kimliği ön planda olan Müslüman kadınların din temelli ayrımcılığa karşı en duyarlı ve savunmasız kadınlar olduğu ortaya çıkmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

"İçinde yaşadığımız kültür var olabilmek için anlaşılmazlığa ihtiyaç duyuyor; bu sebeple mantıktan ve detaylı araştırmadan uzaklaşmayı sağlıyor ve biz de bunu yüzyıllar boyunca onları tam bir dünya vatandaşı saymayan, şimdi ise erkeklerden farklı olma haklarına karşı çıkan bir dünyada yollarını bulmaya çalışan kadınların üzerine yansıtmaktan oldukça memnunuz."
Lauren Elkin "Flanöz-Şehirde yürüyen kadınlar"

4.1. Feminizm ve Feminist Teoriler

Feminizm Latince "femine" sözcüğünden türemiş olup, Türkçe 'de kadın sözcüğüne denk gelmektedir (Sevim, 2005). Feminizm kavramı toplumda kadının haklarını çoğaltma, erkeğinkiler düzeyine çıkarma, eşitlik sağlama amacını güden düşünce akımı; kadın hareketi olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2024). Feminizm kadın ve erkek arasındaki güç ilişkisini dengelemek, eşitsizlikleri ve kadının baskı altında bulunduğu durumları değiştirmek amaçlı ortaya çıkan siyasi bir hareket olarak tanımlanabilir. Feminizmin ilk olarak 17. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıktığı bilinmektedir. Bunun nedeni ise kapitalist sistemin yaygınlaşmasına bağlı olarak, erkek egemenliğinin ekonomik güç ile artması ve geleneksel aile yapısının değişmesiyle birlikte kadının ikinci plana atılmasıdır (Altınbaş, 2006). 1792 yılında Mary Wolstonecrafft'ın "Kadın Haklarının Savunulması" (Vindication of the Rights of Women) adlı akademik yayınında ele aldığı talepler, birinci dalga feminist hareketin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Feminizmin aslında bir hak talebi olarak ele alındığı bu akademik çalışma aynı zamanda gündelik dilde de yer bulmaya başlamıştır (Sevim, 2005). Altı çizilen bu talepler dönemin şartları bağlamında kadının sahip olması gereken temel haklar niteliği taşımaktadır (Taş, 2016). İlk dalga feminizm, çağdaş feminizm olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Seneca Falls Konvansiyonu bir dönüm noktası olmuştur. Seneca Falls Konvansiyonu 1848 yılında kadınların oy hakkı mücadelesini başlatan ilk kadın hakları bildirgesidir (Allen, 2023). Kadınların oy haklarının tanımlanması ve ABD Anayasası tarafından kabul edilmesiyle sonuçlanan bu dönem yaklaşık 70 yıl sürmüş ve nihayet kadınların çoğuna oy hakkı tanınmıştır (Parker, 2008).

Feminizm her zaman toplumsal cinsiyet algısıyla yüzleşmiş ve eşitsizlik gerçeğinde gerçek değişimler yaratmak için kurumlarda ve kültürel pratiklerde değişiklik yapılması gerektiği çağrısında bulunmuştur (Figueroa-Domecq ve Segovia-

Perez, 2020). Ortaya çıkan ilk dalga feminizm ile kadınlara eğitim hakları başta olmak üzere yasal haklar, özgürlük ve her alanda eşitlik sağlanmaya çalışılmıştır. Kadınlara verilmesi talep edilen bu hakların aslında kadınların doğal hakları olduğunu varsayan feminist kuramcılar, kadınları ve erkekleri birer yurttaş olarak değerlendirmiştir. Aynı zamanda kadınların eşit hak ve özgürlüklere sahip olması gereken birer "insan" olarak görülmesi gerektiği öğretisini sunmuştur (Taş, 2016). Kadınların eşit haklara sahip olması ile yetinmeyen feministler kadını erkek egemen toplum yapısından tamamıyla kurtarma amaçlı, ikinci dalga feminizm hareketini başlatmıştır. 1968 sonrasından daha geniş alana yayılmaya başlayan ikinci dalga feminizm, kadının toplumsal rollerini eleştirel yaklaşımla değerlendirmesi nedeniyle toplumsal alanı kapsamıştır. Kadınların toplumsal roller dışında herhangi bir alanda yer alması gündem konusu haline gelmiştir. Bu durumu tartışma konusu olarak gören kadınlar kendilerine ait özel alan arayışı içine girmiştir (Allen, 2023). Kadınların bilim, teknoloji ve kültür düzeylerini yükseltmeyi de hedefleyen bu feminist yaklaşım da birincil feminist hareket gibi siyasi amaç taşımaktadır (Altınbaş, 2006). Bu dönemde kadınlar, haklarını arama ve araştırma amacıyla küçük gruplar halinde toplanma eyleminde bulunmuştur. Siyasi olarak aktif kadınlardan oluşan küçük gruplar, "kadınların adaletsizlik iddialarını yalnızca kişisel olarak değerlendiren kamusal ve özel alanların ideolojik ayrımını reddederek, kişisel olanın nasıl siyasi olduğunu" araştırmak ve farkındalık oluşturmak için çalışmıştır (Allen, 2023).

Feminizmin gelişim sürecindeki bir sonraki aşama üçüncü dalga feminizm olmuştur. 1990'lı yılların başından itibaren oluşmaya başlayan bu kadın hareketi, ikinci dalga feminizmdeki algı eksikliklerine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Verilen tepkiye göre, ikinci dalga feminizm toplumun belirli kesimindeki kadınların (üst ve orta sınıf beyaz kadınlar) haklarına odaklanmış, kadın hareketini geniş bir düzlemde ele almamıştır. İkinci dalga feminizmin bu varsayımını reddeden üçüncü dalga feminizm, kadınların evrensel boyutta birey olarak ele alınması gerektiğinin altını çizmiş ve kadının sahip olması gereken hakları diğer iki feminist dalgadan daha geniş bir çerçevede ele almıştır (Taş, 2016). Feminizmin tarihsel serüveni, her bir sürecin kendi içerisinde farklı kadın hakları taleplerine odaklanmış, eksik ve yanlış yönler süreç içerisindeki aşamalarda tekrar değerlendirilerek farklı perspektifler sunmuştur. Ferguson (2017) feminizmi bir kuram olarak değerlendirmiş, toplumsal değişim adına ataerkillik, kapitalizm, sömürgeleştirme, ırkçılık, çoğunluğun kendini normal ve

meşru kılma durumu ve diğer baskı ve eşitsizlik sistemlerini ortadan kaldırmak için ortak bir katılım politikası olduğunu ileri sürmüştür. Allen (2023) ise feminizmi geniş bir yelpaze olarak ele almış ve eşitlikçi bir sosyal değişim adına ataerkilliği, sömürgeciliği ve diğer baskı sistemlerini ortadan kaldırmayı amaçlayan dünya görüşü olarak değerlendirmiştir. Feminizm algısının gelişim sürecinde toplumsal, siyasal ve sosyal alandaki gelişmeler ve değişimler farklı kültür ve yapılarda, farklı zaman dilimi ve aşamalarda feminizm algısının farklı yorumlanması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Fakat feminizm algısının farklı zaman, kültür ve normlarda değişim yaşaması kadının dezavantajlı olduğu görüşünü değiştirmemiştir. Feminizmin temel hareket noktası kadındır. Bu nedenle feminizm kadının varlık gösterdiği her alanda -farklı disiplinler olan uluslararası ilişkiler, sosyoloji, felsefe, iktisat ve siyaset ve hukuk alanlarında- farklı boyutlarda ele alınmıştır (Taş, 2016).

Feminist araştırmalara yön veren feminist düşünce, kadını sosyal yaşantısında etkileyen ve bağımlı hale getiren örüntüleri farklı teoriler altında inceler (Cesur, 2014). Kadınların hak ve özgürlüklerine yönelik oluşan taleplerin farklı bağlamlarda incelenmesi feminizmin genişlemesi ve farklı bakış açısı kazanmasını sağlar. Bu noktada feminizmden değil feminizm yaklaşımlarından (Mermutlu ve Taş Çetin, 2023) bahsedilmesi mümkündür. Bu noktada feminist kuramlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Geniş bir yelpazeye sahip olan feminizm liberal feminizm, ekolojik feminizm, Marksist feminizm, radikal feminizm, kültürel feminizm ve postmodern feminizm gibi kuramsal bağlamlarda ele alınmaktadır (Yörük, 2009). Sömürgecilik sonrası ortaya çıkan ve siyah feminizm olarak adlandırılan feminizmde tüm kadınların erkekler tarafından bastırıldığı öğretisi yaygındır. Fakat bu feminizm yaklaşımında aynı zamanda da üst sınıfta ve hâkim kültürde yer alan kadınların durumlarının daha iyi olduğunun kabul edilmesinden bahsedilmektedir (Altınbaş, 2006).

Turizm araştırmaları, 1990'larda turizm çalışmalarında feminist toplumsal cinsiyet yaklaşımının yaygınlaşmasına tanık olmuştur. Bu yaklaşım, kadınların o dönemdeki yaşamlarının mevcut patriyarki ile şekillenen deneyimlerini ve tutumlarını anlamaya çalışmıştır (Boley vd., 2017). Bu araştırma alanının gelişimi açısından önemli bir dönüm noktası, 1995 yılında Annals of Tourism Research tarafından yayımlanan "turizmde toplumsal cinsiyet" başlıklı monografidir. Bu monografi, Vivian Kinnaird ve Derek Hall'un Tourism, A Gender Analysis (1994) adlı kitabın editörlüğünü yaptıkları dönemde, turizm çalışmalarının hem ABD hem de Avrupa'da

yeniden keşfedildiği bir dönemde yayımlanmıştır (Swain, 2005). Bu iki yayın iki önemli dönem olarak ifade edilmiştir (Boley vd., 2017). İlk dönem kadınların ya da toplumsal cinsiyet perspektifinin turizm araştırmalarında tamamen görünmez olduğu 1940-1970 dönemini kapsar. İkinci dönem, 1970'lerden 1980'lerin sonuna kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu iki dönemin stratejisi "kadını dâhil et ve hareketlendir" fikrine dayanmaktaydı. Bu dönemde yapılan araştırmalar, cinsiyet değişkenini temel alarak ve kadınların aile içinde veya turizm ürünlerinin tüketicisi olarak cinsiyete dayalı davranışlarını analiz etmeye odaklanmıştır (Figueroa-Domecq ve Segovia-Perez, 2020). Birçok çalışma, genel olarak toplumsal cinsiyeti ve özel olarak da toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını boş zamanın önündeki öncül kısıtlamalar olarak incelemiştir (Chiang ve Jongaratnam, 2006; Henderson ve Gibson 2013; Wilson, 2004; Wilson ve Little, 2008). Bu tez çalışmasında Henderson vd.,'nin (1996) "Feminist Perspectives on Women's Leisure" (Kadınların Boş Zamanları üzerine Feminist Yaklaşımlar) adlı kitabında yer alan liberal feminizm, radikal feminizm, Marksist feminizm ve sosyalist feminizmden ve çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan postmodern feminizmden bahsedilecektir.

4.1.1. Liberal Feminizm

Liberal feminizm, feminizm denilince ilk akla gelen ama aynı zamanda yoğun eleştirel yaklaşımlara maruz kalan ilk feminist teorilerden biridir (Altınbaş, 2006). Liberal feminizm ilk olarak, dönemin belki de en tanınmış liberal feministi olan Betty Friedan tarafından, 1963 yılında yayınlanan The Feminine Mystique (Kadınlığın Gizemi) adlı kitabında "adı olmayan sorun" olarak ifade edilmiştir (Allen, 2023). Liberal feminizmin liberal teori bağlamında ortaya çıktığına ve hatta liberal teoriyi yansıtan teori olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Liberal feminizmin doğal haklar kavramı temelinde ve eşitlik, özgürlük ve bireysellik motivasyonlu hareketi liberalizmden etkilendi düşüncesini güçlendirmiştir (Altınbaş, 2006).

Bütün feminist teorilerin öncüsü olarak kabul edilen liberal feminizm (Sevim, 2005:55) merkezine bireyi alır. Lorber ve Park (2010) dönemin güncel feminizm yaklaşımlarını, toplumsal cinsiyet eşitsizliği teorilerine- kadınların benzer eğitim, sınıf, din, ırk kategorisi ve etnik gruba sahip erkeklerden daha az sosyal statüye ve daha az avantaja sahip olmalarının temel nedenleri olarak görüldüğü durumlara- göre kategorize etmiştir. Munar vd., (2017) ise kadınların konumlarına dair farklı bir görüş ileri sürmüştür. Munar vd., (2017) liberal feministlerin, kadınların kendilerini özgürce

geliştirmelerine inandıklarını ve kadın doğasının aile hayatına ve ev içi rollere olan bağlılıklarına dayandığı varsayımına karşı çıktıklarını ileri sürmüştür. Bu nedenle kadınların konumu, doğuştan veya cinsiyetten gelen üstünlüğe değil, liyakat ve performansa bağlı olmalıdır. Lorber ve Park (2010) ise; toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasını reformdan geçirilmiş bir toplumsal cinsiyet düzenine bağlamıştır. Bu nedenle feminizm yaklaşımları kategorize edilirken toplumsal cinsiyet reformu temel alınmış Liberal, Marksist ve Sosyalist Feminizm kuramları toplumsal cinsiyet eşitsizliği reformu bağlamında ele alınmıştır. Bu anlamda Liberal feminizmde toplumsal cinsiyet eşitsizliği cinsiyete dayalı toplumsal düzenin yapısına yerleştirilmiş, kadın ve erkek olarak cinsiyet ayrımına karşı çıkarak cinsiyetlen(diril)miş yapıya karşın "insan" kavramına dikkat çekmeyi hedeflemiştir.

İnsan merkezli hakların iyileştirilmesi ve geliştirilmesi arttıkça kadınlara yönelik var olan eşitsizlikler ortadan kalkar ve kadınların görünür kılınması sağlanır (Yayla, 1998). Liberal feminizmin ilk amacı, kadınlara erkeklerle eşit muamelede, statüde ve fırsatta oy hakkının kullanılmasının sağlanmasıdır. Bu bağlamda Liberal feminizmin temel varsayımlarından biri, tüm kadınların ortak ve eşit bir toplumsal cinsiyet baskısı altında evrensel olarak birleşmiş olduğudur (Allen, 2023). Bu yönüyle liberal feminizm birinci dalga feminizm hareketiyle özdeşleşir. Liberal feminizme göre, kadınlar erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olmadığı gibi çeşitli ayrımcılığa da maruz kalmaktadır. Kadınların, erkeklerin sahip olduğu hak ve özgürlüklere sahip olması gerektiğini savunan liberal feministler hareket alanlarında da evrensellik ve bağımsızlık gibi çeşitli özgürlüklerin kadınlar içinde geçerli olması gerektiği düşüncesini benimser (Altınbaş, 2006).

Liberal feminist düşüncenin öncüsü, Mary Wollstonecraft kabul edilir. Wollstonecraft'ın 1792 yılında yazdığı *"Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi"* adlı eseri ilk feminist çalışma olarak liberal feminizme önemli katkılarda bulunmuş ve sonraki süreçlerde ortaya çıkan feminist teoriler için de basamak oluşturmuştur. Eserde kadının gelişim sürecinin önündeki en büyük engellin kadına verilen toplumsal roller olduğundan bahsedilmektedir (Yörük, 2009). Liberal feminist teorinin odak noktası erkeklerin sosyal yaşam içerisinde sahip olduğu hakların aynı şekilde kadınlara da sunulmasıdır. Diğer bir ifade ile, siyasi olarak hedefleri, kadınların ve erkeklerin toplumda eşit konumlarda yer alması ve eşit güç, prestij ve ekonomik kaynaklara sahip olması için toplumsal cinsiyet dengesini sağlamaktır (Lorber ve Park, 2010).

Toplumsal cinsiyet reformu feministleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaynaklarının yapısal olduğunu ve kişisel niteliklerin, bireysel seçimlerden kaynaklı olmadığını savunur. Bu nedenle iş dünyasında, ekonomik kaynakların ve aile sorumluluklarının dağılımında hem resmi hem de gayri resmi ayrımcı uygulamaların yaygınlığı liberal feministler tarafından görünür hale getirilmiştir (Lorber ve Park, 2010). Özellikle kadınların hareketliliğini sınırlandıran boş zaman kısıtlarının ancak erkeklerin sahip olduğu haklara sahip olunması durumunda aşılabileceği düşüncesi eşitlik mücadelesine ihtiyaç duyulan bir başka alandır. Turizm alanında feminist teoriler bağlamında yapılan akademik çalışmaların kadınların seyahat hareketliliği, hareketliliği oluşturan motivasyon kaynakları ve karşılaşılan kısıt ya da engellerin olması durumunda nedenlerinin araştırılması odağında yapıldığı anlaşılmıştır (Aitchison, 2005).

4.1.2. Marksist Feminizm

19. yüzyılın ortalarından sonra ortaya çıkan Marksist Feminizm Karl Max ve Friedrich Engels'in görüşlerinden yola çıkılmıştır (Yörük, 2009). Marksist Feminizm temelde kadınların sınıfsal farklılıklarını ele almakla birlikte aynı zamanda işçi sınıfının haklarına da sahip çıkar. Sınıfsal farklılığı fırsat eşitsizliği olarak değerlendiren Marksist feministler, kadınların erkeklere göre daha fazla ezildiğinden bahseder (Dikici, 2016). Marksist Feminizm konusunda güncel bir çalışma sunan Falquet (2024) kadınların içinde bulunduğu durumların kaynağını oluşturan sömürü sorununun "sınıfa" bağlayarak ideolojik düzeye indirgenemeyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle Marksist Feminizm, kadınların erkekler kadar değer görmesini ve insani potansiyellerine göre yaşamlarını özgürce sürdürebilmelerini ister (Lorber ve Park, 2010). Erkeğin iş dışında boş zamanının varlığından, kadınlar için ise ev temizliği, çocuk bakımı gibi kadınlık görevlerinden bahsedilir. Bu noktada kadın ve erkek arasında herhangi bir fırsat eşitliğinden bahsetmek mümkün değildir. Bu bağlamda kadının sömürüldüğü bir anlayışı reddeden Marksist feministler, bu durumun sosyalist anlayış ile çözülebileceğini düşünürler (Dikici, 2016).

Marksist feminizm ve sosyalist feminizmi iki farklı feminizm kuramı olarak ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Bu iki feminizm kuramının benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. Liberal feminizmin odağı, kadın ve erkek arasında eşitliğin sağlanması iken, marksist feminizm kadınların ezilmiş olma durumlarını sömürü sistemine dayandırır. Bu nedenle marksist feminizm kadın-erkek arasındaki farklılığı sınıfsal bir

boyuta taşır. Bahsi geçen bu sınıfsal ayrımın ortadan kaldırılmasının kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik ile çözülmeyeceğini düşünen marksist feminizm, bunun tek yolunun sömürü düzeninin ortadan kaldırılması ile sağlanacağını savunur. Bunun da tek yolu, sosyalist yapının oluşturulmasıdır. Bu nedenle bazı çalışmalarda marksist-sosyalist feminizm kuramları birlikte ele alınmıştır (Mermutlu ve Taş Çetin, 2023).

4.1.3. Radikal Feminizm

Radikal feminizm 1960'lı yılların sonunda medeni haklar ve savaş gibi konularda Amerika Birleşik Devletleri'nde eylemlerde bulunan bir grup eylemci kadın tarafından geliştirilmiştir. Liberal ve Marksist feminizm akımına göre daha yeni bir akım olan Radikal Feminizm, kadın özgürlüğü temelli ortaya çıkmıştır. Fakat ilk ortaya çıktığı 1960'lı yıllar batı dünyasında radikal hareketlerin meydana geldiği bir sürece denk gelmiştir. Bu yıllarda anti nükleer hareketin, çevreci eylemlerin ve Vietnam Savaşı sonrası oluşan savaş karşıtlığının görülmeye başlandığı dönemdir. Yapılan eylem ve protestolarda kadınların erkeklerle eşit muamele görmemesi sonucunda kadın hakları konusu ortaya çıkmaya başlamıştır (Donovan, 2010).

Radikal feminist kuram kadınların baskı altında tutulmasının nedenini kadın ve erkek arasındaki biyolojik farktan kaynaklı olduğunu savunur. Radikal ve sosyalist feminist teorilerini birlikte ele alan çalışmalar mevcuttur. Radikal sosyalist teoriyi tek bir teori olarak ele alan Munar vd., (2017) radikal sosyalist gelenekte toplumsal cinsiyetin, erkek egemenliğini bir sistemi olarak gördüğü alındığını ileri sürmüştür. Yazarlar ayrıca kadınların iş yaşamlarında yükselmelerinin bireysel başarısızlık kaynaklı olmadığını belirterek bu durumun erkek ve erkekliğin norm olarak kabul edildiği sistemler sonucu görüldüğünü savunmuştur. Radikal feministlere göre kadını erkeğe hizmet etmekle sorumlu tutan ve kadını belirli koşullara tabii tutan ataerkil yapının yeniden üretilmesini sağlayan aile kurumudur (İmançer, 2002). Radikal feministler liberal ve Marksist feministlerin düşüncelerinden farklı olarak kadınların siyaset, din, eğitim, sanat ve popüler kültür alanlarında kendi kamusal alanlarını yaratmaları gerektiğini savunurlar (Lorber ve Park, 2010). Radikal feministler kadınlara uygulanan baskıyı sınıfsal farklılıkta, ekonomik güçte aramak ya da kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik temeline dayandırmak yerine aile kurumunu temel alır. Bunun nedeni ise ataerkil yapının aile kurumu tarafından yeniden inşa edilme çabasıdır (Mermutlu ve Çetin, 2023). Kadın ve erkek arasında oluşan farklılıkların ve kadınların

baskı altında tutulmasının kaynağını aile kurumuna bağlayan radikal feministler, ataerkil yapıyı savunan aile kurumunu reddeder (İmançer, 2002).

4.1.4. Sosyalist Feminizm

Sosyalist feminizm kadınların hakları konusunda sınıf ve cinsiyet temelli yaklaşımı temel alır. Bu feminist kuram mevcut eşitlik haklarının dönüştürülmesi gerekliliği düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Sosyalist feminizmin odak noktası esas olarak kadınların emek ve sınıf eşitsizlikleri yoluyla yabancılaşmasına ilişkin kaygılardır (Munar vd., 2017). Diğer bir ifade ile sosyalist feministler kadının baskılanmasında Marksist sistemin savunduğu sınıfsal farklılıkla birlikte toplumsal cinsiyetin inşasından bahseder. Kadınların ezilmesinin temelinin sınıf ayrımının olduğu kadar toplumsal cinsiyet yaklaşımının da neden olduğunu savunurlar. Çünkü kadının ezilmesinin nedeni bireylerin eylemleri değil sömürü sistemi bağlamında meydana gelen ekonomik, sosyal, toplumsal ve politik yapılardır. Marksizm temelini inceleyerek kadınların ezilme nedenlerini daha detaylı ele almak isteyen sosyalist feministler, Marksist teori ve uygulanış şekilleri üzerinde durur ve kadınların sömürülme ve ezilmelerinin maddi boyutlarını saptamaya çalışır (Çakır, 2008). Sosyalist feminizmin, marksist feminizm ve radikal feminizmden faydalanması nedeniyle bu iki feminist teorinin bir araya getirilme çabası olarak da değerlendirilebilir.

Marksist düşünürler insanı insan yapan özelliğin kendi üretim aracını üretmesinden geçtiğinden bahseder. Çünkü insanın ne olduğunu belirleyen şey aslında ne yaptığıdır. Bu nedenle insan -kadın ve erkek cins ayrımı olmaksızın- üretimler yoluyla kollektif yapıya sahip olur, toplumu yaratır ve toplumdan etkilenir. Marksizm cinsiyet olgusunu göz ardı ederek sınıf bilincine odaklanmıştır ve Marksist düşünürlere göre sınıfı belirleyen erkektir; kadınlar ise erkeklerin belirlediği sınıfa tabi olur. Diğer bir ifade ile kadın evin reisi olan baba, kardeş ya da eş olan erkeğin sınıfsal statüsünde yer alır. Bu bağlamda Heidi Hartman Marksizm'in sınıf kategorisi anlayışına karşı "Marksizm kategorileri cinsiyet körüdür" eleştirisinde bulunur (Çakır, 2008). Sosyalist feminizm ataerkil kapitalist sistem eleştirisinde bulunurken Marksist feminizm ve radikal feminizm düşüncelerinden yola çıkar. H. Hartmabnn ve J. Mitchell gibi sosyalist feministler erkeğin egemen olduğu ataerkil yapı ve kadının emeğinin sömürüldüğü kapitalist sistemin ayrı ayrı ele alınması gerektiğinden bahseder (Özdemir, 2017).

Sosyalist feministler Marksist düşünürlerin kadınların sömürülmesinin sınıf ayrımı ile açıklanmasını yetersiz görür. Onlara göre kapitalist üretim sistemi yaklaşımları ile kadınların ekonomik açıdan nasıl ezildiklerini açıklamaya yardımcı olabilir fakat en az kapitalist sistem kadar erkeklerin de kadınlar üzerindeki etkisini açıklamak için yeterli değildir. Kadınların kadın oldukları için nasıl değersizleştirildiklerini anlamak için ataerkil yaklaşımı benimseyen kurama ihtiyaç vardır. Günümüz toplumunda hala varlığı devam eden ve nesilden nesile miras gibi devreden ataerkil yapı ve kapitalizm kadınların ezilmesinin en önemli nedenidir. Bu iki yapı aynı zamanda kadınların ikincil plana atılması ve eşit hak ve özgürlüklere sahip olmaları konusunda da birbirlerini beslemektedir. Bu noktada sosyalist feministler, kadın emeğinin nasıl değersizleştirildiğine ve görmezden gelindiğine dikkat çeker. Kadınlar hem işyerlerinde hem de evde farklı rollerde çalışmaya devam ederken, erkek sadece işyerindeki rolünden sorumludur. Cinsiyete dayalı eşitsiz iş bölümlendirmesi olarak ifade edilebilecek bu yapılanma kadının işyerinden ayrılması sonrasında ev içi işler ve çocuk bakımı gibi kadınlık ve annelik rollerine bürünmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle sosyalist feministler, kadınların ezilmesini ataerkil kapitalist yapıya dayandırır. Çünkü hem işyeri hem de erkek, kadının emeğinden kazanç sağlamaktadır (Güneş, 2017).

4.1.5. Post-Modern Feminizm

Post-modern feminizm terimi 1990'larda kadınların temsilindeki paradoksları ve tezatları anlamlandırmanın bir yolu olarak öne çıkmıştır (Banet-Weiser vd., 2020). Post-modern feminizm klasik ya da modern feminizm olarak bilinen feminizme önemli katkılarda bulunmuş ve 21. yüzyıla kadar uzanan feminist düşünceyi de büyük ölçüde etkilemiştir (Saliya, 2013). Popüler bir kültürel form ve duyarlılık olarak post-feminizm Batı'da 1980'lerde ortaya çıkmış ve 1990'lardan itibaren yaygınlık kazanmıştır (Yang, 2023). Post-modern feminizm, kadınların heterojen yapıya sahip olduğunu varsayar ve bu nedenle kadınların toplumsal konumlarının tüm yönleriyle incelendiği düşüncesini reddeder. Bu düşünceye göre her kadın, kendi özelinde farklıdır.

Angela McRobbie, Diane Negra ve Yvonne Tasker gibi post-feminizm üzerine çalışan önemli yazarlar farklılıklara dikkat çekmiş, özellikle ırk ve sınıf üzerine eleştirel yazılar yazmıştır. Bazı yazarlar ise post-feminizmin merkeze aldığı kadın öznenin "varsayılan olarak beyaz ve orta sınıf" olduğunu savunmuştur (Imre vd.,

2009). Gill (2007) çalışmalarında post-feminizmi "ırksallaştırılmış" ve "heteroseksüelleştirilmiş" olarak düşünmenin gerekliliği üzerinde durmuştur. Gill daha sonra yaptığı çalışmasında kadın konusunun kapsayıcılığına atıfta bulunarak kadınların farklı inanış, farklı düşünce ve farklı yaşam biçimlerine sahip olduğundan ve tek bir kalıp yargı içerisine sığdırılmasının doğru olmadığından bahsetmiştir. Araştırmacı ayrıca post-modern feminizmin, kadınların sahip oluğu farklılıklar bağlamında değerlendirilmesini ve değişik anlayışlar içinde savunulması gerekliliğini belirtir. Bu nedenle ırk, sınıf, cinsiyet, etnik yapı ve inanç sistemleri gibi bireysel farklılıklar korunarak kadınlara ait problemler çözülmelidir (Yüksel 2001'den aktaran Kozlu, 2009).

Yapısalcılık sonrası post-modern feminizme çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Héléne Cixous, Luce Irigaray ve Julia Kristeva, post-modern başka bir ifadeyle post-yapısalcı feminizme ağır eleştirilerde bulunan önemli isimlerdir. Yapılan eleştiriler ile cinsellik, dil, öznellik, simgeler, söylemler ve erkeğin norm olarak kabul edildiği dünya görüşü hedef alınmıştır. Cixous kadının yazma becerisinin konuşma becerisi ile aynı olabileceği düşüncesinden yola çıkarak dişil ses-dişil yazın önerisi geliştirmiştir. Kadınların konuşma becerisinde sınırları aşabilmesinin yazma becerisinde de görülebileceğini düşünen Cixous, kadınları kendi yazısını yazmaya davet eder. Çünkü ona göre kadını baskılayan ataerkil yapı ancak kadınların kendi hikâyelerini yazdıkları zaman ortadan kaldırılabilir (Kozlu, 2009). Post-modern feministlere göre tarihsel süreçte toplumsal anlamda erkeklerden sonra gelmiş bu ikinci plana atılma durumu kadını pek çok konuda olduğu gibi bilim konularından da uzaklaştırmıştır. Bu nedenle felsefi ve bilimsel tartışmalarda kadın geri planda yer almış, bilimsel gelişimler eril boyutta devamlılık sağlamıştır. Kadının tartışmalarda yer almaması üzerinde durulması gereken bir durumdur. Fakat asıl tartışılması gereken konu kadınların neden ikincil planda yer aldığı diğer bir ifade ile neden dışlandıkları olmalıdır (Irefin vd., 2012). Post-modern feminizmin bu yaklaşımı Rosalind Gill tarafından bir tür duyarlılık olarak kuramsallaştırılmıştır (Banet-Weiser vd., 2020).

Post-modern feministler, söz konusu nedenler bağlamında dil ve bilgi-güç tartışmalarına dikkat çeker. Bahsi geçen tartışma dil ile toplumsal algı ve onun söyleme dönüşen soyut yaklaşımı, dil ve güç ise kadın ve erkek arasındaki güç eşitsizliği üzerinde durur. Post-modern feministler, farklı kadın grupları arasındaki güç ilişkisini sosyal sınıf, etnik köken, yaş grubu, politik düşünce ve benzeri boyutları ile inceler

(Şahin, 2006). Buradan yola çıkarak post-modern feminist teori toplumsal düzende kadını "öteki" yaparak ikincil konuma getiren ataerkil sistemin varlığı ve devamlılığının kaynağını kültürel, ekonomik ve siyasi yapılardan ziyade dilden aldığını savunur. Daha açık bir ifade ile bireyin zihni, öğrendiği dil ile oluşmaya başlar ve yine aynı dil ile şekillenir. Birey, toplumun kültürel değerlerini, yapısını, hiyerarşik düzenini ve ataerkil anlayışını öğrendiği dil kalıpları ile zihnine yerleştirir. Zamanla birey, bu düşünce kalıplarını benimser ve bu kalıplar çerçevesinde düşünmeyi öğrenir. Böylece zamanla benimsenen bu kalıplar bireyin zihninde kalıcı hale gelerek; düşünceler, yerleşen bu kalıplar arasında gelişim gösterir. Böylelikle günümüzde hüküm süren kalıplaşan düşünceler sistemi oluşur. Birey zihninde yerleştirdiği kalıplar sistemi bağlamında ataerkil yapı ve benzeri toplumsal ideolojileri içselleştirerek kimlik oluşturma sürecini başlatır (Çetinel ve Yılmaz, 2016).

İslami Feminizm

İslami feminizm kadının İslam'daki konumu ve rolünün eril bir söylem doğrultusunda yorumlanması; adet ve geleneklerin kadınlar üzerindeki baskınlığını konu edinmektedir. Toplumsal yapıda eril merkeziyetçiliğin baskın olması ve toplumsal cinsiyetin bu eril merkeziyetçilik tarafından beslenmesi İslami feminizmin postmodern feminizm ile ortak noktasını oluşturmaktadır (Algan, 2021). İslami feminizm, klasik feminist yaklaşımların odak noktasını oluşturan kadının dezavantajlı konumunu ve haklarını savunarak kadının değersizleştirildiği toplumlara bu öğretileri sunmayı amaçlar. İslami feminizm İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'anı, Hadis ve Ayetleri referans alarak pratiğe döken bir akım olarak ifade edilmektedir (Güç, 2008). Diğer feminizm kuramlarında olduğu gibi kendine özgü feminist talep ve isteklere sahip olan İslami feminizm bir yandan da İslami özellikleri koruyarak kendi toplumsal cinsiyet tanımlamasını ortaya koyar. Bu anlamda İslami feminizmin iddiaları post-modern feminizmin toplumsal cinsiyet savunusu ile benzerlik gösterse de diğer yandan aile ve kadının fiziksel görünümü (tesettür, başörtüsü) yönüyle klasik feminist akımlarından farklılaşmaktadır (Güç, 2008). İslami değer yargılarına göre kadının konumu ve hakları ataerkil yapının kadına yüklediği sorumluluklar ve sunduğu haklar bağlamında farklılık gösterir. İslam dininin varlığını göstermeye başladığı dönemden bugüne kadar geçen süreçte sosyal, politik, kültürel, siyasi ve dini sistem içerisinde bireylerde ve toplumda değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Yaşanan dönüşüm ve değişimler tarihsel, coğrafi ve kültürel faktörler ataerkil yapı ile dini değerlerin bir

bütün olarak görülmesine neden olmuştur. Dolayısıyla İslam dininin paradigmasında yer almayan ancak yaşanan değişim ve dönüşümler nedeniyle İslam dinine dayandırılan ataerkil anlayış kadının konumu hakkında yanlış kanılara varılmasına neden olmuştur (Algan, 2021). Bu noktada kadınların maruz bırakıldığı ayrımcılık, ötekileştirme, ikinci sınıf muamele görme kısacası kadınların hak ve konumlarında yaşadıkları sorunların temeli İslam dini üzerinden yansıtılan ataerkil yapı ve zihniyettir (Köse, 2020).

İslami feminizmin ilk olarak İran'da ortaya çıktığı ileri sürülmüştür. Aynı dönem içinde ise "Feminism and Islam" adlı kitapta kendisine yer bulan İslami feminizm Türkiye'de ise ilk kez Nilüfer Göle, Feride Acar ve Yeşim Arat tarafından kullanılmıştır. İslami feminizm hareketi pek çok İslam ülkesinde her bir ülkenin kendine özgü farklılıkları bağlamında kullanılmaya başlanmıştır. İslamcı feminizm hareketi ile hem kamuda hem de özel alanda farklılıklarını ifade etmeye çalışan Müslüman kadınlar aynı zamanda toplumda yerleşmiş olan ataerkil anlayışa karşı da savunmacı yaklaşım geliştirmişlerdir. Müslüman kadınlar bu yaklaşımları uygularken İslam dininin öğretilerinden ayrılmamış her koşulda bu öğretileri yaşamlarında ön planda tutmaya çalışmıştır. Bu anlamda İslami feministler, Müslüman kadınları çoklu bakış açısıyla değerlendirme eğilimi taşımaktadır (Sezgin, 2014). İslami feminizmin Türkiye'deki gelişimine bakıldığında Müslüman kadınların inandıkları İslam dini bağlamından kopmadan yaşamlarını sürdürdüğü, aynı zamanda da görünüş boyutunda giyim kuşam tercihlerinde İslami değerleri dikkate alarak kamusal ve özel alanda erkeklerle aynı derecede var olma çabası içinde olduğu görülmektedir. İslami feministler, Müslüman kadınlara eşit hak ve sorumluluklar sunan alanlar yaratılması çabasının bir temsilini oluşturmaktadır. Söz konusu çabanın yanı sıra Müslüman kadınların dini inançları bağlamından kopmadan daha özgür bir şekilde var olabilmelerinin önünü açmayı hedeflemektedirler (Akyılmaz ve Köksalan, 2016). Türkiye'de yer alan İslamcı feminizm hareketi iki açıdan yorumlanmaktadır. Bunlardan ilki; İslam dininin temelinde yer almayan fakat patriyarki anlayışla yorumlanarak kadını ikincil konuma düşüren İslam düşüncesidir. İkinci değerlendirme ise İslam dinine kaynak oluşturan kutsal kitapta yer almayan ama yine eril merkeziyetçiliğin varlığını hissettirdiği bir yaklaşımla adaletsiz bir cinsiyet yaklaşımın benimsenmesi ve yaygınlaştırılmasıdır (Akyılmaz ve Köksalan, 2016). İslamcı feminizm, Müslüman kadınların başörtüsü takması konusunda da bazı görüşler

savunmuştur. Başörtüsü takmayı bir tercih olarak değerlendiren İslamcı feministler, kadınları kamusal alandan uzak tutmaya çalışan eril merkeziyetçi yaklaşım ile başörtüsü takan kadınların kamusal alanda görünür olmasının önünde bariyer oluşturanları aynı amaca hizmet edenler olarak sınıflandırmıştır (İngün, 2005).

Tüm feminist teorilerin savunduğu ortak konu, cinsiyet eşitsizliğidir ve her bir feminist teori bu eşitsizlik bağlamında kadının karşılaştığı farklı sorunlara argüman oluşturmaya çalışır. İslami feminizmin odaklandığı konular genel feminist teorilerin odaklandığı konular ile benzerlik göstermektedir. İslami feminizm cinsiyet eşitsizliği eleştirisinde bulunurken, İslam dininin dayandığı temel kaynakları referans alır ve bu bağlamda geleneklere ve dine dayandırılan ataerkil yapı içerisindeki kadının konumunu eleştirir (Algan, 2021). Literatürde kadınların tek başına seyahat hareketliliğinin liberal feminist teori bağlamında ele alındığı görülmüştür. Bu çalışmada ise kuram olarak kadınların kendi hikâyelerini yazmasına davet edildiği ve dil söyleminde kadının toplumsal algısının değişmesi gerekliliğinin altının çizildiği post-modern feminist kuram ve Müslüman kadınların deneyimlerinin söz konusu olması nedeniyle İslami feminist kuram benimsenmiştir. Bu bağlamda araştırmacı, Müslüman kadınların toplumun panoptik bakış açısıyla ve toplumsal kalıp yargılar bağlamında şekillenen yaşamlarını farklılaştırabilecekleri deneyimleri ortaya çıkarmayı arzulamıştır. Ayrıca tek başına seyahat ile Müslüman kadınların evrensel ölçekte Müslüman kadın algısını değiştirebilecekleri, dil söyleminde/toplumsal algıda özneleştirilmeyen kadının tek başına bir birey olarak varlık gösterebileceği ortaya konulmaktadır. İlaveten tek başına seyahat aracılığıyla kendi benliklerine keşif yapan Müslüman kadınların bireysel dönüşümlerine vurgu yapılmaya çalışılmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın deseni, veri toplama tekniği, katılımcıların seçimi, araştırmanın geçerlik ve güvenirliği, araştırmanın etiği ve analiz süreçlerinden bahsedilmiştir.

5.1. Araştırmanın Deseni

Bu tez çalışması ile "*tek başına seyahat eden Müslüman kadınların seyahat deneyimleri*" anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Tek başına seyahat eden Müslüman kadınların deneyimlerini anlama ve yorumlama açısından, söz konusu deneyim süreçlerinin derinlemesine betimlenmesi ve yorumlanması önemlidir. Dolayısıyla bu araştırmada katılımcıların eyleme dönüştürdükleri deneyimlerinin (Maxwell, 2012) anlamlandırılması, yine aynı deneyimlerin toplumsal ve dini değerler açısından ne gibi yansımalarının olduğunun tespiti amacıyla nitel araştırma desenlerinden "*olgubilim"* deseni kullanılmıştır.

Olgubilim, belirli bir sosyal olguyu (fenomeni) tanımlamayı, olgu hakkında bilgi toplamayı ve deneyimlenen olgu ile ilgili anlamları açık hale getirmeyi amaçlayan yorumlayıcı bir metodolojidir (Williams ve Paterson, 2009). Başka bir anlatımla olgubilim; "*kişisel yaşanmış deneyimin ayrıntılı olarak incelenmesi, deneyimin katılımcılar için anlamı ve katılımcıların bu deneyimi nasıl anlamlandırdıkları ile ilgilidir*" şeklinde ifade edilmektedir (Smith, 2011). Olgubilim deseni kullanılan çalışmalarda araştırmacılar ilgili olgu ve bu olguyu deneyimleyen bireyler için "nasıl" ve "ne" soruları bağlamında (Denscombe, 2017) olgunun anlamını tanımlayıcı bilgilere erişmeyi amaçlar. Olgulara dair bilgiye ulaşmak için katılımcıların öznel deneyimlerine ihtiyaç vardır. Olgubilim deseninin tercih edildiği araştırmalarda katılımcılar ya da çalışma grupları fenomeni deneyimleyen ya da deneyimlemekte olan kişilerden oluşur (Creswell, 2016). Bunun için ele alınan fenomeni deneyimleyen kişilerin deneyimlerinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi değerlidir.

5.2. Araştırmanın Katılımcıları

Bu tez çalışmasının olgusunu "*tek başına seyahat eden Müslüman kadınların seyahat deneyimleri*", katılımcılarını ise, *"tek başına seyahat eden Müslüman kadınlar"* oluşturmaktadır. Deneyimleri hakkında zengin ve ayrıntılı bilgi aktarabilecek katılımcıları belirlemek bağlamında amaçlı örneklem içerisinde yer alan

ölçüt örnekleme ve kartopu örneklemeden yararlanılmıştır. Ölçüt örnekleme, araştırma problemi kapsamında bir ya da birden fazla kriterin daha önceden belirlendiği ve katılımcıların bu kriterlere uygun gruplar arasından seçildiği yöntemdir (Patton, 2014). Araştırma konusu bağlamında oluşturulan ölçütler aşağıdaki gibidir:

- Müslüman kadın olmak
- Başörtülü olmak
- Tek başına seyahat etmek
- Yurtiçi ve yurt dışı seyahat deneyimine sahip olmak

Bu ölçütler bağlamında başlangıçta 3 kişiye (K1, K2, K3) erişim sağlanmıştır. Bu kişilerle yapılan görüşmeler pilot görüşme olarak değerlendirmeye alınmıştır. Görüşmeler esnasında katılımcıların referansı ile katılımcı erişim sürecine kartopu örnekleme ile devam edilmiş ve toplamda 19 katılımcıya[1] erişim sağlanmıştır. Creswell (2016) olgubilim deseni ile yapılan araştırmalarda bilgi edinme sürecinin 10 kişiye kadar yapılan derinlemesine görüşmeler ile tamamlanabileceğini ifade etmektedir. Burada önemli olanın fenomenin ortaya çıkarılması ve az sayıdaki insanın fenomene yükledikleri anlam olduğuna da değinmiştir. Bu tez çalışmasında katılımcı sayısının belirlenmesinde ortaya çıkan kavramlar ve süreçlerin birbirini tekrarlaması yaklaşımı benimsenmesi dolayısıyla veri toplama süreci 19 katılımcı ile tamamlanmıştır.

Ölçüt örnekleme ve kartopu örneklem ile ulaşılan katılımcılara ait özellikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1

Katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcı kodu	Yaş	Eğitim	Medeni durum	Meslek
K1	25	Lisans	Bekâr	Finans Danışmanı
K2	35	Doktora (devam ediyor)	Bekâr	Akademisyen
K3	31	Doktora (devam ediyor)	Bekâr	Akademisyen
K4	32	Yüksek Lisans	Bekâr	Sosyal Medya Fenomeni
K5	35	Doktora (devam ediyor)	Bekâr	Mimar
K6	34	Doktora (devam ediyor)	Bekâr	İnşaat Mühendisi
K7	42	Doktora (devam ediyor)	Evli	Devlet Memuru
K8	34	Yüksek Lisans	Bekâr	Sağlık Personeli

[1] Katılımcılara erişim süreçleri detaylı olarak katılımcı erişim sürecinde açıklanmıştır.

K9	33	Doktora (devam ediyor)	Bekâr	Akademisyen
K10	33	Doktora	Bekâr	Akademisyen
K11	41	Doktora	Bekâr	Akademisyen
K12	33	Lisans	Bekâr	Öğretmen
K13	26	Lisans	Bekâr	Sağlık Personeli
K14	49	Lisans	Bekâr	Psikolog
K15	34	Lisans	Bekâr	Hemşire
K16	60	Lise Mezunu	Evli	Ev Hanımı
K17	65	İlkokul Mezunu	Bekâr	Ev Hanımı
K18	40	Lisans	Evli	Öğretmen
K19	27	Lisans	Evli	Sosyal Medya Fenomeni

5.2.1. Katılımcılara Erişim Süreci

Araştırmacı çalıştığı İstanbul Beykent Üniversitesi Meslek Yüksekokulu'nda görev yapan meslektaşlarından araştırmaya katılım sağlamaları hususunda yardım isteyerek örnekleme ulaşma sürecini başlatmıştır. Belirlenen ölçüt örneklem kriterlerine uyan ilk üç katılımcıyla ilk görüşmeler yapılmış, yapılan bu görüşmeler aynı zamanda pilot görüşme olarak değerlendirilmiştir. Araştırmacı yaptığı bu görüşmeler sonucunda katılımcılar tarafından konu hakkında deneyim sahibi olan referans kişilere yönlendirilmiştir. Katılımcılara erişme açısından zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen ilk katılımcı aracılığı ile başka katılımcılara ulaşıldığı için "*kartopu örneklemeye"* başvurulmuştur. Kartopu örnekleme, araştırılan konu hakkında detaylı bilgiye sahip olan kişiye, bu kişiden başka kişilere, kişiden de olaylara ulaşarak durumların tanımlanmasına yardımcı olan örnekleme türüdür (Creswell, 2016).

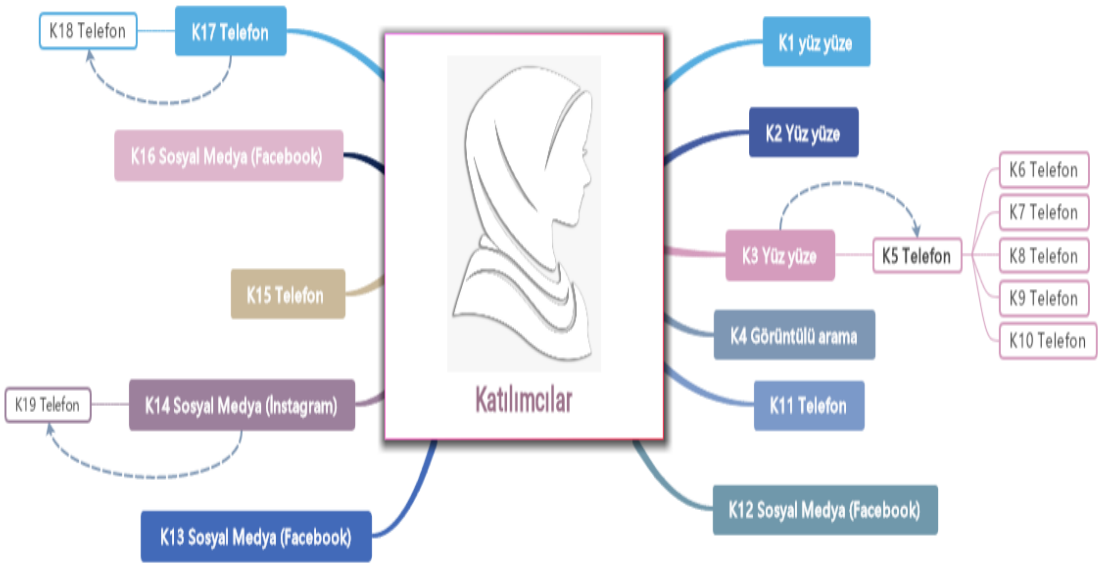
Katılımcı erişim sürecinde iş, arkadaş ve aile çevresi dışında sosyal medya hesapları da kullanılmıştır. Aktif şekilde paylaşımların yapıldığı sayfalar takibe alınmıştır. Ayrıca, araştırmacı çalışmaya başlamadan önce sosyal medya hesaplarından tek başına gezen kadınlar ile ilgili çeşitli grupları takip ettiği için bu kanallardaki üyeleri de incelemiştir. İncelemeler sonucu araştırmanın ölçütlerine uyan kişiler belirlenmiş ve araştırmacının şahsi hesabından konu ile ilgili mesajlar kişilere iletilmiştir. Mesaj atılan kişiler tarafından birçok olumlu geri dönüş alınmıştır. Bu geri dönüşler sonucunda her bir kişinin istenilen ölçütlere olan uygunluğu test edilmiş, ölçütler bağlamında gönüllü olan kişiler ile telefon görüşmesi yapılmıştır. Ayrıca, araştırmacı daha önce yapmış olduğu bilimsel bir çalışmasında görüşme tekniği kullanmış ve zengin bilgiye sahip eski katılımcısı olan M. Hanım'a ulaşarak yönlendirebileceği herhangi bir arkadaşı olup olmadığına dair yardım istemiştir.

Seyahat etme konusunda zengin bilgiye sahip olan eski katılımcı son gezisini belirlenen araştırma ölçütlerine sahip bir arkadaşı ile tamamladığını söyleyerek araştırmacıyı arkadaşına yönlendirmiştir. Eski katılımcı aracılığı ile arkadaşına ulaşılmış ve görüşme sağlanmıştır. Bir katılımcıyla tez danışmanı aracılığıyla iletişim kurulmuştur. Kendisi, bir sosyal medya fenomenidir. Katılımcı fenomen olması sebebiyle görüşleri ve kişisel bilgilerinin gizlilik sınırlaması olmadan paylaşılabileceğini belirtmiştir. Katılımcılar arasında farklılık olmaması adına diğer katılımcılarda olduğu gibi bu katılımcı için de gerçek isim yerine kod isim kullanılmıştır.

Görüşmelerin çoğunluğu (3 katılımcı hariç) telefon aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Bunun nedeni ise katılımcıların farklı şehirlerde yaşamakta olmasıdır. Creswell (2016) görüşme türlerini telefonla görüşme, odak grup görüşmesi veya birebir görüşme olarak ayırmış ve bilgiye ulaştıracak en iyi görüşme yönteminin seçilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu tez çalışmasında olduğu gibi kişilere ulaşmanın zor olduğu durumlar için telefonla görüşme yönteminin en iyi bilgi kaynağı olduğunu ileri sürmüştür. Katılımcılara erişim süreci Şekil 6'da sunulmuştur.

Şekil 6

Katılımcılara erişim süreci

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

5.3. Verilerin Toplanması

Olgubilim deseni kullanılan araştırmalarda veri toplama aracı olarak görüşme tekniğinin kullanılması önerilir. Bu tez çalışmasında veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ve projektif yöntem kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, genellikle mülakat ve gözlem yoluyla veri toplanmasını sağlayan, tamamen yapılandırılmamış bir veri toplama aracıdır (Blandford, 2013). Araştırmacı bu veri toplama aracına görüşmeleri belirli bir düzen içinde yürütmek ve araştırmanın yöntemini detaylandırmak amacıyla başvurur. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacı hazırlamış olduğu görüşme formu ile sorularını anlaşılır kılmaya çalışır, görüşme esnasında ya da pilot görüşmeler sonucunda soruların anlaşılmamasına yönelik karşılaşılan herhangi bir olumsuzluk halinde soruları düzenleyip tekrar katılımcıya yöneltir (Polat, 2022). Projektif yöntem; projektif ölçümler için soyut görsel materyallerin kullanılmasıdır. Diğer bir ifade ile katılımcının düşünce ve duygularını sunulan başka bir varlık veya duruma yansıtmasını sağlayan bir yöntemdir (Soley, 2010). Bu yöntem ilk kez Lawrence K. Frank' in (1939) "*Projective Methods for the Study of Personality (Kişilik Çalışmaları için Projektif Yöntemler)"* adlı makalesi ile ortaya çıkmıştır. Frank (1939) bireyin anlamlar, anlamlandırmalar, örüntüler ve duygulardan oluşan öncelikli dünyasını ortaya çıkarmak ya da en azından bu dünya hakkında bir bilgi edinmek için projektif yöntemlere ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere projektif yöntem duygu ve öznel deneyimlerin ortaya çıkarılmasında etkili bir araç olarak görülmektedir. Bu çalışmada projektif yöntem olarak katılımcılardan deneyimlerini kendi çizimleri ya da anlamlandırdıkları bir görsel aracılığıyla yansıtmaları beklenmiştir.

Creswell (2016) görüşmelerde "*nasıl deneyimlediniz*", "*sizde nasıl bir anlam ifade ediyor*" içeriği taşıyan neden ve nasıl sorularının veri detaylandırılmasında yol gösterici olduğuna vurgu yapmıştır. Bu çalışmada araştırmacı katılımcılara yaşadıkları deneyimleri ifade etmelerine yardımcı olacak şekilde "*nasıl, ne anlama geliyor, sizin düşünceniz nedir, ne gibi durumlar, örneklendirebilir misiniz?*" gibi sondaj sorular yöneltmiştir. Detayların önem arz ettiği bu tür araştırmalarda görüşme yapılırken, görüşmenin yeri, tarihi ve saati not edilmelidir. Bu bağlamda araştırmacı hazırlamış olduğu görüşme rehberinde görüşme yeri, saati ve zamanını not edeceği alan eklemiştir. Ayrıca gerekli alan notları almış, görüşmecilere dair araştırmacı günlükleri

tutmuştur. Görüşme esnasında alınan cevaplar görüşmecinin onayı doğrultusunda ses kaydına alınmış ve aynı zamanda dikkat çeken durumlar not edilmiştir. Araştırmacı, görüşme esnasında kaydedilen ses kayıtlarını, alınan alan notlarını ve araştırmacı günlüklerini veri kaynağı olarak değerlendirmiştir. Bu veri kaynakları aynı zamanda çalışmanın inandırıcılığını arttıran yöntemler olarak araştırmanın geçerlik ve güvenirlik başlığı altında detaylandırılmıştır.

5.3.1. Görüşme Rehberinin Hazırlanması

Araştırmacı görüşme tekniği için yarı-yapılandırılmış görüşme rehberi (*görüşme sorularının yer aldığı form*) hazırlamıştır. Görüşme rehberinin hazırlanmasında literatürde yer alan araştırmalar, araştırma deseni, araştırmanın temel problemi ve ortaya çıkarılmak istenen fenomen bağlamında kalınmasına dikkat edilmiştir.

Görüşme rehberinde yer alan sorular araştırmanın temel amacı bağlamında *"Tek başına seyahat eden Müslüman kadınların seyahati nasıl anlamlandırdıkları, yaşadıkları seyahat deneyimlerinin neler olduğu, ne gibi toplumsal ve bireysel yansımaları olduğunun"* tespitine yönelik tasarlanmıştır. Görüşme rehberi hazırlama sürecinde araştırmacı, soruların kolay anlaşılabilen, özel (odaklı), açık uçlu, herhangi bir yönlendirmeden kaçınan, sonda niteliğinde sorular olmasına özen göstermiştir. Görüşme soruları, uzman görüşleri doğrultusunda son şeklini almış ve ön görüşme olarak değerlendirilen pilot görüşmelere başlanmıştır (Araştırmacı günlüğü, 14.04.2022). Hazırlanan araştırma soruları ise şu şekildedir:

- *Tek başına seyahat etmeye yönelik görüşler nelerdir?*
- *Tek başına seyahat etme deneyimleri nasıldır?*
- *Tek başına seyahat eden kadınlar seyahat etmelerine yönelik nasıl toplumsal tepkilerle karşılaşmaktadır?*
- *Tek başına seyahat deneyiminin bireysel yansımaları nelerdir?*

Görüşme süreci, iki farklı şekilde tamamlanmıştır. Görüşmecilerden ilk üçü ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Yüz yüze yapılan görüşmeler, katılımcıların çalıştıkları kurumda, diğer görüşme ise bir kafede gerçekleştirilmiştir. Kalan görüşmecilere kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmış ve görüşmeler telefon görüşmesi ve görüntülü görüşme şeklinde tamamlanmıştır. Her bir görüşmede ses kaydı alınmış ve araştırmacı tarafından her bir katılımcıya dair araştırmacı günlüğü tutulmuştur.

5.3.2. Görüşme Prosedürü

Görüşme rehberi, araştırmacıya görüşme esnasında izlenecek adımların ve soruların belirli bir sıra ile gerçekleştirilmesine yardımcı olması amacıyla hazırlanır. Araştırmacı görüşme prosedürü ile araştırılan konuya dair başlıklar, görüşmenin başlama ve bitişine dair bilgiler, görüşme sonucunda görüşmeye dair alınan notlar, katılımcıya teşekkür etme gibi maddeler ile hazırlanarak araştırmacının görüşme sürecini organize etmesini sağlar.

Görüşme sürecinde araştırmacının süreci iyi yönetmesi, görüşmenin akışı açısından önemlidir. Olgubilim temelli görüşmelerde incelenen olguya dair uygun sorular hazırlama, cevaplar alma ve katılımcı cevaplarına güvenerek elde edilen verilerin tartışılması, sabır ve araştırmacı becerisi gerektirmektedir (Creswell, 2016). Görüşme esnasında araştırmacının katılımcı ile kuracağı iletişim görüşme süreci açısından değerlidir. Bu nedenle, araştırmacı devamlı konuşan ve soru soran biri yerine nazik, kibar ve iyi bir dinleyici olduğunu gösteren davranışlar sergilemeye özen göstermiştir. Görüşme soruları genellikle görüşmenin yapılacağı kişiler tarafından rahatlıkla anlaşılacak şekilde hazırlanmalıdır (Creswell, 2016).

Görüşmeler esnasında katılımcının görüşme bağlamından koparılmadan görüşme sürecine devam edilmesi gerekir. Görüşmelerin yarı yapılandırılmış bir şekilde hazırlanması ve ses kaydına alınması araştırmanın akışının bozulmadan devam ettirilmesine katkı sağlar. Bu çalışmada araştırmacı tüm ses kayıtlarını sorunsuz bir şekilde kayıt altına almıştır. Sadece bir katılımcı ile yapılan görüşme esnasında yaşanan aksaklık nedeniyle görüşme başından sonuna not alınarak tamamlanmıştır. Katılımcının herhangi bir zaman sınırının olmaması ve arada oluşan samimiyet sonucu araştırmacı mümkün olduğunca uzun süreli katılım sağlamıştır. Görüşme sonrasında alınan tüm notlar deşifre edilmiş ve katılımcı teyidi için katılımcıya gönderilmiştir. Katılımcıdan alınan onay ile görüşme analiz sürecine dâhil edilmiştir.

5.3.3. Pilot Görüşmeler

Pilot görüşmelerde amaç, hazırlanan soruların araştırma problemine olan uygunluğunun ve soruların anlaşılabilirliğinin tespit edilmesidir (Güder, 2019). Bu araştırmada pilot görüşme için 3 kişinin görüşüne başvurulmuştur. Pilot görüşme sayısı, tez danışmanı ve tez izleme komite üyeleri görüşleriyle belirlenmiştir. Pilot görüşmeler katılımcıların erişilebilir olmasına bağlı olarak yüz yüze

gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, K1 ile 06.05.2022, K2 ile 19.05.2022 ve K3 ile 26.05.2022 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme süreleri, 40 dakika ile 85 dakika aralığında değişiklik göstermiştir. Araştırmacı, görüşmeler esnasında katılımcıların onayıyla ses kaydı almış, görüşmeye dair notlar tutmuştur. Not tutma aşamasında bağlamdan kopmadan, katılımcı dikkatini dağıtmadan ve zamandan tasarruf sağlamak amacıyla kısaltmalar ve kodlar kullanılmıştır.

Toplamda üç kişi ile yapılan pilot görüşmeler sonucunda görüşmecilerden elde edilen bulgular görüşme formunun tutarlılığını kanıtlamıştır. Tez komitesi üyeleri ile yüz yüze yapılan toplantıda analizler değerlendirilmiş ve görüşme sorularında herhangi bir değişikliğe ihtiyaç duyulmadığına karar verilmiştir. (Araştırmacı günlüğü, 08.06.2022). Nihai pilot görüşme sonucunda görüşme formunda mutabık kalınmış herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Görüşmeler Mayıs 2022-Ekim 2023 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Görüşmeler yüz yüze ve telefon görüşmesi şeklinde bireysel olarak yapılmıştır. Görüşmeler esnasında katılımcılardan sesli onay alınmıştır. Alınan onaylar, ses kayıtlarına dâhil edilmiştir. Araştırmacı yapılan her bir görüşme bağlamında görüşmeye dair notlarını günlük olarak tutmuştur. Günlükler ve alınan notlar, araştırmacıya kodlama sürecinde yol göstermiştir. Görüşmelere dair detaylı bilgi, Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2

Görüşme Detayları

Katılımcı Kodu	Görüşme Tarihi	Görüşme süresi	Görüşme Şekli	Sayfa Dökümü
K1	06.05.2022	1 saat 1 dk.	Yüz yüze	7
K2	19.05.2022	1 saat 25 dk.	Yüz yüze	8
K3	26.05.2022	40 dk.	Yüz yüze	7
K4	31.08.2022	42 dk. 51 s.	WhatsApp araması	9
K5	07.07.2022	38 dk.	Telefon	4
K6	31.08.2022	33 dk.	Telefon	4
K7	31.08.2022	23. dk. 33 s.	Telefon	3
K8	03.09.2022	40 dk. 50 s.	Telefon	7
K9	31.08.2022	24 dk. 59 s.	Telefon	3
K10	31.08.2022	35 dk. 48 s.	Telefon	4
K11	02.05.2023	1 saat 41 s.	Telefon	7
K12	28.04.2023	39 dk. 59 s.	Facebook araması	6
K13	04.05.2023	46 dk. 3 s.	Instagram araması	5
K14	05.05.2023	1 saat. 2 dk. 31 s.	Telefon	11
K15[1]	30.04.2023	11 dk. 22 s.	Telefon	2
K16[2]	16.05.2023	31 dk. 28 s.	Telefon	4+2
K17	29.04.2023	37 dk. 17 s.	Telefon	4

K18[3]	18.05.2023	21 dk. 51 s. 51 dk. 17 s.	Telefon	8
K19	12.10.2023	1 saat 5 dk. 13 s.	Telefon	8

Dipnot 1: K15[1] ile gerçekleştirilen görüşmede araştırma için yeterli seviyede bilgiye ulaşılamaması nedeniyle yapılan görüşme veri analizine dâhil edilmemiştir.
Dipnot 2: K16[2] ya görüşme formu iletilmiş ve katılımcı cevaplarını görüşme formuna yazmayı tercih etmiştir. Cevapların daha detaylı olması için katılımcıya görüşme talebi iletilmiş ve onanması sonucunda görüşme sağlanmıştır. Katılımcının gönderdiği yazılı cevaplar toplamda iki sayfaya ulaşmış, telefon ile yapılan görüşme transkript sayfa sayısı ise dörttür.
Dipnot 3: K18[3] ile yapılan görüşmeler katılımcı kaynaklı nedenden dolayı yarıda kesilmiş ve görüşme iki aşamada tamamlanmıştır.

5.3.4. Araştırmacı Günlükleri

Araştırmacı günlükleri, araştırmacı tarafından eş zamanlı (Fındıklı ve Saygın, 2023) ya da veri toplama süreci tamamlandıktan sonra tutulan hatırlatıcı özelliğe sahip kayıtlardır. Araştırmacı tarafından tutulması nedeniyle bireysellik taşır. Literatürde araştırma günlüklerinin yansıtıcı özelliğe sahip olduğuna vurgu yapılmakta ve uygulanması için birtakım stratejiler önerilmektedir. Günlükler ve not tutmak bu stratejilerden biridir (Cavkaytar, 2009). Araştırmacı bu çalışmada veri toplama aşamasında her bir görüşme sonrasında görüşmeye dair notlar almış ve görüşmenin öncesi ve sonrasına dair günlük tutmuştur. Tutulan günlükler ve alınan notlar veri analiz sürecinde araştırmacıya görüşme anını hatırlatmada yardımcı olmuştur. Tutulan günlüklerde görüşme ve katılımcıya dair samimi ifadeler dışında araştırmacının duygu ve düşünceleri de not edilmiştir. Bir çeşit içsel aktarım olan günlükler andan ve alandan ayrıldıktan sonra araştırmacıya farklı bir bakış açısı kazandırır (Fındıklı ve Saygın, 2023). Araştırmacı tutmuş olduğu günlükleri farklı zamanlarda tekrarlı okuma yaparak gözden geçirmiş ve bulguları yorumlarken yansızlığını desteklemek amacıyla günlüklerden destek almıştır. Tutulan günlükler önemli bir veri toplama aracı olarak nitelendirilmektedir (Ersoy, 2015). Bu bağlamda bu araştırmada tutulan günlükler, hem veri toplama aracı hem de veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir.

5.4. Veri Analiz Süreci

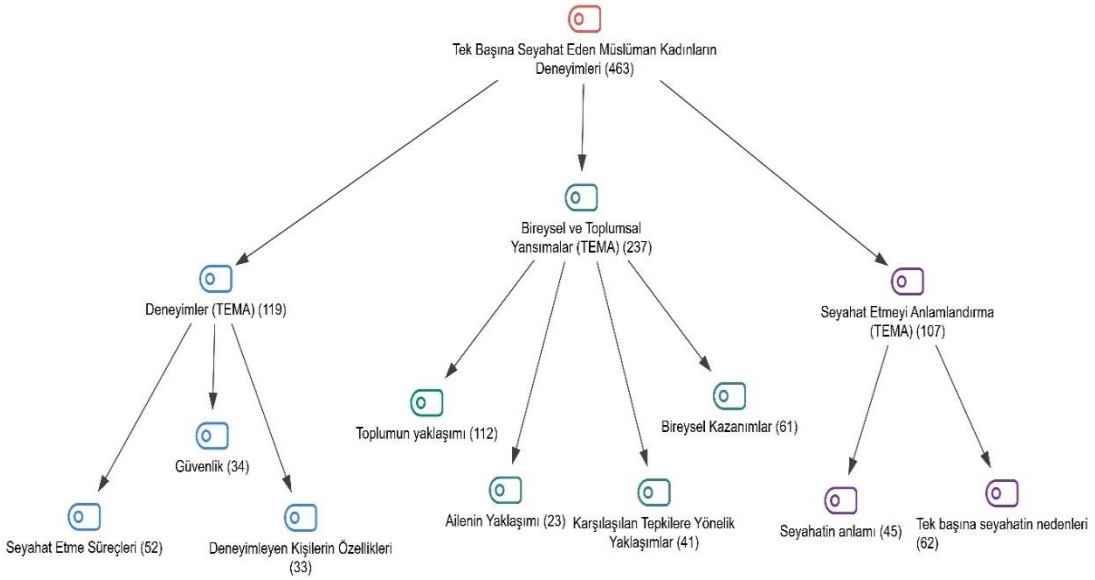
Olgubilim deseni bağlamında gerçekleştirilen bu tez çalışmasının verileri içerik analizi ile analiz edilmiştir. Tümevarımcı bir analiz türü olan içerik analizi kodlama yoluyla kavramların detayına iner ve kavramlar arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarır. İçerik analizi, verilerin kavramlaştırılmasını, olgunun ortaya çıkarılmasını sağlayacak kod-kategori-tema bütünlüğünün olması için kullanılır (Baltacı, 2019).

Araştırmacı görüşme yoluyla elde ettiği katılımcı ifadelerini öncelikle word belgesine deşifre etmiştir. Deşifre edilen görüşme dökümleri MAXQDA 2024 paket programı ile analiz edilmiştir. Veri analiz süreci ham halde bulunan görüşme dökümlerinin tümevarımsal yöntemle ayrıştırılması ve yine ham halde kodlar oluşturulması ile başlamıştır. Sonraki adımda dökümü yapılan katılımcı ifadeleri çoklu okuma yapılarak her okumada memo olarak adlandırılan açıklayıcı notlar alınarak anlamlı bir şekilde sınıflandırılmıştır. Daha sonra katılımcı ifadelerinde yer alan tekrarlı kelimeler tespit edilerek fenomenin nasıl deneyimlendiğine dair ortak temalara dair örüntüler kurulmuştur. Tekrarlı okumalar sonrasında tüm deneyimlerde ortak noktaya işaret edilen alanlar belirlenerek bağlamda kodlar şekillendirilmiştir. Araştırmacı, elde ettiği kodları teyit etmek için farklı zaman aralıklarında görüşme metinlerini incelemiş ve kod listesini gözden geçirmiştir. Bu inceleme sonucunda araştırmacı aynı kodlara ulaşmıştır. Ortak anlama karşılık gelen kodlar ise, önce kategori daha sonrasında ise araştırma verilerinin anlam bütünlüğü sağlamak amacıyla temalar altında birleştirilmiştir.

Veri analizinin tamamlanmasıyla tüm katılımcı ifadeleri kapsamında toplam 463 koda ulaşılmıştır. Elde edilen kodlardan yola çıkarak 3 tema (tek başına seyahat olgusunun anlamlandırılması, deneyimler, bireysel ve toplumsal yansımalar) belirlenmiştir. Kodlar ve temalar arasında daha açık ve anlaşılır bir sınıflandırma yapmak amacıyla kategoriler oluşturulmuştur. Kategoriler tema ile kodlar arasında ortak anlamları içeren alt başlıklar olarak tasarlanmıştır. Her bir tema kendi içerisinde farklı sayıda kategoriye ayrılmıştır. Seyahatin anlamlandırılması temasına bağlı seyahatin anlamı ve tek başına seyahatin nedenleri olmak üzere 2 kategori oluşturulmuştur. Deneyimler teması altında, seyahat etme süreçleri değerlendirilmiştir. Seyahat etme süreçleri kendi içerisinde kalacak yer seçimi, destinasyon seçimi, güvenlik ve deneyimleyen kişilerin özellikleri olarak 4 kategoriye ayrılmıştır. Bireysel ve toplumsal yansımalar teması ailenin yaklaşımı, toplumun yaklaşımı, karşılaşılan yaklaşımlara verilen tepkiler ve bireysel kazanımlar olmak üzere 4 kategori altında incelenmiştir. Veri analiz sürecinde tüm örüntülerin anlamlı bir bütün oluşturarak yansıtılması için Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli ve Kod-Alt Kod Bölümler Modeli kullanılmıştır. Modeller tüm temaların ve kategorilerin örüntülerinin detaylı bir şekilde aktarılmasını sağlamıştır. Elde edilen temaların ve kategorilerin gösteriminin sağlandığı Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli Şekil 7'de gösterilmiştir.

Şekil 7

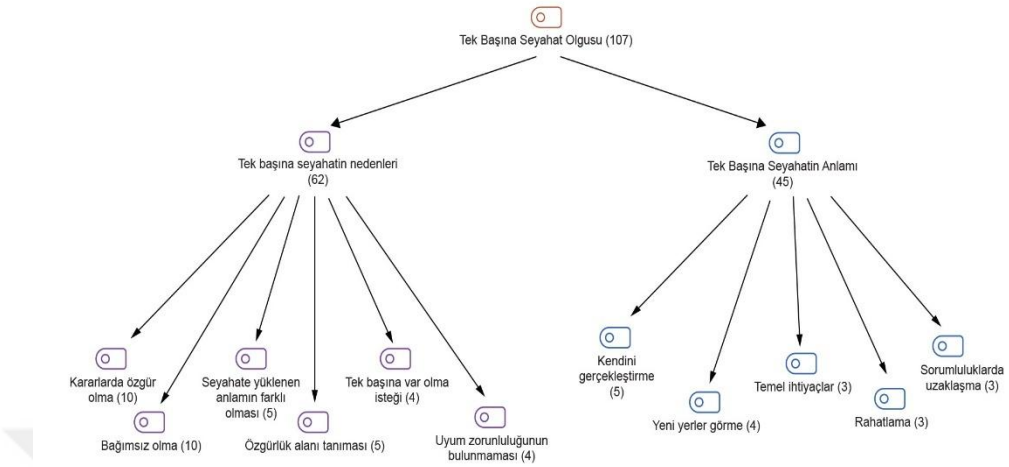
Elde Edilen Tema ve Kategorilerin Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli ile Gösterimi

Şekil 7'de gösterimi yapılan tema ve kategorileri oluşturan kodları göstermek amacıyla her bir kategori için Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli uygulanmıştır. Modeldeki kategori ve temaların yanında parantez içerisinde yer alan sayılar kod sayısını göstermektedir. Örneğin; deneyimler temasının yanında yer alan "119" sayısı temaya bağlı kategorilerin altında yer alan kodların kümülatif toplamını göstermektedir. Kodların oluşturulması aşamasında dikkat çekici bulunan, daha fazla detay ile açıklanması ve yansıtılması gerektiği düşünülen kategorilerin gösteriminde de kullanılmıştır. Şekil 8'de seyahat etmenin anlamlandırılması kategorisine yönelik Hiyerarşi Kod-Alt Kod Modeli uygulanmıştır.

Şekil 8

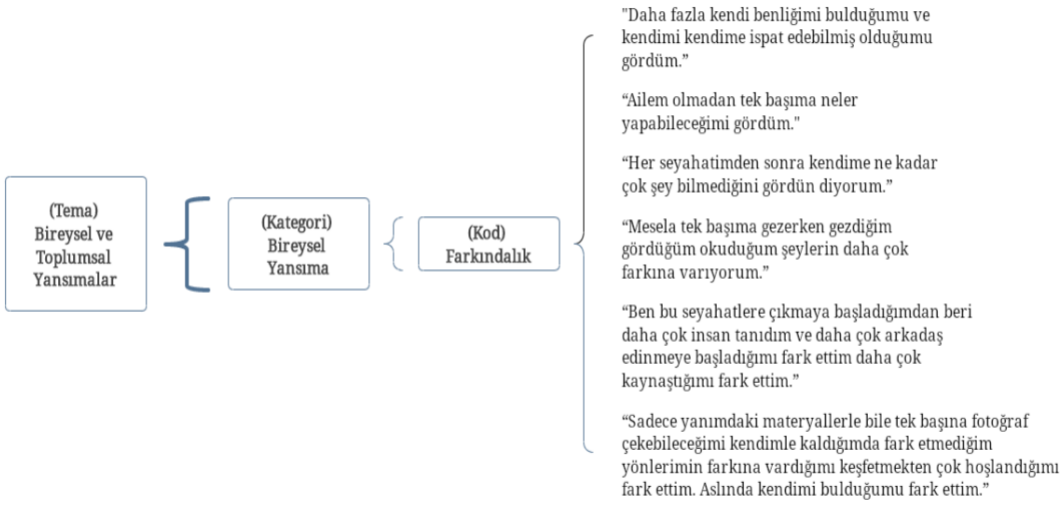
Seyahat Etmenin Anlamlandırılması Hiyerarşi Kod-Alt Kod Modeli ile Gösterimi

Şekil 8 incelendiğinde seyahatin anlamlandırılmasına yönelik 107 koda ulaşıldığı görülmektedir. Tek başına seyahatin nedenleri ve seyahatin anlamlandırılması şeklinde oluşturulan kategorilere bağlı kodların sayısı kategorilerin yanında verilmiştir. Kategorilerin altında yer alan kodların gösterimi ise en sık tekrarlanan kodların gösterileceği şekilde tasarlanmıştır. Araştırmada elde edilen kod, kategori, tema örüntüsünü açıklayan örnek kodlama Şekil 9'da yer almaktadır.

Şekil 9

Bireysel ve Toplumsal Yansımalar Tema-Kategori-Kod Örüntüsü

Nitel araştırmalarda verilerin analizi standart bir formata bağlı kalmak yerine isteğe bağlı oluşturulan, araştırmacının kendisi tarafından şekillendirilen ve yönetilen bir süreç içerisinde yapılır. Analiz süreci benimsenen yaklaşım/desene göre farklılık gösterir fakat tüm yaklaşımlarda veri toplama, veri analizi ve raporlaştırma süreci birbiriyle bağlantılı adımlardır (Creswell, 2016). Bu çalışmada benimsenen olgubilim deseni bağlamında verilerin toplanması aşamasından verilerin sunma ve raporlaştırmasına kadar geçen süreçte Creswell'in (2016) veri analizi sarmalından faydalanılmıştır. Bahsi geçen veri sarmalı, veri toplama aşamasıyla başlayan ve birbiriyle bağlantılı olarak ilerleyen veri analiz sürecidir. Burada araştırmacı sabit doğrusal bir hareketle (Creswell, 2016) analiz yapmak yerine bir yörünge içerisinde birbiriyle etkileşimli bir sarmal etrafında analiz yapmaya çalışmıştır. Veri sarmalı analizi *(1) veri yönetimi, (2) okuma ve hatırlatıcı notlar tutma, (3) betimleme, sınıflama ve yorumlama ve (4) sunma* aşamalarından oluşmaktadır. Veri sarmalının detaylandırılmış hali Şekil 10'da verilmiştir.

Şekil 10

Veri Sarmalı

Kaynak: Crewell'den (2016) uyarlanmıştır.

Veri yönetimi: Analiz sürecinin ilk aşamasıdır. Veri düzenleme aşaması olarak da değerlendirilebilir. Araştırmacı ham halde bulunan tüm verilerini (ses kayıtları, alan notları, yansıtıcı notlar) bilgisayar ortamında deşifre ederek dosyalar halinde düzenler.

Bu araştırmada ise, tüm ses kayıtları ve alınan alan notları bilgisayar ortamında deşifre edilmiştir.

Okuma ve hatırlatıcı notlar alma: Görüşmeler sonrasında ses kayıtlarının deşifre edilmesi ve notların düzenlenmesi sayesinde araştırmacı ayrıntılara odaklanmıştır. Alınan notlar ve tekrarlı dinlenen ses kayıtları araştırmacıya görüşme detaylarına dair hatırlatma sağlamış, verileri keşfetmesine yardımcı olmuştur. Araştırmacı bu aşamada düzenlenen verileri birçok defa okumuş ve çalışmaya dair genel bir bakış açısı elde etmeye çalışmıştır. Okuma esnasında deneyimle doğrudan ilintili ifade ve cümleler belirlenmiş ve tüm katılımcıların üzerinde durduğu ortak ifadeler değerlendirilmiştir. Araştırmacı bu aşamada yakaladığı anahtar kelimeleri kod, kategori ve tema oluşturmada ölçüt almıştır. Bu araştırmada tüm veriler taranarak ilk kodlar (ön kodlar) oluşturulmuştur.

Betimleme, sınıflama ve yorumlama: Deşifre edilen görüşme dökümlerinin tümü veri niteliği taşımayabilir. Araştırma problemini cevaplayan görüşler analize dâhil edilmelidir. Bu nedenle görüşme dökümlerinde ayıklama işlemi yapılır. Creswell (2016: 195) yaşanılan deneyimlerin ortaya çıkarılması sürecinde araştırmacının tüm metne hâkim olacak şekilde yaklaşım sergilemesi gerektiğine değinmiştir. Ayrıca araştırmacıların bu süreçte tüm metne hâkim olması için bütüncül okuma yaklaşımı, metini küçük birimler halinde incelemek için seçici/vurgulayıcı yaklaşım ve cümleler halinde incelemek için ayrıntılı/satır satır yaklaşımını benimsemelerini önermiştir. Bu araştırmada ayıklama yapılırken bütün metin bağlamında önemli, tekrarlanmayan ve örtüşmeyen ifadeler listelenmiştir. Araştırmacı okuma yaptığı aşamada metin kenarlarına kısa kısa hatırlatıcı notlar almıştır. Bu notlar geçici kod olarak ifade edilen birer etikettir. Yapılan kodlamalar sonrasında anlamlı bir bütün oluşturmak için kodlar belirli tema veya kategori altında birleştirilerek, kod-kategori-tema şeklinde veriler sınıflandırılmıştır. Verilerin betimlemesi ve sınıflandırılması esnasında araştırmacının önyargılarından sıyrılarak tarafsız bir bakış açısıyla değerlendirmesi beklenir. Bu araştırmada ise; araştırmacı tamamlamış olduğu kod, kategori ve tema listesini uzman ve danışman görüşlerine sunmuş ve alınan geri dönüşler bağlamında bunlara son şeklini vermiştir. Veriler sınıflandırılırken anlam bütünlüğüne dikkat edilmiştir. Birbiriyle ilişkili olan kodlar anlam birimlerine göre kategorilere ayrılmıştır. Kategoriler ise, temalar altında toplanmıştır. Yorumlama kısmında fenomenin

anlamına dair dokusal betimleme ve nasıl deneyimlendiğine ilişkin yapısal betimleme kullanılmıştır.

Verilerin sunumu: Tüm analiz sürecinin tamamlanıp elde edilen bulguların tablo, şekil, resim veya tartışma şeklinde yorumlandığı aşamadır. Olgubilim desenli araştırmalar için deneyimin özünün ve öyküsünün sunulduğu aşamadır. Bu araştırmanın sunumunda tek başına seyahat eden Müslüman kadınların seyahat deneyimlerine yönelik bulgular; şekiller, tablolar ve gönüllü katılımcıların deneyimlerini anlamlandırdıkları görsel içeriklerden oluşmaktadır. Bu aşamada bulguların sunulmasının yanı sıra literatürle karşılaştırmalar yapılarak bulgular tartışılmış ve gelecekteki çalışmalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

5.5. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Bilimsel araştırmaların kabul görmesi araştırmanın geçerlik ve güvenirliğine bağlıdır. Odaklanılan konular farklı olsa da geçerlik ve güvenirlik birbiriyle bir bütün olarak değerlendirilir. Nitel yöntemle yapılan araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik konusu nicel yöntemden farklılık gösterir. Nitel yöntemde geçerlik ve güvenirlik konusu, sayılar yerine kelimelerle ifade edilmeye çalışılır. Bu nedenle nitel veri analizinde araştırmanın yöntem kısmının tüm şeffaflığıyla yansıtılması beklenir.

Lincoln ve Guba (1982) geçerlilik ve güvenirlik gibi doğa bilimcilerin kullandığı kavramlara karşılık *"inandırıcılık", "aktarılabilirlik, "güvenilebilirlik"* ve *"doğrulanabilirlik"* terimlerini kullanmıştır. Lincoln ve Guba (1985) nicel araştırmalarda geçerlik olarak kullanılan kavrama karşılık, nitel araştırmalarda *iç geçerlik* için "*inandırıcılık (credibility)"* ve *dış geçerlik* için *"aktarılabilirlik (transferability)"* kavramlarını geliştirmiştir. Nitel araştırmanın geçerlik ve güvenirliğine yönelik pek çok strateji önerilmektedir. Bu çalışmada Lincoln ve Guba'nın geçerlik kriterleri esas alınarak geçerlik ve güvenirlik açıklanmıştır. Nitel bir araştırmada bulguların doğruluğunu kanıtlamak için kabul edilmiş stratejilerin benimsenmesi ve bu kriterlerden en az bir tanesinin ele alınması önerilmiştir (Creswell, 2016: 245).

İnanılırlığı artırmak için pek çok yöntem önerilmektedir. Bu yöntemler, *uzun süreli etkileşim, katılımcı teyidi, veri çeşitlemesi (üçgenleme), uzman incelemesi ve araştırmacı ön yargılarını azaltmaktır* (Lincoln ve Guba, 1985). Bu çalışmada araştırmacı inandırıcılığı artırmak için öncelikle görüşme prosedürü hazırlamış,

görüşme sürelerini mümkün olduğunca uzun tutmaya çalışarak araştırmada uzun süreli katılım sağlamış, bulgulara dair zengin ve yoğun betimleme yapmış ve görüşme esnasında katılımcılara "*bunu mu kast ediyorsunuz*", "*biraz daha detaylandırabilir misiniz*", "*sözlerinizden bunu mu anlamalıyım*" gibi geri bildirimlerde bulunarak katılımcı teyidi almıştır.

Bu tez çalışmasında araştırma süresince tutulan araştırmacı günlükleri ve araştırmacı notları, veri kaynağı olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşım ile araştırmacı görüşme, araştırmacı notları ve araştırmacı günlükleri olmak üzere birden çok veri kaynağı kullanmıştır. Bu kriter de araştırmacının veri çeşitlemesine başvurduğunu göstermektedir. Ayrıca araştırmanın başlangıcından itibaren çalışmanın her detayının bilgilendirilmesinin yapıldığı tez danışmanı ve tez izleme komite üyeleri bulguların, yorumların ve sonuçların değerlendirilmesinde uzman görüşü sağlamıştır. Lincoln ve Guba (1985) bu süreci "*dış denetim*" olarak değerlendirmiş ve bu uygulamayı geçerlilik stratejisi olarak ele almıştır. Bu çalışmada, görüşleri alınan uzmanlar ile belirli aralıklarda yüz yüze toplantılar yapılmış ve görüşme süreçleri değerlendirilmiştir. Görüşme süreci sonunda yapılan analizler ile oluşturulan kod ve temalar üzerine istişare edilmiş, uzman görüşleri doğrultusunda bazı kategoriler yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca çalışmanın tüm aşamalarında tarafsız bir bakış açısı benimsenmiştir.

Gerekli detayların yansıtılması, okuyucuya farklı bağlamlarda ve gruplarda uygulama yapabilmesini sağlar. Bu çalışmada araştırma örneklemi, araştırma ortamı, süreçleri kısacası yöntem tüm açıklığıyla ifade edilmiş, katılımcı görüşlerine hiçbir müdahalede bulunulmadan doğrudan alıntı şeklinde bulgular kısmında sık sık yer verilmiştir. Ayrıca araştırma bulguları kapsamlı betimleme yapılarak raporlandırılmıştır. Araştırmacı zengin betimleme yapmak için konu hakkında geniş bir bilgi yelpazesine sahip olmalıdır.

Lincoln ve Guba (1985) amaçlı örnekleme yöntemi seçiminin geniş bilgi seviyesine ulaşmada yararlı olduğunu ifade etmiştir. Lincoln ve Guba'nın ifadesinden yola çıkarak amaçlı örnekleme bağlamında seçilen katılımcıların çalışılan olguyu direkt olarak yaşayan bireyler arasından seçilmesi araştırmanın geçerliliğini artırmaktadır. Tutulan araştırmacı günlükleri araştırmaların aktarılabilirliğini de destekler. Günlükler ile araştırmacı görüşme esnasında yapmış olduğu gözlemleri ve görüşmeye dair duygu durumunu görüşme esnasında ya da görüşme bitiminde not

eder. Bu çalışmada araştırmacı, her bir görüşmeye dair detayları hatırlayabilmek için tutmuş olduğu araştırmacı günlüklerinden yardım almıştır. Günlüğe dair alınan notlar, gerekli bağlamlarda değerlendirilmiştir.

Araştırmacı çalışmanın tutarlılığını, araştırmada görüşmelerin kayıt altına alınması, ses kayıtlarının yazıya aktarılması ve ses kayıtlarının tekrar dinlenerek alınan notlarla karşılaştırılması ile sağlamıştır. Ayrıca katılımcı ifadelerine doğrudan yer verilmiştir. Son olarak araştırma sonuçları için görüşlerine başvurulan uzmanlar araştırma sürecine başından beri tanık olan kişilerdir. Her bir süreç için aynı uzmanlar ile araştırma süreci devam etmiştir.

Araştırmanın teyit edilebilirlik aşaması için, araştırma sürecinde veri toplama, analiz etme, yorumlama, görüşmeci bilgileri ve ses kayıtları gibi tüm dokümanlar gerektiğinde kullanılması amacıyla muhafaza edilmiştir. Görüşmelerden sonra katılımcılara gerektiğinde ulaşabilmek için katılımcı onayı alınmıştır. Katılımcılar teyit amaçlı aranma hususunda bilgilendirilmiştir. Ayrıca görüşme sonunda her bir katılımcıdan anlatılarını bir resme yansıtmaları istenmiştir. Görüşme esnasında talep edilen bu durum için katılımcılara zaman verilmiş ve gönüllü olanlar daha sonraki süreçte araştırmacıya geri dönüş sağlamıştır.

Silverman (2013), nitel araştırmalarda güvenirliğin pek çok şekilde savunulabileceğini belirterek kodlayıcılar arası görüş birliğini desteklemiştir. Kodlayıcılar arası görüş birliği, transkript edilen verilerin birbirinden habersiz kodlayıcılar tarafından kodlanmasıdır. Bu kodlama yaklaşımı aynı zamanda çoklu kodlama olarak da ifade edilir. Nitel araştırmalarda güvenirlik, veri setlerinin çoklu kodlayıcıların elde ettiği cevapların kararlılığı anlamına gelir. Creswell (2016: 253) nitel çalışmalarda, araştırmacının tutmuş olduğu alan notlarını detaylandırması, ses kaydı esnasında yüksek kalitede bir ses kayıt cihazı kullanması ve tüm görüşmeleri deşifre etmesinin araştırmanın güvenirliğini arttırabileceğini dikkat çekmiştir. Bu araştırmada yüksek kalitede bir ses kayıt cihazı kullanılmış, görüşmeler esnasında hatırlatıcı ve dikkat çekici notlar alınmış, görüşmeler ve alınan notlar transkript edilmiştir. Araştırmacı, veri toplama yöntemini, örnekleme yöntemini, katılımcılara erişim sürecini, görüşme sorularını ve görüşmede izleyeceği prosedürü, analiz sürecini ve bulguların yorumu süreçlerini şeffaf bir şekilde açıklamıştır. Araştırmacı, görüşmeleri bir araştırmacı olduğu bilinciyle tarafsız bir şekilde gerçekleştirmiş ve raporlaştırmıştır. Bunu yaparken katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılama yaparak

bulgulara eklemiştir. Pilot görüşme sürecinde hazırlamış olduğu ön analizler de dâhil olmak üzere tüm bulgular, kodlar, kategoriler ve yorumlar danışman ve uzman görüşleri denetiminde kararlaştırılmıştır. Gerekli olma durumuna karşın tüm araştırma verileri dijital ortama aktarılmış ve arşivlenerek birden fazla araçla yedeklenmiştir.

5.6. Araştırma Etiği

Nitel araştırmalarda etik konusu önemlidir. Görüşme tekniğinin uygulandığı araştırmalarda katılımcı bilgilerinin ve katılımcı görüşlerinin gizlilik taşıması gerekir. Bu bağlamda çalışma, araştırma etiği kriterlerine uygun olarak tasarlanmıştır. Katılımcılar, gönüllülükleri doğrultusunda araştırmaya dâhil edilmiş, araştırma öncesinde katılımcılara araştırma konusu hakkında bilgilendirme yapılmış ve talep eden katılımcılara katılımcı formu gönderilmiştir. Görüşmeci onayları sözlü olarak alınmıştır. Sözlü onam ses kayıtları esnasında görüşme başlangıcında alınmıştır.

Katılımcılar bu araştırma için birer bilgi kaynağıdır. Bir araştırmacı bilgi kaynağının gerçek kimlik bilgilerini gizlemek adına kaynağına numara veya takma isim verir (Creswell, 2016: 174). Bu araştırmada katılımcıların gerçek isimleri gizli tutulmuş, görüşleri aktarılırken ise her bir katılımcı için K1, K2 şeklinde rumuz kullanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen katılımcı görüşleri bulgular kısmında aktarılmış ve böylelikle çalışmanın inandırıcılığı arttırılmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında iç geçerliği arttırmak için görüşme verilerinde herhangi bir değişiklik yapılmamış, dış geçerlik için ise alanında uzman kişi görüşleri doğrultusunda analizler yapılmıştır. Ayrıca dış geçerliği artırmaya yönelik elde edilen görüşme verileri, sonuçlar ve öneriler ile görüşmelerin ham halleri karşılaştırılarak doğrulanmıştır.

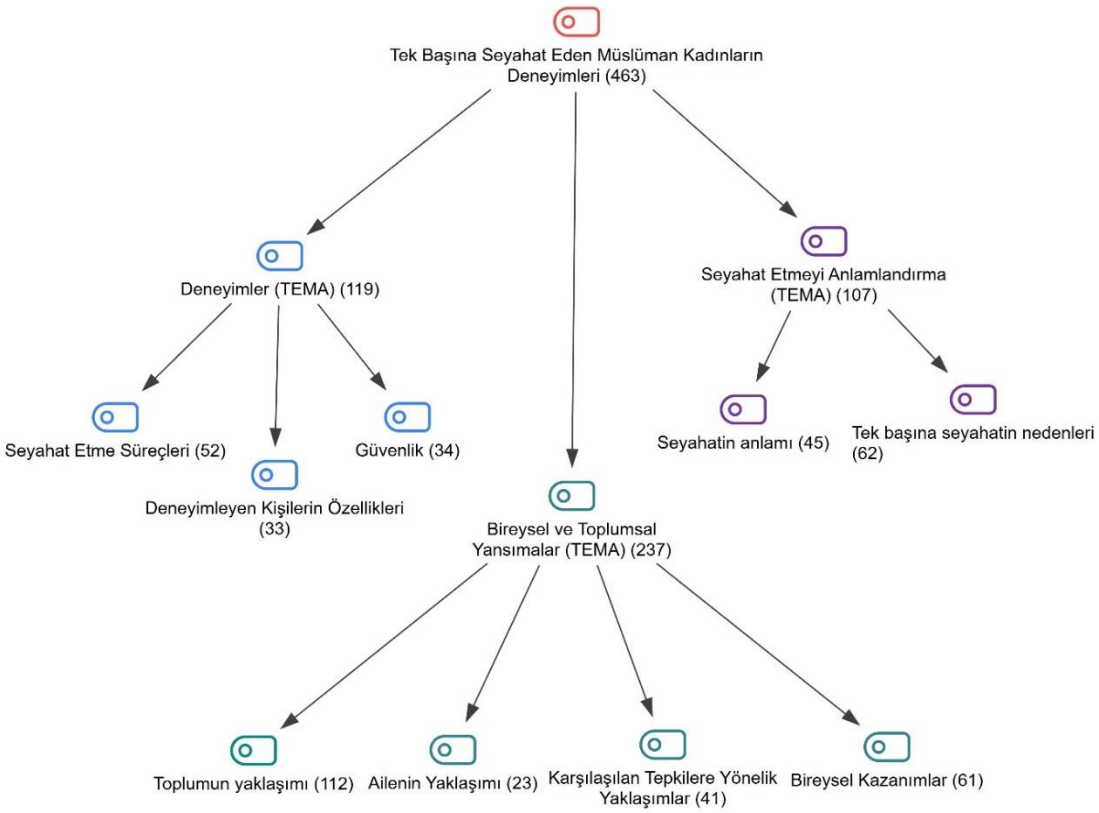
ALTINCI BÖLÜM

BULGULAR ve YORUMLAR

Bu araştırmada elde edilen veriler ayrıntılandırılarak fenomenin en iyi şekilde anlamlandırıldığı bağlamlar, kod-kategori-tema örüntüsü altında sınıflandırılmıştır. Veri işleyişinin tamamlandığı süreçte ise bulgular raporlaştırılarak metinler, tablolar ve görsellerle desteklenmiş ve bütünsel bir bakış açısı sağlanmaya çalışılmıştır. Bulgular aşamasında temel araştırma sorusu ve bağlı olan alt amaç sorularına karşın alınan yanıtlar başlıklar halince ayrı ayrı ele alınmış, her bir tema kendi içerisinde yorumlanmıştır. Görüşme soruları bağlamında toplam yedi tane temaya erişilmiştir. Araştırmacı elde ettiği tüm temaları bir arada sunduğu bir kod haritası hazırlamış ve bu harita Şekil 11'de gösterilmiştir.

Şekil 11

Kod Haritası

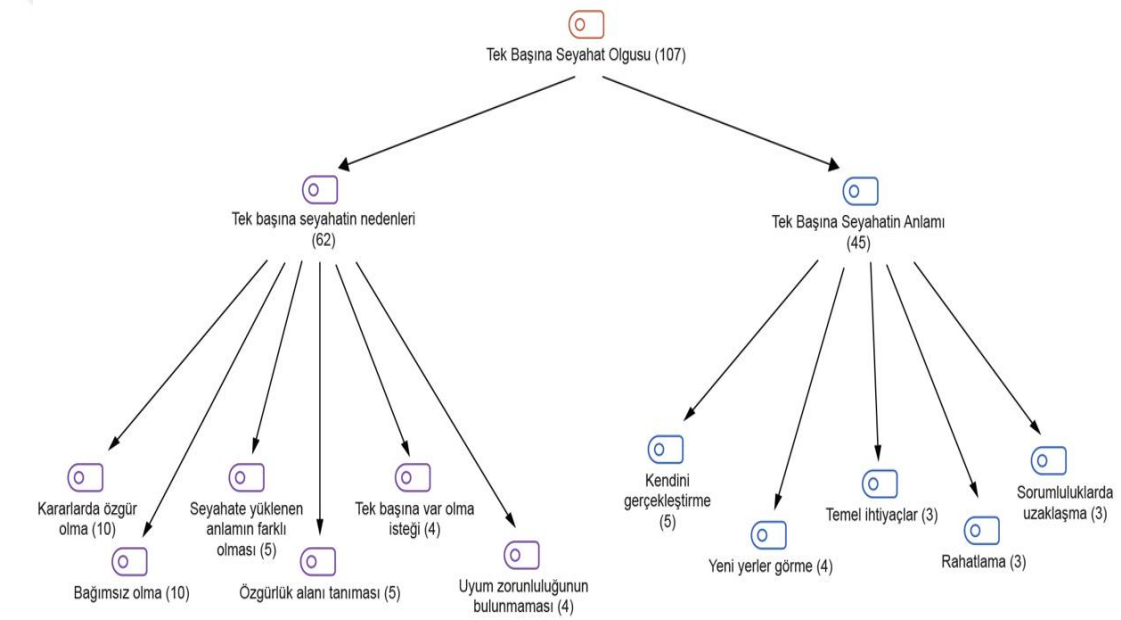

6.1. Tek Başına Seyahat Olgusuna Yönelik Bulgular

Seyahat etmenin katılımcılar tarafından nasıl anlamlandırıldığı çalışmanın süreci açısından önemlidir. Görüşme rehberi hazırlanırken görüşmelere seyahat olgusunu

anlamaya yönelik *"seyahat ne demek, seyahati nasıl tanımlarsınız?", "seyahatin sizin hayatınızdaki yeri nedir?"* sorularına yer verilmiştir. Katılımcılardan elde edilen bilgiler doğrultusunda toplamda 45 adet kod oluşturulmuştur. Seyahatin anlamlandırılmasına yönelik hazırlanan diğer soru ise tek başına seyahatin nedenlerini ortaya çıkarmaya yönelik oluşturulan *"neden tek başınıza seyahat etmeyi tercih ettiniz?"* sorusudur. Katılımcılar tek başına seyahat hareketliliklerine yönelik farklı görüşler bildirmiştir. Görüşlerden toplamda 62 adet kod oluşturulmuştur. Seyahatin anlamlandırılmasını yansıtan kod modeli Şekil 12'de gösterilmektedir.

Şekil 12

Tek Başına Seyahat Olgusu

Şekil 12'de gösterilen kategoriler altında toplanan kodların gösteriminde sıklık/frekans oranları dikkate alınmıştır. Modelde en sık tekrarlanan 6 kod gösterilmektedir. Kodların yanında yer alan rakamlar ise tekrarlanma sıklıklarını yansıtmaktadır. Modelde seyahatin anlamlandırılmasına yönelik en sık dile getirilen ifadelerin "*kendini gerçekleştirme, yeni yerler görme, temel ihtiyaç, rahatlama ve sorumluluklardan uzaklaşma"* kodlarında toplandığı görülmektedir. Katılımcıların kendini gerçekleştirme ifadesiyle, kalabalıktan uzaklaşma, iş hayatının yoğunluğundan kaçma, kendini dinleme, kendini daha iyi hissetme ve kendini geliştirmeyi ifade ettiği görülmüştür. Literatürde yer alan çeşitli araştırma bulguları, yalnız seyahat eden kadınların macera, sosyal etkileşim, eğitim, kendini anlama ve

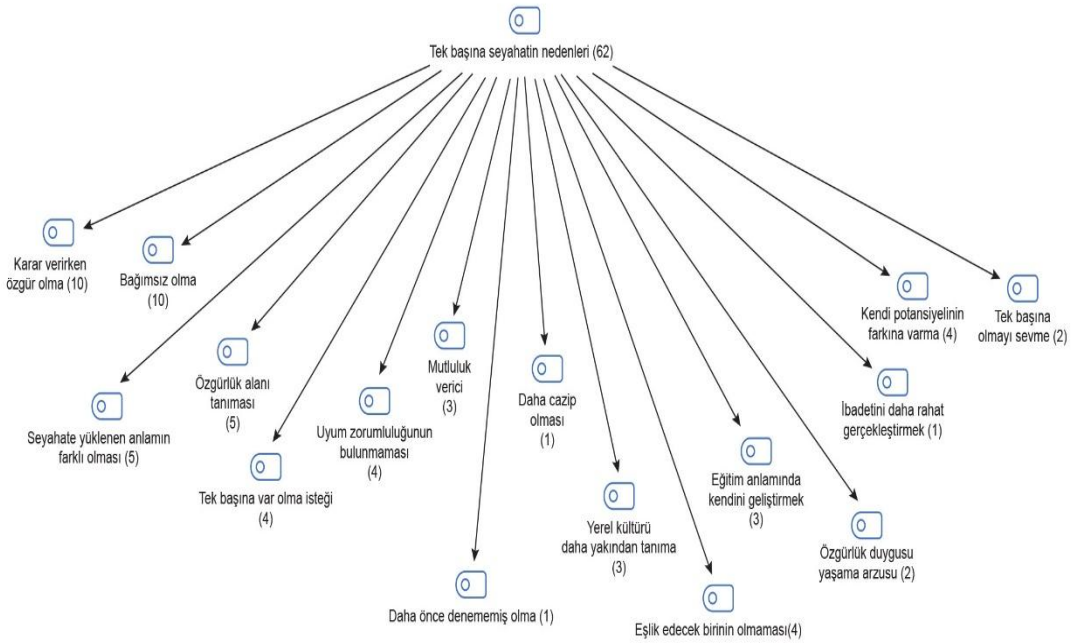
yeni kültürler hakkında bilgi edinme arayışında olduğunu göstermektedir (Osman vd., 2020; Wilson ve Little, 2008). Gerçekleştirilen bu çalışma bulguları literatürde yer alan Pereira ve Silva, (2018); Seow ve Brown (2018); Yang vd., (2018a); Yang vd., (2018b); Wilson ve Little'ın (2008) çalışma bulguları ile örtüşmektedir. Katılımcıların "*kendini gerçekleştirme, yeni yerler görme, temel ihtiyaç, rahatlama ve sorumluluklardan uzaklaşma"* kodlarına yönelik görüşleri ise şu şekildedir:

> *"Çok bunaldım, insanlardan tamamen izole olmak." (K8)*
>
> *"Aynı zamanda işten güçten uzaklaşmak, kendimi dinlemek için bir fırsat olduğunu söyleyebilirim." (K7)*
>
> *"Kendimi iyi hissettiğim, kendimi besleyebildiğim ve beslemek için tek bir şansın varsa işte budur evet bunu seviyorum dediğim şeydir seyahat." (K14)*

Seyahatlerinde tek başına olmayı seçen katılımcılar, seyahatlerini dinlenme, eğlenme, gezme, öğrenme ve hem kendini hem de gezdikleri yerleri keşfetme eğilimi göstermişlerdir. Görüşmeler esnasında katılımcılar seyahatin anlamı sorusu üzerinde uzun uzun görüş bildirmiştir. Katılımcı görüşlerinde yer alan ifadelerin benzerlik göstermesi sebebiyle ifadeler belirtilen kodlar altında toplanmıştır. Katılımcıların neden tek başına seyahat ettiğine dair görüşlerden yola çıkarak ortaya çıkan kodlar Şekil 13'te gösterilmektedir.

Şekil 13

Tek Başına Seyahatin Nedenleri

Katılımcıların neden tek başına seyahat ettikleri yönündeki görüşlerine dair bulgular "*kararlarda özgür olma, bağımsız olma, seyahate yüklenen anlamın farklı olması, özgürlük alanı tanıması, tek başına olma isteği ve uyum zorunluluğunun bulunmaması"* kodları altında toplanmıştır. Kodların gösteriminde en sık dile getirilen katılımcı ifadeleri olması ölçütü uygulanmıştır. Tek başına seyahat etmenin katılımcılarda aynı motivasyonlar ile ortaya çıktığı görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre Müslüman kadınların bağımsız seyahat motivasyonlarının kendilerine meydan okuma, kendilerini konfor alanlarının dışına çıkarma, özerklik ve bireysellik duygusu geliştirme arzusuyla ilişkili olduğunu görülmüştür. Çalışmanın bu bulguları Wilson'ın (2004) çalışma bulguları benzerlik göstermektedir. Benzer şekilde tek başına seyahat eden kadınların motivasyon kaynaklarını zorlukların üstesinden gelme, kendini keşfetme, diğer gezginlerle iletişim, yeni bakış açıları, rutinden kaçma, öğrenme ve yeni deneyimler, özerklik, macera ve boş zaman olarak tespit eden Pereira ve Silva'nın (2018) çalışma bulguları da bu tez çalışmasının bulgularını desteklemektedir. Bazı katılımcılar *kendi kendine yetebilme, kendilerine eşlik edenin olmaması, maliyet ve çocukluk hayali* şeklinde farklı nedenlerden de bahsetmiştir. Fakat bu nedenleri dile getiren katılımcı ifade sayısı oldukça azdır (Araştırmacı Günlüğü, 20.11.2023). Katılımcıların tek başına seyahat etme nedenlerine dair görüşleri ise şu şekildedir:

> *"En önemli fark tek başına gezerken kararları hemen alabiliyorsunuz, istediğiniz yerde istediğiniz şekilde oturabiliyorsunuz, çayınızı kahvenizi içerken düşünebiliyorsunuz dinlenebiliyorsunuz." (K12)*
>
> *"Artık kalkansız ve yanında kimse olmadan var olmak istiyorsun." (K2)*
>
> *"Ben tek başıma gidip işte oranın ara sokaklarında gezip işte fırınlarına uğrayıp işte ekmeğinden alıp yerel lezzetleri tadarak gezmeyi daha çok seviyorum." (K14)*
>
> *"Güya ben kendi küçüklüğümden beri baktığımda kız çocuklarının anne ile birlikte bir şey yapması gittikleri yerlere anneyle birlikte gitmesi biraz da bunu yenmek istedim." (K1)*
>
> *"Kendim karar vermeli ve kendim planlamalıyım." (K3)*

Bazı katılımcılar (K3, K9, K11) tek başına gezmeyi sıkıcı bulurken, bazı katılımcılar ise bu durumu avantaj olarak değerlendirmiş ve tek başına gezme eyleminin bireye tamamen bağımsızlık kazandırdığını ve hatta birileri ile gidildiğinde seyahatin engellendiğini ve zaman kaybedildiğini ifade etmişlerdir. Bu konuda K5'in görüşleri şu şekildedir:

> *"Fazla insanla seyahat etmek konusunda her zaman hassas oldum. Çünkü seyahat sırasında bazı kararlar almanız gerekebiliyor, vaktinizi verimli geçirmek adına seri*

bir şekilde gezmek gerekebiliyor. Kişi sayısı ne kadar artarsa gezi verimliliği ters oranda düşebiliyor." (K5)

Tüm katılımcı ifadelerine bakıldığında, tek başına seyahat etmeyi kadına yüklenen rollerden kaçma, bağımsız olma ve kendini gerçekleştirme istekleri, yaşanan kayıpların travmalarını iyileştirme gibi bireyin duygusal, sosyal ve merak güdülerinin doyurulması amacıyla gerçekleştirildiği görülmektedir. Buradan yola çıkarak katılımcıların "*özgür bireylere dönüşme"* motivasyonu ile tek başına seyahat ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Tek başına olmak kadınlara bireysel karar alma fırsatı sunarken aynı zamanda boş zamanlarının tamamının kendilerine ait olması şansını da sunmuştur. Literatürde tek başına seyahat etmeyi seçen kişiler özgürlük ve esneklik (Abbasian, 2018; Yang vd., 2019), yalnızlık (Leith, 2020) ve yeni insanlarla tanışmak (Su ve Wu, 2022) amacıyla seyahat edenler olarak değerlendirilmiştir. Bağımsız seyahat eden kadınlar üzerine çalışma yapan Cockburn-Wootten vd., (2006), kadınların kendini keşfetme, bilgilenme ve sahip olunan rollerin dışına çıkma arzularının seyahat etme nedenlerini oluşturduğunu savunmuştur. Buradan yola çıkarak literatürde tespit edilen bulgular ile bu tez çalışmasında elde edilen bulgular arasında benzerlikler olduğu ifade edilebilir.

Yaşadığı coğrafya gereği kalabalık aile ortamının benimsendiği bir aileye sahip olan K2 tek kalma duygusunu yaşamadığı için eksiklik duyduğunu bu nedenle tek başına seyahati deneyimlemek istediğini belirtmiştir. Katılımcı Müslüman bir kadının korunmaya ihtiyaç duyan biri olarak değerlendirildiğine dair görüş belirtirken, tek kalmayı korumasız ve kalkansız kalmak olarak değerlendirmiştir. Katılımcı karşılaşabileceği tüm riskleri göze alarak tek başına seyahat etme fikri ile yeni başlangıçlar yapmak istediğini belirtmiştir. Katılımcının bu konudaki görüşleri ise şu şekildedir*:*

"Benim durumum belki biraz daha farklıdır. Biz hiç tek başımıza olmadık. Hep birileri bizi korudu, kolladı hatta etrafımıza kalkan ördü sanki. Hep birlikte yaşamak duygusundan dolayı o özgürlük duygusunu tek başına yaşayabilmek deneyimlemek için. Artık kalkansız ve yanında kimse olmadan var olmak istiyorsun. Tüm riskleri göze alıyorsun çünkü önceki yaşantın da iyi değildi." (K2)

Katılımcının ifadeleri ile Seow ve Brown'un (2021), bazı yalnız gezginlerin hayatta yeni bir anlam bulma arzusuyla motivasyon oluşturduklarına dikkat çeken çalışmasının gerekçesi arasında benzerlik bulunmaktadır.

Görüşme rehberi hazırlanırken görüşmecilerin tek başına seyahat deneyimlerini yansıtacak bir çizim yapmaları ve düşüncelerini yaptıkları çizim

metaforu üzerinden yorumlamaları istenmiştir. Çizim yapmayı kabul etmek istemeyen katılımcılar için herhangi bir obje veya fotoğraf üzerinden anlatım yapabilmelerini sağlayacak alternatif bir seçenek sunulmuştur. Toplam 19 katılımcı arasından sadece iki katılımcı (K16) ve (K2) çizim yaparak geri dönüş sağlamıştır. Başka bir katılımcı (K8) ilk tek başına seyahatini yaptığı yerden aldığı ve yanında taşıdığı obsidyen taşının fotoğrafını göndermiştir. Katılımcı taş fotoğrafı ile birlikte taşın onda uyandırdığı duyguları yazılı bir şekilde anlatarak geri dönüş sağlamıştır. Katılımcılardan K4 gezgin olmasının yanında sosyal medya fenomenidir. Bu nedenle tüm paylaşımlarını sosyal medya hesabında aktif olarak paylaşan katılımcı paylaşım yaptığı fotoğraflar arasından seçim yapmayı tercih etmiştir. Katılımcı görsel seçme konusunu araştırmacıya bırakmak istemiştir. Yaptığı seyahatlerin çoğunu tek başına gerçekleştiren katılımcı şahsi sosyal medya hesabı üzerinden yapmış olduğu paylaşımlardan herhangi birinin seçilmesinin uygun olduğunu belirtmiştir. Katılımcı Instagram hesabı üzerinden paylaştığı resimlerden seçim yapılabileceğine yönelik öneride bulunarak, araştırma için kaynak sağlamak istemiştir. Fakat burada amaç katılımcının kendi iradesi ile onda derinlik uyandıran ve deneyimleri açısından kıymetli olana ulaşmaktır. Bu nedenle yansız bir yaklaşımla sürdürülmeye çalışılan çalışmanın yapısı gereği katılımcının önerdiği ve yorumladığı resim dışında bir kaynak kullanılmamıştır. K4, Instagram hesabının erişime açık olmasından dolayı bilgilerinin gizliliğe ihtiyaç duymadan kullanılabileceği yönünde öneride bulunmuş ve araştırmaya destek olmak istemiştir. Fakat katılımcıların kişisel bilgilerinin gizlilik esasıyla korunduğu ve katılımcılar arasında herhangi bir ayrım yapılmadığı için K4'ün kişisel bilgileri ve yüzünün görüldüğü kısımlar gizlenmiştir. Katılımcıların gözünden seyahatin anlamını yansıtan görseller ve katılımcı yorumları aşağıda yer almaktadır.

- ***Katılımcı K2'ye Ait Görsel***

Görsel: Katılımcının (K2) kendi çizimidir.

"O zamanlar sevmediğim bir renk giymiştim siyahtı benim için. Şu an gökkuşağını giyiyorum. Benim bir çizimim var fasulyeli kadın. Ağlayarak çizdiğim ve anlamla bağlantılı olan bir resimdir. Ve benim çocukluğumla bağdaşan imgeler var. Mesela resmi görenler neden kafanda fasulye var diyorlar. Neden pamukçuklar ve fasulye tohumları var diyorlar. O resimdeki kişi aslında benim kendimi aynada gördüğüm silüet. Kadının kel olmasının da bir sebebi var. Benim kendi saçlarıma sahip olmadığımı hissettirdiler bana. Ben de o saçları oraya koymadım. Açıldığım için hissettiğim duygular bunlardır. Ama içimde hep umutlar var ve gerçekleşmeye başladı o yüzden fasulye tohumları koydum."

Katılımcı görsel paylaşımı konusunda kendisi tarafından çizilen bu görseli araştırmacı ile paylaşmıştır. Çizim konusunda oldukça başarılı olan katılımcı grafik tasarım alanında öğretim elemanı olarak çalışmaktadır. Başta bu çizimi olmak üzere pek çok çizimini aynı zamanda sergilerde gösterime sunmaktadır. Katılımcı çizimlerini sıra dışı bulan kişiler tarafından başörtülü olması dolayısıyla kimi zaman yadırganan yaklaşımlar ile karşılaştığından bahsetmiştir. Başta çalışmaya eklenen bu görsel olmak üzere katılımcı çizimlerinde soyut figürlere yer vermektedir. Bu da toplum algısında başörtülü bir kadının yapması muhtemel olmayan çizimler algısına neden olabilmektedir. Katılımcı görüşme esnasında araştırmacıya başka çizimlerinden bahsetmiştir. Katılımcı nü çizimlerin sahibi başörtülü bir kadın olarak şaşkınlık ve yadırgayıcı yaklaşımlarla karşılaştığından bahsetmiştir.

Kendi çizimi olan bu görsel katılımcı için çok kıymetlidir ve anlamı büyüktür. Katılımcı çizimi için *"Bazı şeyler gizlidir. Çok eski ve yaşlıdır."* ifadelerini kullanmıştır. Görüşme esnasında katılımcı çizimi üzerinden sadece tek başına seyahati anlamlandırmamış aynı zamanda kendi kararlarını veremediği ve yaşadığı zorlu

zamanlara dair pek çok konudaki düşüncelerini de dışarı vurmuştur. Yaşadığı coğrafya ve aile yapısı gereği başörtüsü kullanan katılımcı şu an bu isteğinde değişiklik yapmış ve saçını açmıştır. Başörtüsü kullandığı dönemlerde bu kararın bir zorunluluk sonucu alındığını dile getiren katılımcı, bunun nedenini yaşadığı coğrafyaya, muhafazakâr ve geleneksel aile yapısına ve toplumsal durumlara bağlamış bunun kendinden ve özel yaşantısından çok fazla şey götürdüğünü belirtmiştir. Katılımcı çizimiyle en temelde başörtülü olmanın kendisinde uyandırdığı olumlu/olumsuz derin duyguları yansıtmayı arzulamıştır. Daha geniş anlamda ise eğitim gördüğü üniversitede (Fransa) kendisine gösterilen önyargılı yaklaşımlar sonucunda hissettiği, dışlanmışlık duygusunu ve kaldığı eyaletteki Müslüman kadınların yaşadığı baskıları anlamlandırmaya çalışmıştır (Araştırmacı Günlüğü, 20.05.2022).

- ***Katılımcı K4'e Ait Görsel***

Katılımcıdan tek başına gezme deneyimlerini resmetmesi istendiğinde görüşme esnasında sözlü bir şekilde yorum yapmıştır. Katılımcı seyahat etmeyi buluta benzetmiştir. Katılımcının bulut metaforuna ilişkin yorumu ise şu şekildedir (Araştırmacı Günlüğü, 04.07.2022).

> *"İlk aklıma gelen bulut oldu. Ben her zaman bulutları izlerim hayallerimi kurarken bulutlara bakarım. Beyaz bir bulutun içerisinde rengarenk bir hayat hayal ettim. Çünkü ben hep kurduğum hayalleri gerçekleştirdim. Her zaman bu şekilde*

tanımlıyorum. Hayal kuruyorum ve neden olmasın sorusunu sorup gerçekleştiriyorum. O yüzden bir bulut resmi canlandı."

Görsel paylaşımı ve metaforu konusunda farkı bir yaklaşım gösteren katılımcı düşüncelerini kendisinin yer aldığı bir fotoğraf karesi üzerinden dile getirmeyi tercih etmiştir. Kendisi için önemli bir yere sahip olan ve tek başına seyahat hareketliliğini simgeleyen fotoğraf karesini araştırmacı ile paylaşmıştır. Katılımcı kendisini sırt çantalı gezgin olarak tanımlayarak bu fotoğraf karesinin kendisi için kıymetli bir anı olduğunu belirtmiştir. Seyahat etmek için her türlü zorluğu göğüsleyen katılımcı, yaşadığı deneyimleri başka kadınlara ilham vermesi ümidiyle sosyal medya hesaplarından paylaşmaktadır. Geniş bir takipçi kitlesine sahip olan katılımcı tek başına seyahat etmek isteyen herkes için bilgilendirici paylaşımlarda bulunmaya devam etmektedir.

Seyahat etmeyi hayatının merkezine yerleştiren katılımcı görüşme esnasında bu tutkusu için vermiş olduğu zorlu mücadelelerden bahsetmiştir. Seyahat etmeye devam eden katılımcı görüşmeler esnasında tek başına 81 il ve 12 ülkeyi gezmişken, tezin bu aşamasının yazıldığı tarih itibariyle 19 ülkeyi gezmiştir. Seyahat etmeye üniversite yıllarında başlayan katılımcı bir yandan okurken bir yandan da harçlıklarını biriktirerek küçük geziler yapmaya başlamış. Gezerken parasını kıyafetlerini satarak, farklı işlerde çalışarak kazanmış ve biriktirmek yerine her seferinde ucuz bilet bularak gezmiştir. Katılımcı seyahatlerine sırt çantalı gezgin olarak başlamış, kamp deneyimi yaşamış ve kendini bulma yolunda çeşitli tecrübeler edinmiştir. Diğer katılımcılar gibi K4 de tek başına seyahat etmesi ile ilgili aile ve çevresinden gelen çeşitli eleştirilere maruz kalmış fakat her seferinde daha fazla gezerek çevresindekilere hem kendini hem de tek başına seyahat edebildiğini kanıtlamıştır.

Katılımcı K8'e Ait Görsel

Katılımcı görsel paylaşımı konusunda fotoğraf karesi göndermeyi tercih etmiştir. Çizim konusunda kendisine güvenmediğini ifade eden katılımcı tek başına seyahat ederken yaşadığı duygu durumunu kendisi için oldukça kıymetli ve manevi değeri yüksek olan bir obje ile yansıtma tercihinde bulunmuştur.

> *"Obsidyen taşı Sarıkamış civarında Katerina Av Köşkü diye bir yer var. Kars'a ilk gidişimde görmeye gitmiştim, tam anlamıyla virane bakımsız tarihi bir yer. Gezerken buraya niye geldik diye içten içe söyleniyordum, otelden uzaklaştığıma değmemişti. Beni gezdiren şoför abi bu taşı getirdi, başka yerde bulunmayan şifalı bir taşmış. O günden beri yanımdan hiç ayırmam her gittiğimde alırım bir tane daha. O dönem benim için çok kıymetliydi. En beklemediğim beğenmediğim yerde gelip düşmüştü önüme. Rengi siyahtı çok severim ama o siyahlıkta bile parlıyor. Sert, kırılmaz, keskin bir taş. Bıçak vb. keskin aletler de yapılıyormuş bu taştan. O yüzden çok kıymetli benim için."*

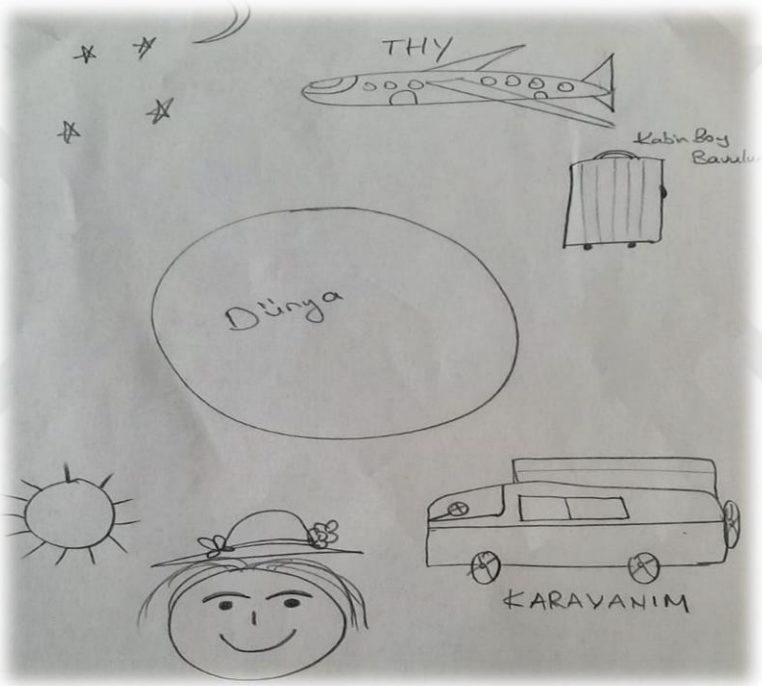
- **Katılımcı K10'a Ait Görsel**

Katılımcı görsel paylaşımı konusunda seyahati esnasında kendisi tarafından çekilen bir fotoğraf karesini seçmiştir. Katılımcı çizim konusunda kendine güvenmediği için böyle bir görsel paylaşımında bulunmuştur. Seyahat etmenin iyileştirici bir güce sahip olduğunu belirten katılımcı, tek başına seyahat etmenin kendisinde baharı anımsatan duygular ve tazelenme hissi yaşattığını anlatan görüşleri aşağıdadır.

> *"Kendimi kiraz çiçeklerinin o ilkbahar enerjisi gibi iyi hissettiriyor seyahat etmek, o nedenle bu fotoğrafı paylaştım. Ayrıca serin ve ferahlık hissi de yaşatıyor."*

- ***Katılımcı K16'ya Ait Görsel***

Katılımcı K16'nın görseli kendi çizimidir. Katılımcı sadece çizimini iletmiş çizime herhangi bir yorum eklemesinde bulunmamıştır. Görüşme esnasında tek başına seyahat etmenin verdiği kazanımlardan bahsetmiş ve çizimini kazandığı yansımaların bir metaforu olarak değerlendirmiştir. Görsele bakıldığında seyahat olgusunun katılımcı için taşıdığı anlamın oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır. Seyahat deneyimini çeşitli ulaşım araçları ile denediği bu bağlamda da çeşitli deneyimlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcı çizdiği görsel ile seyahat etmeyi hayatının merkezine koyduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Ayrıca katılımcı görselde yer verdiği güneş ve çiçekli şapkası ile seyahatin kendisinde güneşli bir bahar günündeymiş hissi uyandırdığını ifade etmek istemiştir. Görsel seyahat etmenin anlamlandırılması

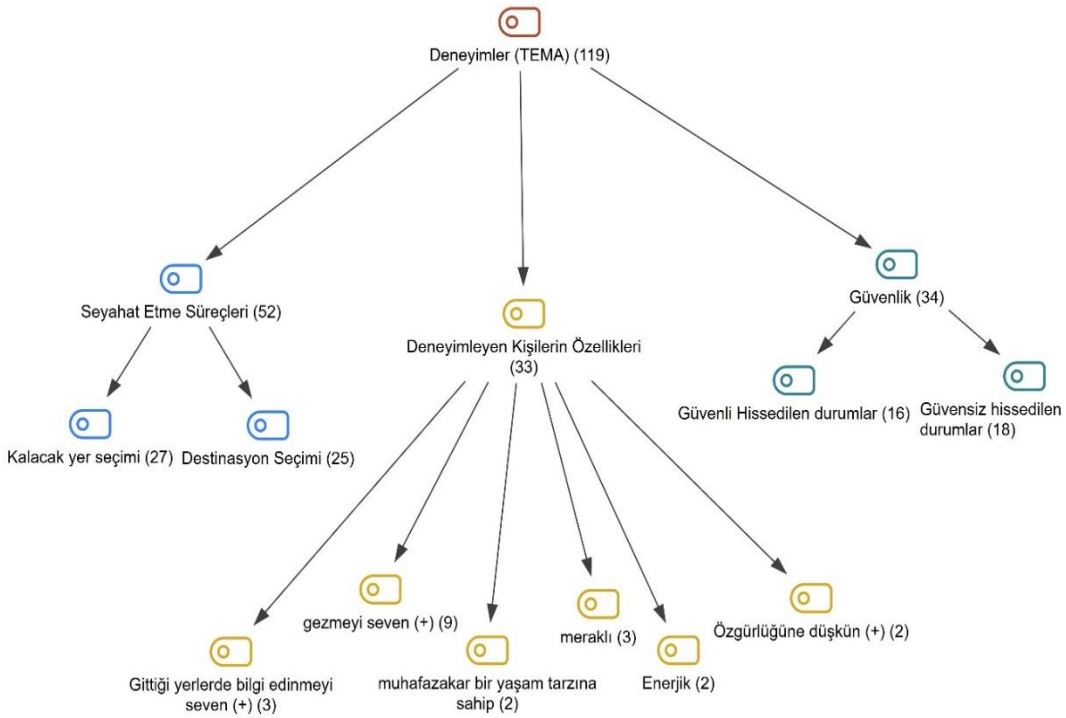
üzerine oluşturulmuş olsa da katılımcı görselde kendisinin izdüşümü olan bir gülen yüz çizmiştir. Burada kişinin mutluluk duyduğu gülümseyen kadın imgesinden anlaşılmaktadır. Katılımcının kendisini simgelediği görsele bakıldığında saçlarının açık ve başında bir şapka olduğu görülmektedir. Katılımcı başörtülü bir kadın olmasına rağmen çiziminde kendisini farklı bir şekilde görselleştirmiştir.

6.2. Deneyimlere Yönelik Bulgular

Deneyim teması; seyahat etme süreçleri, deneyimleyen kişilerin özellikleri ve güvenlik olmak üzere 3 kategoriye ayrılmıştır. Seyahat etme süreçleri ve güvenlik kategorileri kendi içinde alt kategorilere ayrılmıştır. Katılımcıların seyahat etme süreçleri kalacak yer seçimi ve destinasyon seçimi alt kategorisi ile ele alınmıştır. Güvenlik kategorisi ise güvenli hissedilen ve güvensiz hissedilen durumlar olarak 2 alt kategoriye ayrılmıştır. Deneyim temasına ait detaylar kod modeli olarak Şekil 14'te sunulmuştur.

Şekil 14

Deneyimler Temasına Ait Kod Modeli

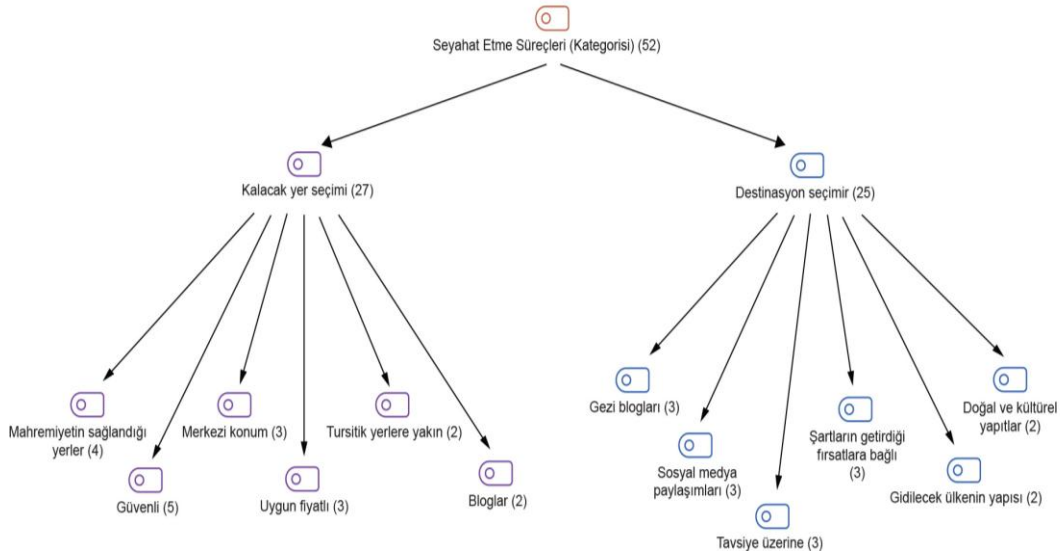

Seyahat Etme Süreçlerine Yönelik Bulgular

Katılımcıların destinasyon seçimlerine yönelik gidecekleri yerleri nasıl belirlediklerini anlayabilmek amacıyla "*tek başına seyahat etmek için özellikle hangi destinasyonları seçtikleri*" sorusu yöneltilmiştir. Kalacak yer seçimlerine dair katılımcı görüşleri ise; *kalacak yer seçiminizi nasıl belirliyorsunuz?* sorusu ile belirlenmiştir. Katılımcı ifadeleri bağlamında oluşturulan kodlar kod modeli ile Şekil 15'de gösterilmektedir.

Şekil 15

Seyahat Etme Süreçleri Kod Modeli

Katılımcıların destinasyon seçiminde "*gezi vlogları, sosyal medya paylaşımları, deneyimleyen kişilerin tavsiyeleri ve sahip olunan şartların getirdiği fırsatların"* daha belirleyici olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca gidilecek ülkenin yapısı, doğal ve kültürel yapılarının da destinasyon seçiminde etkili olduğu görülmüştür. Destinasyon seçimine dair oluşturulan kodların frekansına bakıldığında katılımcıların destinasyonu daha önceden deneyimleyen kişilerin deneyimlerinden faydalandığı ve seçim yapmalarında bu durumun etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Destinasyon seçimini "*gezi vlogları, sosyal medya paylaşımları, deneyimleyen kişilerin tavsiyeleri ve sahip olunan şartların getirdiği fırsatlar"* bağlamında yapan katılımcı görüşleri ise şöyledir:

> *"Gezmeye başlamadan önce "rotasız seyyah" isimli bir gezgin var onu çok takip ederdim. Ve en büyük hayalim onun gibi seyahat etmekti." (K19)*

"(...) Daha önceden o lokasyona gitmiş arkadaşlarımdan bilgi edinip öyle seçiyorum." (K11)

"Yurt dışı seyahatlerinde daha çok vizesiz ve kur olarak Türk Lirasına yakın kurları olan ülkeleri tercih ediyorum. Ürdün seyahatimi ise ülkenin mimari güzelliklerinden dolayı tercih ettim. Bosna'ya gittiğimde ise doğanın çok güzel olduğunu gördüm, oradaki seyahatim tamamen doğasını görmek içindi. Aynı şekilde Özbekistan'ı da zengin mimarisi sebebiyle tercih ettik." (K5)

"Yani günümüzde de aynı durum geçerli maddi zorluğu var gezmenin ekonomimizin değer kaybetmesi de bunda etkili oluyor maalesef." (K1)

Görüşmecilerin seyahat etme süreçlerini etkileyen bir diğer faktör kalacak yer seçimi olmuştur. Buradan yola çıkarak katılımcıların kalacak yerler konusundaki düşüncelerini yorumlayabilmek için destinasyon seçiminde kalacak yer faktörü üzerine yoğunlaşmaya çalışılmış ve verilerin çözümü esnasında hangi hususların katılımcılar açısında önemli olduğu ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Elde edilen veri çözümlemelerine bakıldığında kalacak yer konusunda güvenli yerler kodu ön plana çıkarken, mahremiyetin sağlandığı kodu da üzerinde sıklıkla durulan ifade olmuştur.

Kalacak yer seçiminde güvenlik ve mahremiyetin sağlanması kadar merkezi konum ve uygun fiyatlı olma özelliğine sahip yerler konusu katılımcılar tarafından dikkat edilen noktalar olmuştur. Bunların yanı sıra turistik yerlere olan yakınlık, daha bilindik ve tanınan yerler olma, deneyimlerin paylaşıldığı seyahat blogları ve temizlik katılımcıların destinasyon seçiminde dikkate aldıkları noktalardır.

Katılımcılardan K16 Müslüman ve başörtülü bir kadının kalacak yer hususunda mahremiyetine özen göstermesi gerektiğini ve bu nedenle kalacak yer seçiminde oldukça dikkatli davranması gerektiğini belirtmiştir. Katılımcı ayrıca dini sorumluluklarının bilincinde olan bireyler için kadın-erkeğin aynı ortamda kalmasının mümkün olmadığına dair vurgu yapmıştır. Kadın ve erkeğin aynı ortamda kalması halinde dini yasakların ortaya çıkabileceğini belirten K16'nın bu konudaki görüşü ise şu şekildedir:

"Sınırların ve yasakların neden konulduğunu kavrayamadığınız zaman ondan sorumlu değilsiniz ve o zaman sizi çokta ilgilendirmiyor ama bunun farkına vardığınızda bundan geri dönüş olmuyor, bir aydınlanma yaşıyorsunuz zaten. Başınız açık bile olsa bunun farkına vardığınızda hostel gibi yerlerde kalamıyorsunuz, ortak mutfak, ortak banyo, tuvalet. Kadın erkek birlikte kalıyor yani bu ortam tüm kötülüklere açık aslında" (K16).

Katılımcıların dini görüşleri bağlamında farklılıklara sahip olduğu tespitler arasında yer almaktadır. Özellikle konaklama tercihi konusunda farklılaşan katılımcı görüşleri ön plana çıkmaktadır. Katılımcılardan K16 kadın ve erkeğin aynı veya

paylaşımlı ortak alanlarda konaklama yapmasının dini açıdan uygun olmadığını belirten görüş bildirmiştir. Söz konusu görüşe karşın, dini sorumluluklarını yerine getiren ve dini yükümlülüklerinin neler olduğunun farkında olduğunu belirten K14 özellikle paylaşımlı odalarda, ortak alanlı tesislerde kalmayı tercih ettiğini belirtmiştir. Katılımcı bu şekilde bir tercih yapmasının altında yatan nedenleri seyahatleri esnasında kaldığı yerlere bağlamıştır. Konaklamak için çoğunlukla hostel tercih ettiğini belirten katılımcı hostellere gelen kişilerin farklı kültürel değerlere sahip insanlar olduğunu, tanıştığı yeni kişilerden öğrenimler elde ettiğini ve bunun sonucunda kendini zenginleştirme fırsatı bulduğunu dile getirmiştir. Gittiği yerin kültürünü en iyi yerel halktan öğrenilebileceğini ileri süren katılımcı bu durumu kültürü içerden deneyimlemek olarak değerlendirmiştir. Bu amaçla özellikle yerel halkla iletişimde olmayı tercih eden katılımcı, farklı kültürleri öğrenmek için de ortak alanların bulunduğu yerlerde kalmak istediğini belirtmiştir. Aynı katılımcı seyahatleri esnasında on kişilik odalarda bile kaldığını belirterek başörtü takmanın getirmiş olduğu standartları koruduğunu ve en iyi şekilde yönetmeye çalıştığını ifade etmiştir. Bu konuda K14'ün görüşme ifadeleri ise şu şekildedir:

> *"Yani hostellerde kalıyorum derken kalitesiz gibi bir ortamda da kalmıyorum yani bunu affedersiniz köpek bağlasanız durmayacak bir yerde kalıyorum anlamına gelmesin mutlaka standartlarım var. Çünkü işin tesettürlü olma boyutu var." (K14)*

Destinasyon seçim nedenleri, katılımcılar arasında farklılıklar göstermiştir. Destinasyon seçiminin, kullanılan ulaşım aracı firmasının belirlemiş olduğu kampanyalar, seyahate eşlik edecek birinin olmaması, İslamofobi yaklaşımı gibi nedenler çevresinde şekillendiği görülmektedir. Bunların yanı sıra katılımcılardan bazılarının siyasi, politik ve bürokratik ilişkiler bağlamında güvenlik kaygısı taşıyan destinasyonlara karşı çekimser oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca Müslüman ve başörtülü olma nedeniyle ayrımcılık, damgalanma ve ötekileştirme yaşama endişesi, destinasyon tercihlerinin şekillenmesinde etkili bulunmuştur.

Güvenlik Algısına Yönelik Bulgular

Güvenlik algısı kendi içinde güvenli hissedilen durumlar ve güvensiz hissedilen durumlar olarak 2 alt kategori olarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların tamamı güvenlik sorunu yaşamamış bu durum gidilen destinasyona göre farklılık göstermiştir. Katılımcılardan bazıları kadınların yasalar ile korunduğu destinasyonları tercih ettiklerini belirtmiştir. Az sayıdaki katılımcı ise başörtülü olduğu için kaldığı

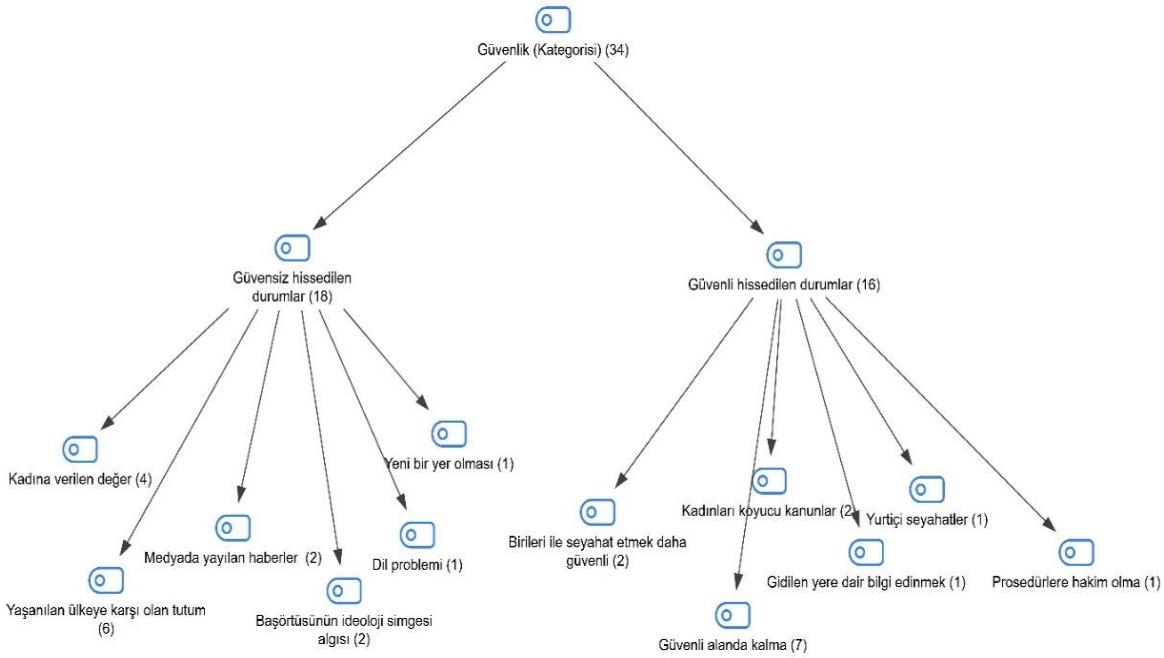
hostelin sahibi tarafından pozitif ayrımcılıkla tek kişilik odada kalma deneyimi yaşadıklarını belirtirken bu durumun kendilerini güvende hissetmelerini sağladığını ifade etmiştir.

Gittiği destinasyonda başörtülü olmanın konforunu yaşayan katılımcılar olduğu gibi, güvenlik endişesi ve kaygısı yaşayan katılımcı deneyimleri de tespit edilmiştir. Gittikleri destinasyonlarda Müslüman bir ülke vatandaşı olmanın olumsuz sonuçları ile karşı karşıya kalan katılımcılar, yaşadıkları olumsuz deneyimleri siyasi açıdan damgalama, etiketleme (Araplara benzetilme) ve ötekileştirme (başörtülü bu dokunulmaz) gibi sosyal dışlanma bağlamında değerlendirmiştir.

Katılımcı görüşleri analizi sonucunda görüşme verilerinden elde edilen kodlar güvenlik kod modeli altında toplanmıştır. Güvenlik kod modeli Şekil 16'da gösterilmektedir.

Şekil 16

Güvenlik Kod Modeli

Analiz aşamasında güvenlik algısına dair elde edilen bulguların toplumsal ve bireysel yansımalar kategorisinde yer alan kodlarla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle tek başına seyahat eden Müslüman kadınların deneyim süreçleri ve seyahat öncesi, esnası ve sonrasında toplumsal yansımaları arasındaki bulguların detaylandırılması çalışmanın özgünlüğü açısından kıymetlidir.

Güvenlik kod modelinde güvenli hissedilen durumlara ait toplam 16 kod elde edilmiştir. Güvensiz durumlara ait ise toplam 18 koda ulaşılmıştır. Güvenli hissedilen durumlar alt kategorisi içerisinde en fazla üzerinde durulan ve güven duygusunu oluşturan durumun katılımcı ifadelerinde *"güvenli alan"* olarak tanımlanan kod olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar güvenli alan kavramını, seyahat boyunca kendilerini endişeye düşürecek ve kaygı yaşatmayacak tercihlerde bulunma olarak tanımlamışlardır. Bulgular katılımcıların seyahatlerini belirledikleri güvenli alan dışına çıkmadan tamamladıkları söylenebilir.

K3 gittiği ülkede ulaşım ihtiyacını Uber gibi bilindik şirketlerin ulaşım hizmetinden giderdiğini, Uber firmasının varlığının kendisine güven hissettirdiğini, risk almadan hareket ettiğini belirtmiştir. Katılımcının bu yaklaşımı kaygı ve endişe taşımaması amaçlı olduğu için güvenli alanda kalma olarak değerlendirilmiştir. Benzer şekilde K6 seyahatlerinde güvenliğini tehlikeye atacağı düşüncesiyle riskten uzak deneyimler yaşadığını ifade etmiştir. Bir başka katılımcı K19 güvenli alanı farklı bir şekilde değerlendirmiştir. Katılımcı gittiği yerlerde kalacak yer tercihlerini kendisini davet eden kişilerin evlerinde kalma yönünde kullanmış fakat bu durumu belirlemiş olduğu birtakım ölçütler ile kabul etmiştir. Davet eden kişilerin medeni durumu ve aile yapısını ölçüt olarak benimseyen katılımcı aynı kriteri kendisine turistik tanıtım gezilerinde eşlik etmek isteyen gönüllü kişilerde de aradığını belirtmiştir. Buradan katılımcının kendisi için güvenli alan oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcılar güvenli alanda kalarak yaşadıkları deneyimleri aşağıdaki şekilde aktarmıştır.

> *"Şöyle oluyor; davet eden kişilerin aile, kadın olup olmadığı benim için önemli. Bekâr olmaması gerekiyor. Mesela bekâr bir erkek beni evine davet etti, o daveti reddediyorum. Aile veya kadın olmalı, sadece bu davetleri kabul ediyorum. Ya da mesela gezdirmek istiyorlar, o zaman da şöyle söylüyorum; kız kardeşiniz ya da kız arkadaşınız var mı? O da eşlik etsin." (K19).*

> *"Karşılıklı bir güven politikasına dayanıyor. Şoförün şirkete duyduğu güvenle benim de aynı zaman da şirkete duyduğum güven bunlar birbiriyle bağlantılı. Bilmediğim bir adam olsa mesela ya beni başka bir yerlere kaçırırsa endişesi yaşarım. Öyle bir durumda ne yapabilirim ki. Uber öyle değil ama izleniyor bir şekilde. Sen de görüyorsun. O an bile bir sıkıntı olsa destek isteyebilirsin. Uber ile rahatlık hissediyorum." (K3)*

> *"Ben genelde güvenli tarafta kaldığım için çok fazla maceraya girmeyi tercih etmedim. Bilet aldığım zaman daha bilindik firmalardan almaya çalıştım, seyahatlerimde risk almadım o yüzden güvenlik benim için hep önemli oldu." (K6)*

Güvenli hissedilen durumlar alt kategorisinde yer alan tüm kodlar arasında güvenli alanda kalma kodu en sık tekrarlanan kod olmuştur. Birileri ile seyahat etmek ve kadınları koruyucu kanunların varlığı katılımcıların kendisini güvende

hissetmelerini sağladığı kodlar olmuştur. Kadınlara yönelik korumacı yasaların olduğu ülkelerde kendini güvende hissettiğini ve özgür bir şekilde seyahatini gerçekleştirdiğini dile getiren K14 bu konuda şu şekilde açıklamada bulunmuştur:

> *"Mesela ben kendimi İran'da çok güvende hissettim çünkü İran'daki kanunlar güzel işleyen kanunlar mesela İran'da bir erkeğin bir kadına bakması suç ve asla insanlar rahatsız edici şekilde bakmıyorlar." (K14)*

Bazı katılımcılar yanlarında biri olması durumunda kendilerini daha da güvende hissedebileceklerini belirtmiştir. Bu bağlamda tek başına seyahat etmek ile yanında en az bir kişi ile seyahat etmek arasında fark olup olmadığını ortaya çıkarma fikri oluşmaktadır. Buradan yola çıkarak yanında birisi ile seyahat ettiğinde güvende hissetme durumu tüm katılımcılara ek bir soru olarak yöneltilmiştir. Çoğu katılımcı tek olmak isteği ile seyahate çıktığını belirterek tek olmanın kazanımları olduğuna değinmiştir. Bu duruma karşın yanında birileri ile edilen seyahatte kendini güvende hissedeceğini belirten azınlıkta katılımcı da vardır. Güvenlik konusu tek başına seyahat etme ve birileri ile seyahat etme arasındaki farkı belirleyen kriterden de biri olmuştur.

Tek başına seyahat ederken gidilen ülkeye dair önceden bilgi edinilmesi, prosedürlere hâkim olma ve yurtiçi seyahatler kodları tek başına seyahat esnasında katılımcıların kendilerini güvende hissetmelerini sağlayan faktörlerdir. Daha çok güvenli alanda kalma eğilimi içerisinde bulunmayı tercih eden katılımcılar destinasyon tercihlerini yeni yerler keşfetme düşüncesinden uzak daha önceki deneyimleri bağlamında yapmıştır.

Katılımcılar gidecekleri yerlerde "*Müslüman ülkelere olan bakış açısı, Araplara benzetilmek ve İslamofobi"* gibi yaklaşımlar bağlamında güvenlik sorunu yaşadığını belirtmiştir. Müslüman kadınlar kendilerine yönelik oluşturulan başörtüsü ve İslam karşıtı/düşmanı yaklaşımların nedeninin başörtünün simgeleştirilmesi, görsel, işitsel basın ve yayın haberlerinin yanlış yorumlanarak değerlendirilmesi önyargısına bağlamıştır. Müslüman kadınlar başörtüsü takmanın Müslüman kadının görünürlüğünü arttırdığı yönündeki yaygın inanışın (Ghumman ve Ryan, 2013) bir sonucu olarak kamusal alanlarda yer alırken endişe duymaktadır. Elde edilen bu bulgular Soydaş'ın (2023) başörtüsünün Müslüman kimliğini çağrıştırması nedeniyle kadınların Müslümanlık kimliğinden ayrıştırılmadığı, Müslümanlıkla bağdaştırıldığı ve bu durumun kamusal ya da özel alanlarda da bu şekilde algılandığına yönelik yargısıyla örtüşmektedir.

Çevrelerinden Müslüman ve başörtülü olmalarına yönelik aldıkları tepkilerden oldukça etkilenen katılımcılar, karşılaştıkları tepkilere karşı çeşitli çözüm stratejisi geliştirmiştir. Olumsuz toplumsal tepkiyle karşılaşan katılımcılar söz konusu yaklaşımını gösteren kişilerden kaçınarak çözüm bulmaya çalışmıştır. Bu çıkarım katılımcının görüşme esnasındaki ifadeleri ve araştırmacı tarafından gözlemlenen davranışlar bağlamında araştırma günlüğüne not edilmiştir (Araştırmacı Günlüğü, 21.05.2023). Katılımcılardan K1 seyahati esnasında henüz yeni dâhil olduğu grubun Müslüman ve başörtülü olması bağlamında güvenlik endişesi yaşamasına neden olan tepkilerle karşılaştığını dile getirmiştir. Katılımcı dışlanma ve ayrımcılık yaşamamak için seyahati esnasında kaldığı öğrenci yurdunda ve gittiği yerlerde başörtüsünü kapüşon gibi aksesuarlarla gizlediğini ifade ettiği deneyimini şu şekilde aktarmıştır:

> *"Kaldığım yurtta yeni tanıştığım kişilerle sohbet ediyoruz benim nereli olduğumu sordular. Ben de başım örtülü ama orada kapüşonla ya da şapkayla falan duruyordum çok fazla ilgi çekmemek için. Türk olduğumu söyledim arkadaşlarımdan biri dönüp Türklerden nefret ediyorum dedi ve sonrasında konuşmadı. İletişimi kesti. Türk olduğumu öğrendiklerinde ilk yaptıkları Türk ile Arap'ı eşleştiriyorlar. Arap sanıyorlar bizi. Oradan bir konu açılıyor ve kendini açıklıyorsun farklı olduğunu. O zaman biraz daha gardlarını indirmiş oluyorlar. Kadın olmamla alakalı pek değil ama din açısından bu durumlarla karşılaşmıştım." (K1)*

Bazı katılımcılar lokasyon, odanın kilidinin kırık olması, gidilecek yere gece saatlerinde varma gibi durumların kendisinde endişe uyandırdığından bahsetmiştir. Bazı katılımcılar ise inanç sistemleri ve yaşadıkları ülkenin siyasi bakış açısı yaklaşımıyla karşılaştığını belirtmiştir. Gittikleri destinasyonlarda *Müslüman ülkelere olan bakış açısı, Araplara benzetilmek* ve *İslamofobi* gibi yaklaşımlar sonucunda güvenlik endişesi yaşadığını belirten katılımcı ifadeleri Müslüman ülkelere karşı oluşturulan *"önyargı"* kısıtı olarak değerlendirilmiştir. Katılımcılar deneyimleri esnasında risk ve güvenlik endişesi yaşadığı destinasyonlara karşı tutum geliştirmiş ve yaşadıkları deneyim sonrasında aynı destinasyonu tekrar ziyaret etme niyeti taşımadıkları anlaşılmıştır. Elde edilen bu bulgu, Chew ve Jahari'nin (2014) risk algısının tercih edilen destinasyonlara yapılacak seyahati belirleyen birkaç kritik seçim faktöründen biri olduğunu ileri süren görüşü ile tutarlılık göstermektedir.

Katılımcılardan (K8) gittiği destinasyonların bazılarında mobbinge uğradığını ifade etmiştir. Bir başka katılımcı (K16) Türkiye'ye karşı gösterilen yaklaşım ve önyargı bağlamında yaşadığı huzursuzluk ve endişe sonucu bu deneyimi yaşadığı ülkeye karşı olumsuz bir bakış açısı geliştirdiğini ifade etmiştir. Sönmez ve Graefe (1998) çalışmalarında bir destinasyonun emniyetli ve güvenli olmasını algılanan risk

ile ilişkilendirmiş ve algılanan risk düzeyinin gezginlerin destinasyondan kaçınmasına neden olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada da katılımcılar gittikleri destinasyonlarda Müslüman ve başörtülü olmaları nedeniyle karşılaştıkları önyargılı tepkiler nedeniyle benzer şekilde yaklaşımlarda bulunmuştur. Katılımcılar yaşadıkları bu güvenlik endişesini aşağıdaki sözleriyle anlatmıştır.

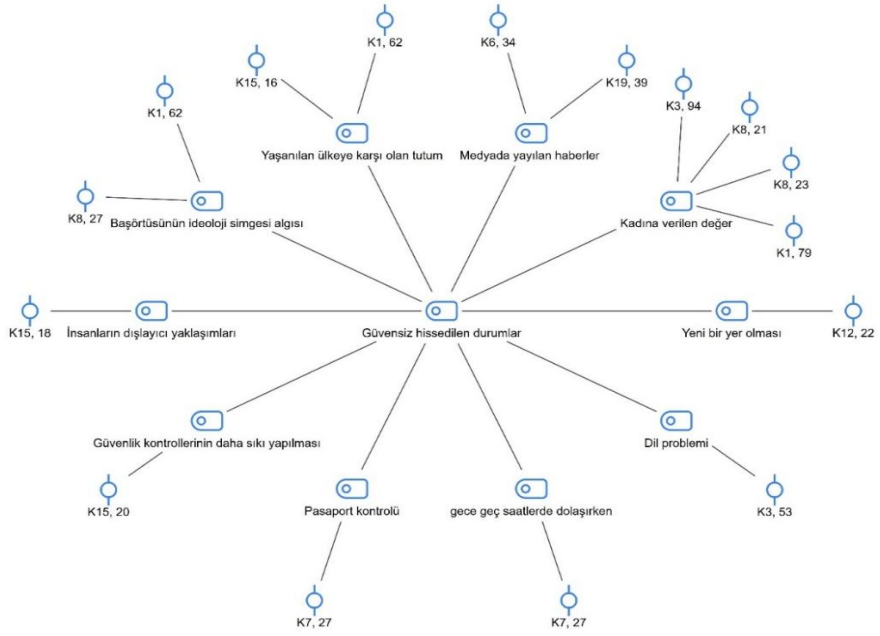
> *"Yurtdışına tam tersi aslında İsviçre'de mobbinge uğradım mesela yani cinsel saldırı anlamında bir mobbing değildi işte mobbingi Arap zannedilmesi ile yaşadım. Sonra Türk olduğumu öğrendiler ama daha sonra değişti niye buradasınız sorgulaması oldu özellikle Zürih'te bunu çok net yaşadım onun dışında Amsterdam'da Fransa'da falan hiç böyle bir şeyle karşılaşmadım bizim ülke kadar şekilci değiller yani ilgilenmiyorlar basın açık mı kapalı mı diye ama dediğim gibi en nihayetinde bir kadınsınız ve nereye giderseniz gidin kendini maalesef ki güvenle hissedemiyorsun hele bir de tek başınızaysanız." (K8)*

> *"(…) Siyasi olarak bizim ülkemizin duruşunu beğenmeyip hırpalamaya çalışan ülkeler oluyor bu açık ve net bir şey, haberlerden izliyoruz. Bu ülkelere gittiğim zaman bir daha da gelmem dediğim oldu yani." (K16)*

Güvensiz hissedilen durumları anlamlandırmak amacıyla oluşturulan kodların Kod-Alt Kod-Bölümler Modeli ile gösterimi Şekil 12'de sunulmuştur. Şekilde her bir kodun kaç adet katılımcı tarafından ne sıklıkla dile getirildiği ve bahsi geçen kodun katılımcı görüşlerinin hangi satırından alındığını göstermektedir. Örneğin, medyada yayılan haberler kodu K6 tarafından görüşme dökümünün 34. satırında bahsedilirken aynı kod K19 tarafından 39. satırda vurgulanmıştır.

Şekil 17

Güvensiz Hissedilen Durumlar Kod-Alt Kod-Bölümler Modeli

Modelde yer alan tüm kodlar tek başına seyahat eden Müslüman ve başörtülü kadın olmanın yanı sıra sadece kadın olmanın zorluğuna dair bilgi vermektedir. Bu çıkarım aynı zamanda katılımcıların görüşmeler esnasında dile getirdiği ve söz konusu ettiği önemli bir noktadır. Modele bakıldığında kadına verilen değer kodu en sık tekrarlanan kod olmuştur. Katılımcılar gidecekleri ülkelerde kadının konumunun önemli olduğunu, kadını koruyucu yasaların olduğu yerlerde kendilerini güvende hissettiklerini belirtmiştir. Örneğin, katılımcılardan biri Hindistan'ı çok merak ettiğini fakat kalabalık ve kadına verilen değerin düşük olması nedeniyle tek başına seyahat etmek için uygun bir destinasyon olmadığını dile getirmiştir. Katılımcıların konuya dair söylemleri ise şu şekildedir:

> *"Hindistan, dünyada sıralamaya baktığımızda kadınların en çok zulme vs. uğradığı ülke o açıdan yanımda erkek olmasını isterdim." (K3)*

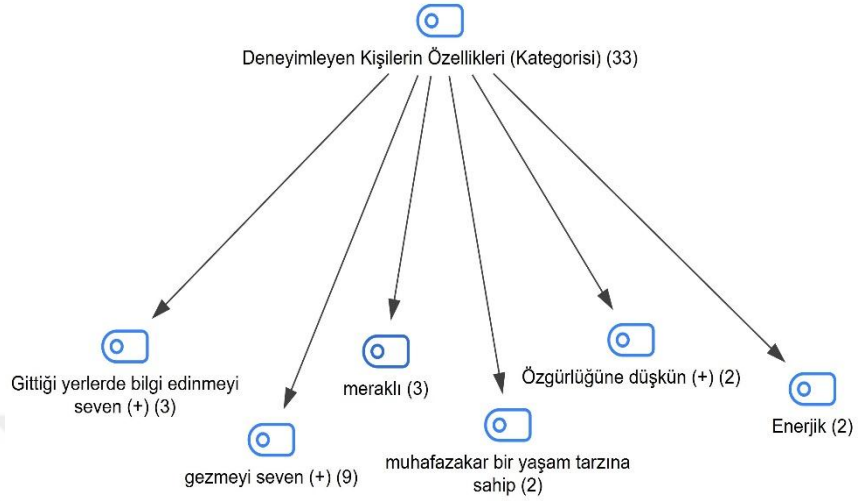
> *"Ben ikisinde de (açık veya başörtülü olmak) kendimi güvende hissetmiyorum sadece Türkiye'de değil dünyada da kadın olmak zor yani kadın olmak çok güvenli olmak olmuyor maalesef yani ben şu anda normal tesettürlü biriyim ama çarşafa da girsem kendimi güvende hissetmem." (K8)*

- **Kişilik Özelliklerine Yönelik Bulgular**

Tek başına seyahat deneyimi yaşayan katılımcıların kişilik özellikleri kendilerini tanımlamaları sonucunda ortaya çıkan kategori olarak ele alınmıştır. Görüşme esnasında katılımcılara kendilerini tanımlamalarına yönelik soru yöneltilmiştir. Bu kategoriyi oluşturmadaki amaç, Müslüman ve başörtülü kadınların toplum gözünden ziyade kendi bakış açıları ile oluşturdukları kimlik tanımlamalarıdır. Toplumsal kalıp yargılar, aile kısıtı ve sosyal çevreden gelen tepkilere rağmen tek başına seyahat etmeye çalışan katılımcıların hangi özelliklere sahip olduğunun tespitinin çalışma için önemli olduğu düşünülmektedir. Görüşme bulgularından yola çıkarak tek başına seyahat etmeyi tercih eden Müslüman ve başörtülü kadınların kişilik özelliklerine dair elde edilen kodlar Şekil 18'de gösterilmektedir.

Şekil 18

Katılımcıların Kendini Tanımlamasına Yönelik Bulgular

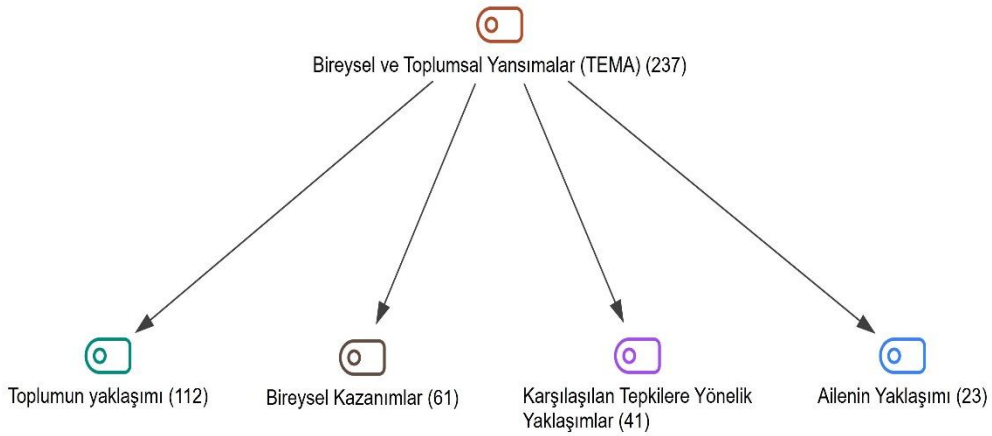

Şekil incelendiğinde tek başına seyahat eden katılımcıların çoğunluğunun gezmeyi ve gittiği yerlere dair bilgi edinmeyi seven, meraklı, özgürlüğüne düşkün, enerjik ve muhafazakâr bir yaşam tarzına sahip kişilerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcı görüşlerinden yola çıkarak elde edilen bulgulara bakıldığında, toplumsal kalıp yargılarda yer alan Müslüman ve başörtülü kadın olma yönünde bir görüş bildirimine rastlanmamıştır. Sadece 2 katılımcı muhafazakâr bir yaşam tarzına sahip olarak tanımlamada bulunmuştur. Bunun yanı sıra özgürlüğüne düşkün olma, meraklı olma ve bilgi edinmeyi sevme yönünde katılımcı özelliklerine rastlanmıştır.

6.3. Bireysel ve Toplumsal Yansımalara Yönelik Bulgular

Muhafazakâr değer ve sosyal normlara sahip kültürlerde tek başına gezen kadın kavramı hala oldukça yabancı bulunmakta bu durum tek başına seyahat eden Müslüman kadınlar tarafından daha fazla risk algısı oluşturmaktadır. Yang vd., (2018a) ve Yang vd., (2018b) tek başına gezen kadınların ayrımcılık ve sosyal onaylanmama ile ilişkili riskler algıladığını ortaya çıkarmıştır. Gerçekleştirilen bu tez çalışmasının bireysel ve toplumsal yansımalarına dair bulgular tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda katılımcılara tek başlarına seyahat etme konusunda çevrelerinden (aile, iş, arkadaş ve sosyal çevre) nasıl yaklaşımlarla karşılaştıklarına yönelik soru sorulmuştur. Elde edilen katılımcı görüşleri, bireysel ve toplumsal yansımalar teması altında birleştirilmiştir. Bireysel ve toplumsal yansımalara yönelik hiyerarşik kod modeli Şekil 19'da sunulmuştur.

Şekil 19

Bireysel ve Toplumsal Yansımalara Yönelik Kod Modeli

Şekil incelendiğinde temaya bağlı 4 kategorinin oluştuğu görülmektedir. Her bir kategori ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır. Toplumun yaklaşımı kendi içinde yurtiçi ve yurtdışı olmak üzere 2 alt kategoriye ayrılmıştır. Böyle bir kategori oluşturulmasının nedeni, destinasyonlara yönelik seyahat nedenleri, motivasyonları ve dinamiklerin farklı olması ve yurtiçi ve yurtdışı özelinde farklı bulguların tespitidir. Bu nedenle her iki değişkene bağlı ortaya çıkan bulgular ayrı ayrı ele alınmış ve nedenleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

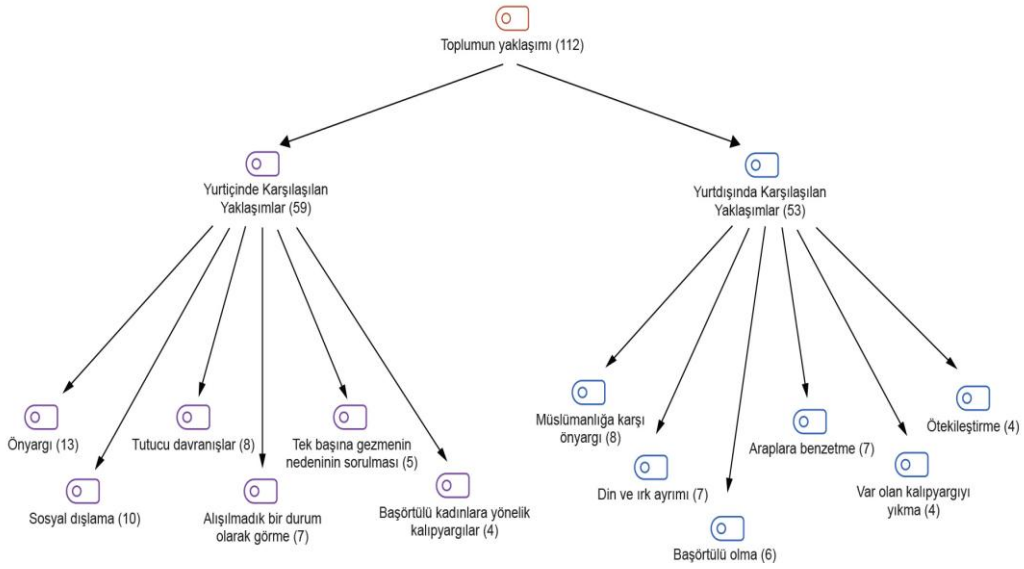
Toplumsal Yansımalara Yönelik Bulgular

Seyahat etmek kadınları kendi toplumlarının sosyal beklentilerinden ve sorumluluklarından uzaklaştırsa da kadın, seyahat alanında sosyal kısıtlamalardan tam anlamıyla arındırılmış sayılmaz. Bunun nedeni ise, kadınların hala toplumsal cinsiyet normlarına bağlı olmasıdır (Heimtun, 2010). Toplumsal yapı tarafından inşa edilen her bir değer kadınlar üzerinde birtakım kısıtları beraberinde getirerek hareket alanlarını sınırlandırır. Söz konusu kısıtlar bazen bir sınırlılık olarak kabul görür ve tek başına seyahat etmek gibi faaliyetlere katılım konusunda kadınlara bariyer oluşturabilir. Bu bariyerler bazen toplum bazen de aile üyeleri tarafından şekillendirilir ve toplumsal yaptırımlarla desteklenir. Özellikle toplum tarafından onanmayan eylemlerde bulunan birey özellikle de kadın ise olumsuz sosyal tutumla karşılaşabilir. Bu bağlamdan yola çıkarak tek başına seyahat eden kadınların da benzer tutum ve davranışlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Tek başına seyahat etmek kadınların aile üyeleri, arkadaşları ve yaşadıkları ülke vatandaşları tarafından sosyal kabul görmeme ve sosyal

onaylanmama riski almaları sonucunu ortaya çıkarır (Karagöz vd., 2021). Katılımcılar gittikleri destinasyonlarda Müslüman ve başörtülü olmaları yönünde etiketlemeye maruz kalmış, bazı destinasyonlarda mobbing yaşamış ve sosyal dışlanma ile ötekileştirilmeye çalışılmıştır. Yaşanılan bu olumsuz yaklaşımlar, katılımcılarda psikolojik ve sosyal risk kaygısına neden olmuştur. Özellikle kadın, Müslüman ve başörtülü olmaları yönünde söylemlerle karşılaşan katılımcıların görüşleri çalışma bulgularında *"toplumsal kalıp yargılar kısıtı", "psikolojik ve sosyal risk kaygısı"* olarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın bu bulguları Roehl ve Fesenmaier'in (1992) araştırma bulguları ile benzerlik göstermektedir. Toplumun yaklaşımı kategorisine ait hazırlanan hiyerarşik kod modeli Şekil 20'de detaylandırılmıştır.

Şekil 20

Toplumun Yaklaşımı Hiyerarşik Kod modeli

Toplumsal yansımalar kategorisinin alt kategorisini oluşturan yurtiçi ve yurtdışı deneyimlerin toplumsal yansımalarına bakıldığında her iki alt kategoride *"önyargı"* kodunun öne çıktığı görülmektedir. Yurtiçi özelinde bakıldığında önyargı kodu katılımcılar tarafından Müslüman kadınların yurtiçi seyahatlerde başörtülü olmaları nedeniyle karşılaştıkları tepkileri simgelemektedir. Katılımcılar karşılaştıkları tepkileri *"başörtünün siyasi bir amaç taşıması, Arap zannedilme, herhangi bir dini sembolize etme, Müslüman ve başörtülü olma"* nedenleriyle ilişkilendirmiştir. Karşılaşılan bu tepkiler önyargı kodu altında birleştirilmiştir. Toplumun gözünden

katılımcıların bahsi geçen önyargılar ile nitelendirilmesi *"sosyal dışlanma"* bulgusunu ortaya çıkarmıştır. Müslüman kadınlar üzerindeki yapısal engeller eğitim, ekonomik, sosyal ve siyasi yaşam alanlarında kendini göstermekte ve bu da onların sosyal dışlanmasına neden olmaktadır (Brenner, 1996). Dini ve kültürel faktörler, ailenin ataerkil yapısı özellikle Müslümanlar gibi azınlıklar arasında kadınların sosyal dışlanmasını sürdürmekte ve pekiştirmektedir (Udin, 2012). Sosyal dışlanma, ekonomik yoksunluğa ve çeşitli sosyal ve kültürel dezavantaj biçimlerine yol açan aşamalı bir marjinalleşme sürecidir. Bu süreç içerisinde birey haklarından uzaklaştırılır veya sahip olduğu hakları gerçekleştiremez (Chakravarty ve D'Ambrosio, 2006).

Yaşadığı deneyimi farklı perspektifle değerlendirerek başörtülü olmayı önyargı, ötekileştirme ve etiketleme kavramlarıyla ilişkilendiren ve kötü algılara, bakışlara ve hareketlere maruz kaldığını belirten katılımcı görüşünü şu şekilde aktarmıştır.

> *"Kotor'da, sahil kesimi, yaşayışların farklı olduğunu düşündükleri için sanıyorum rahatsız oluyorlar. Hâlbuki onların açıklığı beni rahatsız etmiyor ve rahatsız edici bakışlarıma da maruz kalmadıkları halde onlar benden rahatsızlık duyabiliyorlar. Bu algı, bu önyargı çok köklü. Bunu değiştirmek çok zor." (K11)*

Katılımcılar tek başına seyahat etmelerine yönelik meraklı yaklaşımlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Tek başına seyahat eden kadın kavramı muhafazakâr bakış açısına sahip toplumlar tarafından henüz alışılan bir durum olmadığı için bu tür yaklaşımlar yadırganabilmekte ya da şaşkınlık uyandırıcı etki ortaya çıkarabilmektedir. Bu durum katılımcı görüşü ile desteklenmektedir. Gittiği yerlerde özellikle kadınların kendisini merakla izlediğini dile getiren K14, tanıklık ettiği durumu şu sözleri ile aktarmıştır:

> *"(...) Yol üstünde köyün birinde durduk bakkaldan bir şeyler alacaktık, durakta otobüs bekleyen kadınlar vardı, hatta kadınlar birbirlerine baktı birbirlerine dirseklerini vurup bizi gösteriyorlardı bak iki kadın gelmişler diye hatta bak bak bir de başörtülü falan diyor (...)"*

Katılımcılar tek başına seyahat etmelerine yönelik özellikle yurtiçinde toplumsal kalıp yargılara, ahlaki değerlere ve sosyal dışlanmaya bağlı eleştirel tutumlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmeler esnasında katılımcılar karşılaştıkları tepkileri ifade ederken özellikle *"tek başına öyle mi?", "kadınsın sen kapalısın olmaz öyle şey!", "sen de mi bu halinle!", "başörtülüsün sen bir ağırlığın olmalı", "dini sembolize ediyorsun", "kötü örnek olur", "mahremi olmadan 90 km'den fazla uzağa gidemezsin*" üsluba sahip söylemlere dikkat çekmiştir. Toplumun kadınlar için oluşturduğu rol ve beklentilerin seyahat deneyimlerine cinsiyet rolleri ve dini sorumluluklar olarak yansıdığı görülmektedir.

Bu yansımalar çalışma bulgularında *"toplumsal kalıp yargı kısıtı"* olarak değerlendirilmiştir. Katılımcılardan K19'un toplumsal kalıp yargı kısıtı bulgusunu destekleyen görüşü şu şekildedir:

> *"Önceleri benim evden tek başıma çıkmam veya uzun süre dışarda olmam normal karşılanmıyordu. Ama düşündüğümde Türkiye'de daha anormal bakıyorlardı. Bu kadın tek de geziyor eşi olmadan, nasıl izin veriyorlar. Ama İran'da mesela bunu kabullenebiliyorlar ama Türkiye'de kabullenemiyorlar. Şimdi mesela ben Türkiye'ye giriş yaptığımdan beri ilk sorulan ve ön planda olan soru "kocan nasıl izin veriyor tek gezmene" hep bu söyleniyor".*

Kadınların sosyal hayatta tek başına görünmeleri toplum tarafından hoş karşılanmayan bir durum olarak yorumlanmaktadır. Kadınlar toplumsal yapının cinsiyet odağında çizdiği sınırları korumak ve beklentilerden uzaklaşmadan, dikkat ederek yaşamaya zorlanırlar. Tek başına seyahat eden Müslüman bir kadının başörtüsü kullanması ve seyahatini dini sorumluluklar bağlamında planlaması gerektiğini kendi bakış açısı ile değerlendiren K16 düşüncelerini ifade ederken *"bir kadının karşı cinsle paylaşımlı bir ortamda bulunması toplumun gözünden ahlaki değerlere aykırıdır"* ifadesinde bulunmuştur. Katılımcının bu ifadesi Müslüman kadının dini değerlerden ziyade toplumun ahlak yargıları bağlamında hareket etmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Aynı katılımcı Müslüman kadının başörtüsü takması ve dini değerlere uygun seyahat etmesi gerektiğini belirtmiş fakat ifadesinde toplum algısından bahsetmiştir. Başka bir katılımcı (K4) ise tek başına seyahati esnasında yapmış oluğu otostop yolculuğu sırasında karşılaştığı tepkiyi *"Otostoptaki bir adam bir gün şey demişti, sen de mi, bu kılıkla sende mi demişti"* şeklinde ifade etmiştir. Katılımcının bu görüşüne göre aynı toplum içerisinde yer alan kadınlar arasında bir sınıflandırmanın yapıldığı anlaşılmaktadır. İlaveten Müslüman kadının görünürlüğünü arttıran giyiniş tarzına vurgu yapılarak Müslüman kadınların tek başına seyahat etme ve otostop çekme gibi eylemlerinin ahlaki değerler açısından uygunsuz olduğuna vurgu yapılmıştır. Her iki görüş çerçevesinde kadınların dini sorumluluklarından bağımsız sadece toplumun ahlak değerleri özelinde değerlendirildiği görülmektedir. Araştırmanın bu bulgusu literatürde yer alan panoptikon bakış açısı ile benzerlik göstermektedir. Tek başına seyahat eden Müslüman kadınların karşılaştığı toplumsal yansımaları içeren görüşleri şu şekildedir:

> *"Başını örtüyorsa bir kadın, İslamiyet'i doğru şekilde temsil etmeli, mesela gezerken otostop çekmemeli. Ne kadar genç olursa olsun, seyahatlerinde, gittiği yerlerde, yaşam tarzında aşırıya kaçmamalı. Eğer anne baba sorumluluğu altında ise kız evlat anne babadan izin almadan yalnız gitme durumu pek mümkün değil, yanında refakatçi olması gerekiyor. Evli bir kadının 90 km dışına çıkması zaten mümkün değil. Özünde bunlar söz konusuyken çok daha sıkı ve çok daha kontrolcü bir seyahat olur eğer*

yalnız seyahat edecek kişi bağımsız değilse. Yani böyle düşünüyorum, onun bir misyonu var, örnek olması gerekiyor." (K16)

K16'nın bu konudaki görüşleri diğer katılımcı görüşlerine kıyasla farklılık göstermektedir. Katılımcı belirtmiş olduğu bu görüşle Müslüman kadını dini kimliği ile özdeştirerek sadece tek başına seyahat etme sürecinde değil yaşamının her alanında Müslüman kadın kimliğinin koruyucusu olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Katılımcının Müslüman kadının yanında biri olmadan ve izin almadan seyahat edemeyeceğini içeren görüşü, Müslüman kadının İslami öğretiler ve dini sembolize ettiğini belirten görüşüyle benzerlik taşımaktadır. Söz konusu durum her ne kadar dini kimliğe bağlansa da toplumsal cinsiyet kalıp yargıların da etkili olduğu görülmektedir. Sosyal normlar Müslüman kadın için teşvik ve destek oluşturmanın ötesinde içinde bulunulan durum/durumlara özgü bariyer de oluşturabilir. Sosyal normlar ve dini öğretiler çoğu zaman Müslüman kadınların aile üyelerinin, özellikle de erkeklerin rızası ve onayını son derece önemli kılar ve birçok durumda mutlak bir ihtiyaç olarak algılanır. Özellikle mahrem onayı Müslüman kadınların tek başına seyahatlerinde önemli rol oynamaktadır (Nisha ve Cheung, 2022). Katılımcı ifadesinde yer verdiği kadının aşırıya kaçmaması gerektiği ifadesi aslında kadına yüklenen kültürel, dini ve cinsiyet temelinde kadının neyi yapıp yapmayacağının altını çizen toplumsal kalıp yargılara işaret etmektedir. Söz konusu görüşün tüm katılımcılar tarafından benimsenmemiş olması ve tek başına seyahatlerinde toplumsal herhangi bir dirençle karşılaşmayan katılımcıların varlığı bu durumun toplumsal kalıp yargıya ilaveten yetiştirilen ailenin ve bireyin benimsediği değerler kapsamında da şekillenebileceğini göstermektedir.

K1 kodlu katılımcı tek başına seyahat etmenin toplumsal yansımasını toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirmiştir. Katılımcı söz konusu yaklaşımın nedenini kapalı bir çevreye ve muhafazakâr anlayışa sahip aile bireylerine bağlamıştır. Kadın ve erkek arasında biyolojik farklılıkların yanı sıra sosyal bağlamda cinsiyetçi sınırlarla karşılaşan kadının tek başına seyahat etme gibi bir eylemde bulunmasının olumsuz yansımalar oluşturacağı anlaşılmaktadır. Katılımcı muhafazakâr olarak tanımladığı aile yapısının göstermiş olduğu yaklaşım karşısında sadece kendisi üzerinden değil toplumun genelinde cinsiyet temelli eşitsizliklerin varlığına da vurgu yapmaya çalışmıştır. Cinsiyet eşitsizliğinin kendisine bir bariyer olarak sunulduğunun farkında olan katılımcının erkek kuzeni ile eşit yaklaşım ve hakka sahip olmak amacıyla ve kadın olarak kendisine biçilen toplumsal rolü değiştirme mücadelesine

verdiğini anlaşılmaktadır. Bu konuda Pakdemirli (2015) toplumlar tarafından yaratılan cinsiyet kalıplarının her dönemde kadını geri plana ittiğinden, eril ve dişil konularda eril merkeziyetçiliğin benimsendiğinden bahsetmiştir. Yapılan çalışma eril merkeziyetçiliğin bireyleri hangi sınırlar içerisinde hangi kimlikler ile ilerleyeceklerini ve yaşantılarını bu belirledikleri tercihler bağlamında inşa edeceğinin altını çizmiştir. Benzer şekilde kökleri geçmişe dayanan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının toplumda nüfuz etmeye devam ettiğini ileri süren Chen vd., (2024) tek başına seyahat eden Çinli kadınların toplumsal kalıp yargılar bağlamında engellerle karşılaştığını ortaya çıkarmıştır. Katılımcı 1'in görüşleri bağlamında ortaya çıkan bulgu Chen vd., (2024) ve Pakdemirli'nin (2015) ileri sürdüğü görüşler ile benzerlik göstermektedir. Bu bulguyu destekleyen K1'in görüşü ise şu şekildedir:

> *"Mesela amcam. O biraz daha şeydir böyle kapalı düşünceli. 'Kapalı bir kadınsın olmaz tek başına nasıl gideceksin. Başına bir iş gelirse ne olacak. Nereden çıktı bu' gibi söylemler oluyor. Belki yanımda bir erkek olsa bunları söylemeyecek. Ki hatta kuzenim var benden bir yaş küçük onun böyle bir durumu olsa onu pohpohlayarak alkışlayarak gönderirler. Hatta böbürlenerek işte Almanya'ya gidecek işini ayarladı yaptı, etti diye gururlanırlar hatta herkes aaa ne güzel maşallah gitsin tabi derler. İşte tam olarak orada anlıyorum kadınla erkek arasındaki farkı." (K1)*

K18 Müslüman bir kadının tek başına seyahat etmesi konusundaki fikirlerini tanıklık ettiği örnek bir durum üzerinden aktarmıştır. Katılımcı, görüşünde İslam dininde böyle bir pratiğin yer almadığını bu durumun sadece dönemin şartları ve güvenlik endişesi sonucu ortaya çıktığını savunmuş bahsi geçen endişelerin günümüz koşullarında yersiz olduğunu belirtmiştir. Güvenlik tek başına seyahat eden kadınlar için en önemli endişe kaynaklarından biridir. Kadınların güvenliğini sağlamak için seyahatlerine aileleri veya mahremleri ile birlikte katılmaları önerilir. Burada geçen mahrem ile genel olarak, kadının babası, erkek kardeşi gibi kan bağı ya da kocası gibi evlilik bağı ile bağlı olduğu bir erkek ifade edilmektedir. Benzer şekilde Ratthinan ve Selamat (2018) mahremiyet sebebinin güvenlik koşullarına bağlı olduğunu ve yeterli güvenliğin olduğu durumlarda bir kadının mahremi olmadan tek başına seyahat edebileceğini ileri sürmüştür. Bunlara ilaveten yazarlar din ve kültürel normların, kadınların kamusal alanlardaki rolünü ve haklarını belirler, şekillendirir ve onaylar. Bu anlamda genellikle ataerkil yapılar olarak kabul edilen geleneksel inançlar ve bu inançlarla birleşen dini kuralların kadınların güçlendirilmesini ne ölçüde etkilediğini göz önünde bulundurmanın önemine dikkat çekmiştir. K18'in bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

"Ya düşünsenize günümüzde halen daha 90 km söz konusu. "Bir kadın mahremi olmadan 90 kmden fazlasını gidemezmiş". Bunu yanıma gelen yardımcımdan duydum. Ailesi İzmir'de yaşıyormuş eşi izin alamadığı için bayrama gidemeyecekmiş. Neden gitmiyorsun otobüsler var dedim. Olur mu hiç ben kocam olmadan o kadar uzak yol gidemem hem uygun değil 90 kmden sonrası dedi. Ağzım açık kaldı şaşkınlıktan. Evet çok çok eski dönemlerde kervansarayların olduğu dönemlerden bahsediyorum o zaman için yolların çöllerden geçmesi, ıssız olması bir kadın için emniyetsizdi. Ama şimdi ne deve kaldı ne kervan. Yani uçakla dünyanın öbür tarafına gidiyorsunuz artık. Aynı dönemde yaşanmıyor ki!" (K18)

Katılımcılardan K19 tek başına seyahat etme konusunda kendi ülkesinde ve memleketinde karşılaştığı tepkileri duygusal bir süreç içerisinde aktarmaya çalışmıştır. Türk asıllı olan fakat evlendikten sonra İran'da yaşamaya başlayan katılımcı ülkesine döndüğünde çevresi tarafından dışlandığını dile getirmiştir. Katılımcı yaşadığı dışlanmayı sadece İran'da yaşıyor olmasına değil tek başına seyahat ediyor olması bağlamıştır. Katılımcı tarafından dile getirilen bu yaklaşımlar çalışmada "sosyal dışlanma" kısıtı olarak değerlendirilmiştir. Katılımcının yaşadığı sosyal dışlanmaya dair görüşleri ise şu şekildedir:

"Kötü hissediyorum, düşünün kendi şehrimde ırkçılığa maruz kalıyorum, ben buranın yerlisiyim. Yani ben Atakum'luyum, daha buraya şehir bile kurulmadan önce biz vardık burada. Burada en çok zoruma giden durum ise insanların birbirini bu kadar kolay dışlayabilmesi." (K19)

Katılımcıların yurtdışında ve yurtiçinde karşılaştıkları öne çıkan yaklaşımlar benzerlik göstermektedir. Her iki kategoride öne çıkan kodun önyargı olduğu görülmektedir. Yurtiçinde *başörtünün siyasi bir amaç taşıması, Arap zannedilme, herhangi bir dini sembolize etme, Müslüman ve başörtülü olma* yönünde tepkilerle karşılaşan katılımcıların yurtdışında *Müslüman ülke vatandaşı olma, başörtülü olma, 11 Eylül saldırısı ile daha da artan İslamofobi yaklaşımları* ile karşılaştıkları tespit edilmiştir. Tüm bu olumsuz tutumlar yurtdışı kategorisinde Müslümanlığa karşı oluşan önyargı kodu altında birleştirilmiştir. Karşılaşılan bu tepkiler kadınların seyahatlerinde psikolojik ve sosyal risk kaygısı yaşadıklarını göstermektedir.

Müslümanlığa yönelik önyargı yurtdışında karşılaşılan yaklaşımlarda öne çıkan kod olmuştur. Başörtülü ve Müslüman olmanın Arap olmakla eş tutulması aslında bir kalıp yargı, Müslüman ülke vatandaşı olma durumu ise katılımcılara atfedilen bir etiket olarak kendini göstermektedir. Katılımcıların Müslüman ülke vatandaşı olmasına yönelik algılar kendini önyargı, kalıp yargı ve etiketleme şeklinde göstermiştir. Bu üç algının birleşimi *"stigma"* yani damgalama kavramına karşılık gelmektedir. Damga kavramı kalıp yargılar bağlamında ortaya çıkmaktadır. Bazen de damgalanan durum ya da kişi hakkında yetersiz bilgiye veya yanlış bilgiye sahip olmak, damgalama

yapılması sonucunu doğurur (Goffman, 2014). Çalışma bulguları Müslüman kadınların Müslüman ülkelere olan bakış açısı ve Müslümanlığa yönelik eksik ve yanlış bilgiler bağlamında *"kalıp yargı tehdidi"* ile karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Kalıp yargı tehdidi, başörtülü bir kadının yabancı bir ülkeye gittiğinde, gittiği ülkenin Müslümanlara yönelik olan tutumundan etkilenmesi ve bunun sonucunda korku ve kaygı yaşamasıdır (Spencer vd., 2016). Bahsi geçen durumu yaşamaktan çekinen katılımcılar yeni tanışmakta olduğu bir çevrede Müslümanlık kimliğinden bağımsız bir şekilde yer edinmeye çalışmıştır.

Başörtüsünü kamufle ederek Müslüman kimliğini gizlemeye çalışan K1 sadece Türk olduğunu söylediği anda karşılaştığı tepkiyi, K7 ise önyargılı yaklaşımlara dair olan görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Yurt odasında tanıştığım arkadaşlar vardı sohbet ediyoruz en son benim nereli olduğumu sordular. Çok fazla ilgi çekmemek için şapka veya kapüşonla geziyordum, Türk olduğumu söyledim arkadaşlarımdan biri dönüp Türklerden nefret ediyorum dedi ve sonrasında konuşmadı mesela. İletişimi kesti." (K1)*

> *"Gerek Avrupa, gerek bizim toplumumuz olsun kapalı (başörtülü) bir bayanın seyahat etmesi konusunda toplumlar oldukça önyargılı maalesef." (K7)*

Katılımcılardan K19 İran'da yaşaması nedeniyle ilk tek başına seyahat etmeye Ortadoğu'da başlamıştır. Daha sonraki tek başına seyahatlerini dünyanın diğer bölgelerine yapmaya başlayan katılımcı aynı zamanda seyahat vlogları çekmekte ve içerik üretmektedir. Seyahatlerinde ahlaki değer yargıları ve dini hassasiyet bağlamında çeşitli yaklaşımlarla karşılaşan katılımcını bu konudaki görüşü ise şöyledir:

> *"Abartılı dini hassasiyetleri olan yerlerde daha değişik tepkiler oluyor. Mesela ben girişken bir kadınım, bu halimle başörtülü olmam bile onlar için başörtü sayılmıyor. Pakistan'a yakın bir bölgeye gitmiştim mesela, yanımdan geçenler estağfurullah çekiyordu." (K19)*

Bir başka katılımcı (K11) Müslüman ve başörtülü olması nedeniyle ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığını belirtmiştir. Katılımcının yaşadığını durumu ayrımcılık olarak değerlendirmesinin nedeni havalimanlarında güvenlik taramasından geçerken diğer insanlardan ayrı muamele görmesidir. Katılımcı başörtülü olan başka kadınlara da benzer yaklaşımda bulunduklarını ifade etmiş ve durumu kişiselleştirmeyerek karşılaştığı tutumu tamamıyla başörtü simgesi bağlamında Müslüman ülkeden geliyor olmasına bağlamıştır. Katılımcı güvenlik taramasında diğer kişilerden ayrı bir yerde üst araması, cihazla tarama ve ayrıca başörtüsünün açılarak saçlarının içinin incelendiğini belirtmiştir. Yaşadığı bu durum katılımcı tarafından psikolojik şiddet

(mobbing) olarak algılanmış ırkçılık olarak yorumlanmıştır. Katılımcının yaşamış olduğu bu durum psikolojik ve sosyal risk algısı olarak değerlendirilmiştir. Katılımcı karşılaştığı tutum ve yaşadığı duygu durumunu şu şekilde aktarmıştır:

> *"Nedenini anlamadığım bir şekilde durduruldum ve ayakkabılarımı çıkarmam söylendi. Ama bana sıra gelene kadar herkes geçti. Daha x-ray cihazına alınmadan üstümdekilerin çıkarılması istendi. Bir kadın ve bir erkek polis memuru yanıma geldiler, ayrı bir bölmeye geçmemi istediler. Ayrı bir odaya girdik, başımı açmamı istediler, açtım daha sonra kadın polis memuru saç diplerimi yokladı bastırarak, saç diplerimin aralarına baktı. Mesela orada dini semboller çok fazla göz önünde. Sakallı ve türbanlı kişiler çok hoş karşılanmıyor hatta terörist muamelesi görüyor diyebilirim. Aynı muameleyi mesela sakallı beylere de yaptılar. Bunları siyasi ve dini bir sembol olarak görüp farklı şekilde muamele yaptılar" (K11).*

İslamofobi anlayışına sahip yabancı ülkelerin, başörtülü ve Müslüman kadınları tehlike, terör ve ideoloji ile ilişkilendirdiği katılımcı görüşleri ile desteklenmiştir. Müslüman ülkelere karşı olan yaklaşımların çoğunlukla fiziki boyutta kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu anlayış bazı ülkelerin resmi işlemlerine yansımış, Müslüman vatandaşların yurtdışı çıkışlarına engel oluşturmak amaçlı vize alım süreçleri zorlaştırılmıştır. Bu durumu yaşayan K3 *"Vize almakta zorluk çekiyor insan"* ifadesinde bulunmuştur. Bu düşünceler İslamofobi başta olmak üzere başka olumsuz tutumların takınılmasına ve Müslüman bireylerin damgalanmasına neden olmaktadır. Bu yönlü bakış açısı katılımcıların ırkçılığa, sosyal dışlanmaya ve ötekileştirilmeye maruz bırakılmasına bunun sonucunda da Müslüman kimliğine sahip bireylerin görünürlüklerinin azalmasına neden olmaktadır. Bu konuda benzer bulgulara ulaşan Zamani-Farahani ve Henderson (2010) Müslüman ülkelere yönelik oluşan bu damgalanmanın birçok Müslümanın seyahat destinasyonlarını değiştirmesine neden olduğunu ifade etmiştir. Birçok Müslümanın 11 Eylül 2001'den önce tatil için Amerika ve Avrupa'ya gitmeyi tercih ettiğini belirten araştırmacı, bahsi geçen olay sonrasında Müslümanların batı ülkelerindeki kısıtlayıcı güvenlik düzenlemeleri nedeniyle diğer Müslüman bölgelere seyahat ettiğini dile getirmiştir. Müslüman ülke vatandaşı olma yönünde karşılaşılan bu yaklaşımlar toplumsal yansımalar teması altında yer alan destinasyon seçimi alt kategorisi ile ilişkili bulunmuştur. Katılımcıların destinasyon seçiminde güvenlik kriterine önem verdiklerini belirtmiştir.

Türkiye'ye olan bakış açısı da katılımcıların karşılaştığı kısıtları tetiklemiştir. Ülkenin duruşu ve kadınların başörtülü olmasının Arap oldukları yönünde algılanması katılımcıların seyahatlerinde karşılaştıkları engellerin güvenlik, ideolojik ve psikolojik kısıtlar yönlü olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Katılımcıların karşılaştığı bu kısıtlar, Goffman'ın (2022) damgalama sınıflandırmasında yer alan etnolojik damgalar

(din, ırk, ulus) bağlamında değerlendirilebilir. Etnolojik damgalar aile bireylerinin tümüne yayılabilen, soy bağıyla aktarılabilen damgalardır. Burada Müslüman kimliği soy bağı gibi İslam dinine mensup her birey için aynı algının yayılmasına karşılık gelmektedir. Diğer bir ifade ile farklı coğrafyalarda yaşayan Müslümanlar, inanç sistemlerinde benzerlik taşısa da farklı Müslüman topluluklarıdır. Fakat yabancı ülkeler Müslümanları tek tip sınıflandırarak aradaki farklılıkları göz ardı etmektedir. Bu da farklı yapılarda olan tüm Müslüman topluluklarının aynı kategoride birleştirilerek damgaya maruz bırakılmasını ortaya çıkarmaktadır. Bahsi geçen bu ifadeler çalışmanın bir diğer bulgusunu oluşturmaktadır. Katılımcı K1 ve K8'in Türk olma hususunda karşılaştıkları yaklaşımları ifade eden görüşleri ise şöyledir:

> *"Özellikle Türk olmamız hususunda bilmediklerini düşünüyorum yani bizim Arap olduğumuzu düşünmeleri ve onlarla karşılaştırmaları, kültürel olarak yapımıza tam hâkim olmamaları ve özellikle de bizim zorunlulukla kapalı olduğumuzu düşünmeleri". (K1)*

> *"Türk olduğumuzu öğrendikten sonra bir tık tavırlar değişiyor ama yine de aslında o tepkinin temelinde din ve ırk ayrımı var". (K8)*

Toplumsal yansımalara yönelik dini, politik ve siyasi konularda çeşitli kalıp yargılara tanıklık eden katılımcılar sosyalleşmeleri ve meslekleri bağlamında da kalıp yargılarla karşı karşıya kalmıştır. Başörtülü ve Müslüman olduğu için sosyal ortamlarda kadın-erkek aynı ortamda bulunma ve heykel ve resim gibi sanat dallarına ilgi duyup meslek edinmeye dair oldukça değişik tepkilerle karşılaşan K2'nin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

> *"Fransa'dayken Katolik kilisesindeyim oraya da rahibeler geliyor ve eğitimi onlar veriyor. Benim bir tane rahibe hocam vardı. Adı Anne. Bana bir gün sana çok şaşırıyorum yani çok farklısın dedi. Neden dedim. Ya ben açıkçası Müslümanları sanata çok olumlu bakmadıklarını düşünüyordum dedi. Neden öyle düşünüyorsunuz dedim. Çünkü her şey günah diyorlar dedi. Mesela erkekle aynı masada oturmak günah diyorlar dedi. Hep beraber pikniğe gideceğiz tabi ben de kapalıyım ya nezaketen bana sen gelir misin ki dedi. Gelirim dedim. Ben gelmezsin sandım hani erkekler var ya dedi."*

K2'nin ifadelerinden yola çıkarak yabancıların Müslümanlık kavramını tamamıyla dini inanç sistemi bağlamında düşündükleri, ahlaki değerler gereği sanat ve benzeri alanlarda yer almadıkları ve dini bakımdan suç sayılacak şeylerden uzak durmaları gerektiği yönlü kalıp yargılarla ilişkilendirildiği anlaşılmıştır. Ayrıca kadın ve erkeğin bir arada bulunamayacağına dair algıları ise Müslümanlık ve İslami değerlerin kalıp yargı ve önyargı temelinde şekillendiği göstermektedir. Bu durumun bir başka nedeni ise tüm Müslümanların tek tip ve tek pratikte değerlendirilmesi aynı zamanda Türklerin özellikle Arap topluluklarına benzetilmesidir. Etnik azınlıkların ve

Müslümanların boş zaman faaliyetlerine katılırken önemli ölçüde ayrımcılığa maruz kalabildiklerini ve bu durumun boş zaman katılımlarını ve boş zamanlarından aldıkları keyfi etkilediğini ortaya çıkaran çeşitli çalışmalara rastlanmıştır (Floyd vd., 1993; Hashem vd., 2022; Livengood ve Stodolska, 2004; Kloek vd., 2013; Ratthinan ve Selamat, 2018; Sujood vd., 2023).

Tek başına seyahat etme konusunda katılımcıların tamamı olumsuz toplumsal yaklaşım ile karşılaşmamıştır. Bazı katılımcılar aile ve çevre yapısı gereği herhangi olumsuz bir tavırla karşı karşıya kalmadıklarını hatta desteklendiklerini dile getirmiştir. Bazı katılımcılar ise gerek ailede gerek ise çevreden tepkiler aldıklarını ve bu tepkiler karşısında mücadele ettiklerini belirtmiştir. Karşılaşılan tepkilerin çoğunu yurtiçi seyahatlerinde yaşadıklarını belirten katılımcılar, yurtdışı seyahatlerine kıyasla daha fazla tepkiyle mücadele ettiğini ifade etmiştir. Katılımcı (K4) yurtdışında başörtülü ve sırt çantalı gezgin olarak kendisine gösterilen saygıyı aşağıdaki sözleriyle açıklamıştır.

> *"Açıkçası yurtdışında bir sıkıntı yaşamadım. Sadece bir olay var yaşadığım o da şu: birkaç tane adam beni her gördüklerinde haç işareti yapıyordu. Başörtümden dolayı yapıyorlardı. Tek başıma gittiğimde oldu bu. Aynı adam dinleriyle ilgili bir şey anlatmaya başladı İngilizce olarak. Biz de konuşmaya başladık ve ona beni gören herkesin neden böyle bir işaret yaptığını sordum. O da dedi ki Hz. Meryem'den dolayı onunda bazı fotoğraflarında senin gibi saygıdan dolayı yapıyorlar dedi. Bunun dışında bir sorun yaşamadım aksine herkes şaşkınlıkla izliyordu ben kocaman bir sırt çantamla geziyordum. Herkes şaşkın şaşkın bakıyordu çünkü sırt çantalı gezginler genellikle hippilerden oluşur. Böyle bir algıyı yıkmış oldum aslında." (K4)*

Yurtiçinde karşılaştığı olumsuz tepkilerden sonra yurtdışında oldukça sıcak ve destekleyici tutumla karşılaşmak katılımcıda olumlu hisler uyandırmış, bu durum kendine olan güvenini artırmıştır. Katılımcının karşılaştığı olumlu yaklaşımlar bağlamında toplumun gezginlerin görüntülerine yönelik var olan kalıp yargıyı yıkmış olması kendisinde özgüven artırıcı bir etki yaratmıştır. Bu nedenle katılımcının karşılaştığı bu tepki olumlu sosyal tepki olarak değerlendirilmiştir. Katılımcının özellikle yurtdışı seyahatlerinden Müslüman ve başörtülü kadın gezgin olarak herhangi bir kısıtla karşılaşmadan seyahat edebilmesi katılımcıya konfor alanı sağladığı görüşme esnasındaki heyecanlı anlatımlarından anlaşılmıştır (Araştırmacı Günlüğü, 29.06.2022).

Başka bir katılımcı başörtülü olması sebebiyle kaldığı hostel sahibinin kendisine yardım ettiğini ve pozitif ayrımcılık yaptığını aktarmıştır. Seyahatinde bu durumu bir avantaj olarak değerlendiren katılımcı görüşü şu şekildedir:

"Kaldığımız hostel doluydu ve koğuş gibi bir yerdi. Açıkçası çok rahat edemedim. Sabah hostelin sahibiyle görüştüm. Filistin'liydi bir de Türkiye'den gelenlere ilgi gösteriyorlar mesela ben tesettürlüyüm sahibinin annesi de tesettürlü sonra bana bu gecelik iki kişilik bir odam var sadece bu gecelik sizi burada misafir edeyim dedi. Yani kapalı olmanın böyle artıları da olabiliyor işte Orta Doğu'da İran gibi, Kudüs gibi, belki Ürdün gibi bunu yaşıyoruz." (K14)

Kendine benzer özelliklere sahip bireylerin birbirine yardımcı olduğu ve karşılıklı konfor alanı yarattığı katılımcı görüşü doğrultusunda desteklenmiştir. Bu durumu her birey için genellemek güç, çünkü bireyin sahip olduğu değer yargıları değişiklik gösterebilir. Katılımcıların çevresel tepkiyle daha çok yurt içi seyahatlerde karşılaşması başörtülü kadınların toplumun inanç sistemine göre değerlendirilmediğini göstermiştir.

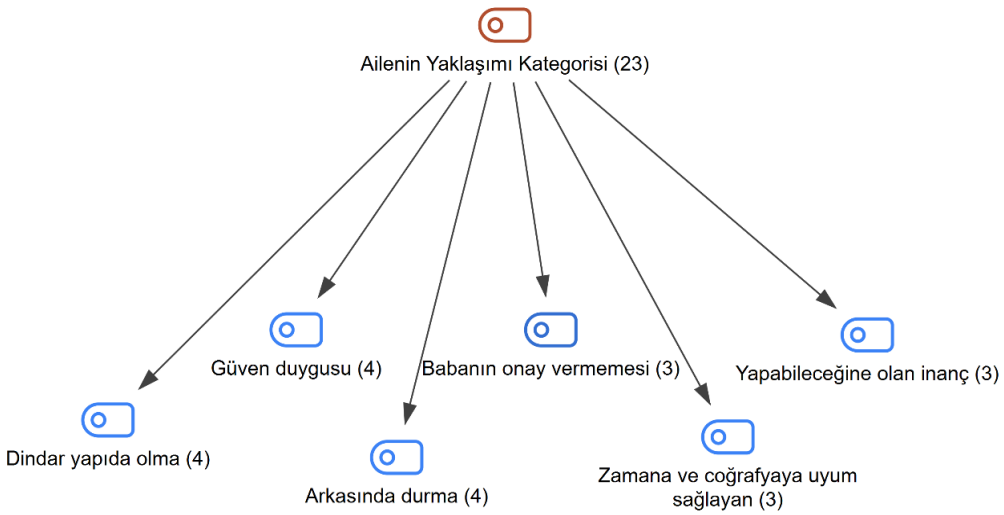
Müslüman kadınlar karşılaştıkları bu kısıtlar ve uğradıkları ayrımcılığın bir sonucu olarak birçok alanda varlık göstermekte güçlük yaşamaktadırlar. Bu durum kısmen seyahatler esnasında karşılaşılan nedenlere bağlansa da çoğunluğu toplum yapısının kadına verdiği değerle ilişkilidir. Toplumsal yapı cinsiyet rolleri nedeniyle kadınlarla erkeklere eşit fırsatlar sunmamaktadır. Bir erkeğe seyahat engelin var mı, ehliyetin var mı, çalışıyor musun gibi erkeğin statüsüne yönelik sorular sorulurken, bir kadına evli misin, çocuğun var mı gibi kadının işinin sadece aile kurmak olduğunu ima eden sorular sorulmaktadır. Bu tür yaklaşım, tutum ve sorgulamalar kadının kimliğini toplumun belirlemiş olduğu standart, norm ve sınırlar çerçevesinde oluşturulduğunu göstermektedir. Kadın seyahat etme özgürlüğü dâhil pek çok özgürlüğe erişimde kısıtlanmaktadır. Bu araştırma bulguları Müslüman ve başörtülü kadınların tek başına seyahat etme konusunda ailesi ve toplumun bakışına karşı mücadele verdiğini göstermektedir. Kimi katılımcı ailesinden gizli şekilde seyahat planı yaparken, kimisi ise ailesini ikna etmeye çalışarak seyahate çıkmış fakat seyahat esnasında ailesinin ilgisiz tutumu tek başına seyahat ettiği için kendisini cezalandırdıklarını düşünmüştür. Kimi katılımcılar ise tek başına çıkmış olduğu seyahatlerde aile bireylerinin desteğini almış fakat seyahat sürecinde siyasi, dini ve politik temelli yaklaşımlarla mücadele etmek durumunda kalmıştır.

Ailenin Yaklaşımına Yönelik Bulgular

Katılımcıların çoğu tek başına seyahat etme hususunda aileleri tarafından desteklendiğini ifade etmiştir. Aileler tarafından desteklenme gerekçeleri çağdaş aile yapısı, duyulan güven ve büyütülüş/yaşam tarzı olarak belirtilmiştir. Katılımcıların ailenin yaklaşımına ait en sık ifade ettikleri kodlar Şekil 21'de gösterilmektedir.

Şekil 21

Ailenin Yaklaşımı Kod Modeli

Tek başına seyahat etme hususunda ailesi tarafından destek aldığını dile getiren K14'ün karşılaştığı olumlu tutumu ifade eden görüşü şu şekildedir:

> *"Şöyle söyleyeyim benim babam muhafazakâr bir insan değildir annem de aynı şekilde anne tarafım muhafazakârdır baba tarafım daha normal yani çağdaş. Baba tarafım hem mesleği gereği hem de yapısı gereği gezip görmeyi seven insanlar olduğu için herhangi bir zorlukla karşılaşmadım." (K14)*

Katılımcılardan K1 ve K18 tek başına gezme konusunda ailesinin oldukça tepkili davrandığını ifade etmiştir. Her iki katılımcı da özellikle babası ile olan ilişkisi ve alacağı tepkiyi ön görmesi nedeniyle seyahat planı ve sürecini bahsetmekten kaçınmış, tüm işleyişleri tamamlandıktan sonra ailesini bilgilendirdiğini dile getirmiştir. Aile yapılarını muhafazakâr yapı olarak tanımlayan katılımcı K1 ve K18 bu konudaki görüşlerini ifade ederken ailelerindeki cinsiyet eşitsizliğine vurgu yaparak bu konularda mücadele verdiklerinin altını çizmiştir. Edmund Burke muhafazakâr düşüncenin toplumsal yapıda kadını belirli bir yere konumlandırdığını ve kadına bir statü verdiğini ifade etmektedir. Kadın için biçilen rollerin kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılık temelinde doğallaştırılmış, aile içerisindeki rol dağılımı da bu doğallaştırılan anlayış ile şekillendirilmiştir. Kadının rolü sosyalleşmenin yaşandığı, dinin dinamizme edildiği ve ahlakın hâkim olduğu aile ortamında var olur (Demirkanoğlu, 2017). Tek başına seyahat etme hususunda muhafazakâr anlayışa sahip aile bireylerinin tutumları kadının tek başına seyahat etmesinin dini açıdan ve toplumsal kalıp yargılar bağlamında uygun görülmemesi ile ilişkilendirilmiştir. Bu konudaki katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

"İlk babama söyleyeceğimde ben her şeye hazırlanmıştım zaten. Kapalı biri olduğunuzda daha farklı oluyor sanırım ben sınavı kazandım ilgili evrakları hazırladım sadece pasaport ve vize çıkartmam kaldı. Sonra Denizli'ye ailemin yanına geldiğimde babama anlattım beni dinlemedi. Beni dinlemek istemedi ben anlatırken kaçtı." (K1)

"Babam aşırı muhafazakâr ve sert biridir. Kadın olarak tek başınıza bir şey yapmanız özellikle seyahat mümkün değildir. Bu konuda annemden de destek almadım çünkü annemin sözünün bir hükmü yoktur evde. Hele bir de genç yaşta dul bir kadınsanız hayat daha da zorlaşıyor sizin için. Eşimi kaybettikten sonra babam bana sürekli sen dul bir kadınsın ne işin var diye tepkiler göstermeye başladı. Psikolojik olarak yıprandığım bir süreçten geçiyordum ve üzerine baba baskısı benim için yorucu oldu. Bu nedenle kimseye söylemeden İngiltere'ye arkadaşımın yanına gittim hem de uzun bir süre dönmedim. Babam gideceğimi son zamanda öğrendi ve ben İngiltere'de kaldığım sürece ne annem ne de babam bir kez olsun aramadı. Merak etmediklerini göstererek cezalandırmaya çalıştılar beni." (K19)

Tek başına seyahat etme konusunda kendine özgü sunulan her bir kısıt kadın olmak ile ilgilidir. Farklılaştırılarak sunulan her bir kısıt toplum temelli ya da dini temelli ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Söz konusu kısıtlara ait katılımcı görüşleri her ne kadar farklı boyutlarda ortaya çıkmış olsa da temelde kadın olmak ile ilişkilendirildiğini göstermektedir. Başörtülü kadın olmanın yanı sıra sadece kadın olmanın kısıtlanmak için yeterli bir neden olduğunu dile getiren ve ailesini muhafazakâr yapıda tanımlayan K1 ve K4'ün görüşme ifadeleri şu şekildedir:

"Hoş algılanmıyor, hatta şöyle söyleyeyim. Geçenlerde babam kız kardeşime söylemiş. Oraya buraya gidiyor geziyor evlenmiyor da diye. Evlenirsem hep kocam olacak yanımda ve onların içi rahat edecek. Bu tarz tepkiler oluyor işte kadın olarak tek başına bir şey yapamazsın. Kapalısın da. Ama kapalı olmanın yanı sıra kadın olmanın verdiği bir yük onlara göre. Aile geleneğine göre bir kapalı olma süreci var bir de küçüklükten bu yana büyüdüğümüz bir kültür var yani kapalı olmanız bir ayırıcı özellik değil çünkü olması gereken bir şey olarak bakıyorlar. Direkt olarak kadın olman yetiyor." (K1)

"Hiçbir kız babası al kızım bu parayı gez demezdi. Ataerkil memlekete sahip olduğumuz için böyle bir görüş mümkün değildi. Benim babamda zaten kesinlikle böyle şeyler onay veren biri değildi. Babam çok dindar bir adamdı zaman geçtikçe daha da bu konu üzerinde o aslında bunun onun için doğru olmadığını kız başına gitmenin doğru olmadığını söylemeye başladı ilk zamanlarda ben şu şehre gideceğim dediğim zaman ilk başlarda çok karşı çıktı hayır gidemezsin tek başına olmaz annene git falan demeye başladı." (K4)

K1'in görüşlerine benzer başka bir katılımcı (K2) ailesinden kadın olduğu için risk ve güvenlik endişesi kısıtıyla karşılaştığını ifade etmiştir. Katılımcının ailesinin yaklaşımını ifade ettiği görüşleri şu şekildedir:

"Başıma bir şey gelir diye korkuyorlar. Rahatsız edilebileceğimden korkuyorlar. Hani kadınız ya sanki savunmaya muhtacız ve sadece bizim başımıza bir şeyler gelir." (K2)

Eşi ve eşinin ailesinin aşırı tutucu yaklaşımı nedeniyle tek başına markete gidemediğini belirten K19 içinde bulunduğu durumu zamanla mücadele vererek değiştirmiş ve bir gezgin olarak seyahatlerine devam etmiştir. Fakat katılımcı şu an ki konumuna gelmeden önce yaşadığı kısıtları içeren görüşünü şu şekilde ifade etmiştir.

"Benim eşim İran'ın en dindar kesimlerindendir. Yani aşırı radikallerdi, ben çok radikal bir aileye gelin gittim ve ben bu ailenin içindeyken tabiri caizse zincirlerimi kırdım. Evliliğimin ilk zamanları eşim beni tek başıma markete dahi göndermiyordu." (K19)

Tek başına seyahat etme konusunda ailesinin desteğini alan katılımcı görüşlerine de rastlanmıştır. Katılımcılar ailelerine yönelik aldıkları desteği, yaşam tarzı, ailenin yetiştirilme ve yetiştirme tarzı ile bağdaştırmıştır. Seyahatleri için ailelerinin yaklaşımlarını yansıtan katılımcı görüşleri ise sırası ile şöyledir:

"Çok şükür anlayışlı bir aileye sahibim. Bu konuda beni destekliyorlar." (K12)

"Sanırım yurtdışı deneyimi onlara güven verdi. Yani başka ülkede yaşayabildiyse Türkiye'de hayli hayli yapar her işini gözüyle bakıyorlar." (K2)

"Tek başıma gideceğimi söyledim babam böyle bir inanmıyormuş gibi davrandı nasıl yani dedi bayağı tek başıma dedim ama inanmadı sonra ben gittim geldim fotoğraflarımı falan gösterdim babam müthiş destekledi aferin sana dedi annem de çok tatlı bir tepki gösterdi ben şimdi Tiflis'e gidiyorum dedim annem de gayriihtiyari Tiflis'in nerede olduğunu bilmeden kızım gez gör sen çok çalışıyorsun ve hak ediyorsun dedi annem gerçi her zaman bana bu şekilde destek oldu." (K14)

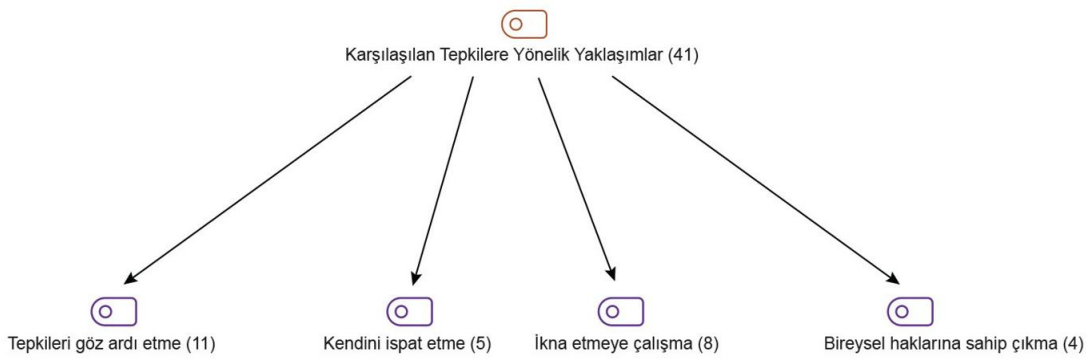
"Müslüman olup çağın gerekliliklerine göre hareket eden bir yapımız var diyebilirim. Benim annem de çalışan bir kadındı, şehir dışında üniversite bitirmişti. Eğitimimize hep önem verdiler ve tesettüre girmek için hiçbir baskı görmedim. Tüm bunlarla beraber Müslümanlığın gerekliliklerini yaşamaya çalışan bir aileyiz." (K6)

Karşılaşılan Tepkilerle Baş Etmeye Yönelik Bulgular

Tek başına seyahat etme konusunda katılımcılar karşılaştıkları tepkilere kendilerince uygun çözüm yolları bulmuştur. Bu konuda katılımcıların çoğu durumun varlığını dikkate almadığını ifade etmiştir. Aile çevresi dâhil tüm sosyal çevrelerinin yaklaşımlarını göz ardı etme, dikkate almama ve ikna etmeye çalışma baş etme yöntemi olarak benimsenmiştir. Tüm katılımcı görüşleri doğrultusunda öne çıkan baş etme yöntemleri Şekil 22'de sunulmuştur.

Şekil 22

Katılımcıların Karşılaşılan Tepkilerle Mücadele Etme Yöntemleri Kod Modeli

Kendini ispat etme yöntemi K4 tarafından farklı bir yol ile uygulanmıştır. Katılımcı tek başına seyahat etmenin kötü bir şey olmadığını ve yaptıklarının uygunsuz olarak değerlendirilmemesi gerekliliğini başta ailesi olmak üzere yakın çevresine ispat etmeye çalışmıştır. Bunun için annesinin telefonuna gittiği yerleri gösterebilecek bir takip sistemi kuran katılımcının tercih ettiği bu yönteme dair görüşme ifadeleri şöyledir:

> *"Bu insanların alışmayacağı bir şey değildi ve kötü bir şey yapmadığımı onlara ispatlamıştır. Annemin telefonuna kendime takip cihazı koyup onu hep açık bırakmıştım. Aslında kötü bir şey yapmadığımı merak ettiği zaman görüntülü bir şekilde arayabileceğini söylemiştim. Çevremden güvendiğim birkaç kişiye daha bunu açık hale getirmiştim ve bu şekilde gezdim. Yavaş yavaş insanlar alışmaya başlayınca gurur duyulacak bir hale getirmeye başladılar ama öncesinde böyle bir şey yoktu. Son zamanlarda annem bile artık takılmıyordu."*

Karşılaştığı tepkiyi gösteren kişiye dair tanımlamada bulunan K8 mücadele yöntemi olarak dikkate almamayı tercih etmiştir. Katılımcı tercih ettiği bu yöntemde önce karşısındakini anlamaya çalışmış daha sonrasında ise tepkiyi veren kişinin bakış açısına uygun yaklaşım benimsediğini ifade etmiştir. Katılımcının konuya dair görüşleri şu şekildedir:

> *"Bu tarz insanların yobaz olduklarını düşünüyordum ama aslında öyle değil onun dünyası o kadar biliyor şimdi ben de kendi dünyam kadar yaklaşıyorum olaylara hepimizin değer yargıları eleştirdiği şeyler vardır benim de var o yüzden bana zararı olmadığı sürece sana bir telkinde de bulunmuyorsa tamam diyorum geçiyorum." (K8)*

Karşılaştığı tepkilerle mücadele etmek için ikna etme yöntemine başvuran K2 dış görüntüsü nedeniyle kalıp yargılardan bağımsız benimsenmekte güçlük yaşadığını ve bu durumu ancak ülkenin dilini öğrenerek kendisini açıklama ile aşabildiğini ifade etmiştir. Katılımcının konu hakkındaki görüşleri ise şu şekildedir:

> *"(...) Sonradan dil öğrenmeye de başlayınca yok öyle değil böyle diye izah ede ede aşmaya çalıştım. Başka aşma şansım yok çünkü görüntüyle aşamadım bunu."*

Bireysel haklarını savunma yöntemine yönelik K14 tepki veren kişilere karşı eleştirel yaklaşımda bulunmuştur. Karşılaştığı tepkilerin din üzerinden yapıldığını algılayan katılımcı karşılaştığı durumu aşağıda yer verilen ifadeleri ile anlatmıştır.

> *"(...) çünkü bana böyle bir yaftayı yapıştıramazsın benim bireyselliğimi ve bedevi kültürü altında din adı altında Türk kültürü altında satman gibi bir şey söz konusu olamaz ben neyin ne olduğunu biliyorum ne olabileceğini biliyorum benim çok tartıştığım oldu."*

Görüşme ifadelerinden yola çıkarak katılımcıların karşılaştığı tepkilere yönelik birçok yönteme başvurduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Başta tepkileri görmezden gelme/göz ardı etme yönteminin ön plana çıktığı görülmektedir. Dikkate almama, kendini ispatlama, ikna etmeye çalışma kodları ise en çok tekrarlanan kodlar arasında

yer almaktadır. Katılımcılar tek başına seyahat etmeyi bireysel hak olarak yorumlamış ve karşılaştıkları tepkileri bu haklara saygı duyulmama durumu olarak değerlendirmişlerdir. Karşısındaki kişilerle konuşarak durum izahında bulunan katılımcı görüşleri de çalışmada önemli bulgular arasında yer almıştır.

Bireysel Kazanımlara Yönelik Bulgular

Tek başına seyahat eden kadınlar için seyahat, anlamlı bir arayıştır ve bu arayış turizm deneyimini eşsiz ve seçkin bir özelliğe taşır. Kazanılan her bir sosyal şart kadının daha fazla seyahat etmesine katkı sağlar ve onlara karar alma ve seyahat etme gücü ve özgürlüğü verir (Brown ve Osman, 2017). Gerçekleştirilen bu çalışmada Müslüman kadınların daha çok macera, yeni yerler keşfetme, özgürlük ve bağımsızlık motivasyonu ile yapılan tek başına seyahatlerin katılımcıların destinasyonun kültürüyle daha iyi etkileşim kurmasını ve genellikle daha sorumlu ve özgüvenli olmalarını sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bu bulguları tek başına seyahat etmenin öz kimlik, özgüven kazanma, kendini güçlendirme, özerklik, macera ve özsaygı faydaları olduğu sonucuna ulaşan Pereira ve Silva'nın (2018) çalışma bulguları ile benzerlik göstermektedir. Gerçekleştirilen bu çalışmanın bulguları aynı zamanda Ghadban vd.,'nin (2023) çalışmasındaki bulgular ile de örtüşmektedir.

Bulguların bu kısmında katılımcıların tek başına seyahat sürecinde elde ettikleri kazanımlar paylaşılmıştır. Tek başına seyahat etme fikrini ortaya çıkaran nedenlerin (özgürlük, bağımsız olma, kendini keşfetme) hangi kazanım/kazanımlar sağladığı söz konusu kazanımların katılımcılarda herhangi bir dönüşüm oluşturup oluşturmadığı anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Tek başına seyahat katılımcıların "*başarma hissi, yenilenme, kişisel gelişim yönlü farkındalık, mücadele etme, başa çıkma, sorgulama, bakış açısını değiştirme, şükretme*" gibi kazanımlar elde etmelerini sağlamıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda katılımcıların tek başına seyahat ile birlikte kişisel gelişimlerini destekledikleri ve kendilerine olan inanç ve güven duygusunu artırdıkları söylenebilir. Katılımcıların çoğunlukla kişisel gelişim odağında elde ettikleri kazanımlar aslında kendilerini yeniden keşfetmeleri ve kendilerini yansıtmalarının bir yolu olarak da değerlendirilebilir. Çünkü birey tek başına seyahat ile potansiyelini ve sınırlarını yeniden keşfetmiş ve neyi yapabileceği konusunda farkındalık kazanmış olur. Daha da önemlisi kendini daha güçlü ifade eder. Bu da bireyin tek başına seyahat etme eylemine karşı oluşturulan toplumsal dirence karşı daha güçlü durabilmesine olanak sağlayabilir. Bu bağlamdan yola çıkarak tek başına

seyahati oluşturan nedenlerin aynı zamanda elde edilen kazanımlar ile paralellik gösterdiği düşünülmektedir.

Şekil 23

Bireysel Kazanımlar Kod Bulutu

Katılımcılar yaptıkları tek başına seyahatler ile kendilerine yönelik birtakım farkındalıklar tespit etmiştir. Bu farkındalıklar genellikle öğrenme (yabancı dil bilme, yetersiz bilgiye sahip olma), kişisel gelişim ve kendini keşfetme olarak ortaya çıkmıştır. Tek başına seyahat ederek kendini yeniden keşfettiğini ileri süren K1'in görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

> *"Daha fazla kendi benliğimi bulduğumu ve kendimi kendime ispat edebilmiş olduğumu gördüm. Farklı kültürdeki insanların farklı bakış açılarını görmek kendi bakış açımı genişletti. O yüzden de etrafımdakilere söylüyorum deneyimleme fırsatı olan biri muhakkak deneyimlemeli. Çünkü insan daha güçlü oluyor" (K1).*

Katılımcılardan K2 ilk tek başına seyahat deneyimini yaşadığı zorluklar ve kötü deneyimlerden uzaklaşmak amacıyla gerçekleştirmiştir. Özel hayatında yaşadığı zorlukları eşinin ve eşinin ailesinin muhafazakâr tutumlarına bağlayan katılımcı söz konusu yaklaşımların sosyal ve eğitim hayatını da etkilediğini belirtmiştir. Eğitim gördüğü üniversite ortamındaki arkadaş ilişkilerinden bile mahrum bırakıldığını belirten K2, mensubu olduğu aile bireylerin erkeklerin de yer aldığı ortamlarda bulunmasının ya da sosyalleşmesinin kendisinin ahlaki değerlerini zedeleyeceğini düşündüklerini ve bu nedenle kısıtlandığı ifadesinde bulunmuştur. Tek başına seyahat

etmenin kendisinde olumlu yansımalar oluşturduğunu belirten katılımcı tek başına seyahat sayesinde kendisini daha güçlü hissettiğini belirtmiştir. Katılımcının görüşünden yola çıkarak aile yapısının tek başına seyahat etme konusunda etkili olduğu ve ahlaki değerlerin kadın ve erkeğin aynı ortamda bulunamayacağı temelinde şekillendiği anlaşılmaktadır. K2'nin ifadelerinde yer alan toplumsal yansımaların ahlaki değerler, dini öğretiler ve kadın-erkek ilişkisi paralelinde şekillendiği açıktır. Benzer durum K18, K16, K4'ün ifadelerinde yer almıştır. Bu anlamda farklı katılımcı ifadesinde yer alan söz konusu toplumsal yansımaların tek başına seyahat eden Müslüman kadınlar için birer toplumsal direnç niteliği kazandığı söylenebilir. K2'nin tek başına seyahat sürecindeki kazanımlarını ifade eden görüşü görüşleri ise şu şekildedir:

> "*En çok ne değişti biliyor musun tek başıma okuduğum ve düşündüğüm şeylerin analizini yapmak. Mesela tek başıma gezerken gezdiğim gördüğüm okuduğum şeylerin daha çok farkına varıyorum. Biriyle olunca o duyguyu o kadar hissedemiyorsun. Cismin cisme tepkisi olduğu gibi insanın da insana etkisi oluyor diye bir söz okumuştum onun gibi. Sosyal yaşam olarak mesela çok kötü deneyim yaşadığım Fransa'ya tekrar gitmek istiyorum. Şuan ki psikolojimle gidip yaralarımı kapatmak ve kötü izleri silmek istiyorum" (K2).*

Tek başına seyahat etmek ile aslında yapılamayacak bir şeyin, üstesinden gelinmeyecek bir durumun olmadığını, sadece deneyimleyerek ve yaşayarak durum hakkında bilgi sahibi olunabileceğini dile getiren K3'ün tek başına olmayı bir öğrenme metodu olarak değerlendirdiği söylenebilir. Bir başka katılımcı K4 de kendini geliştirerek daha pozitif tutumlar geliştirmeye başladığını aynı zamanda da sahip olduğu her şey için şükretmeyi öğrendiğini belirtmiştir. Katılımcılar, bu konudaki görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

> *"Yani yapılabilirliği öğrenmiş oldum. Aslında gözde büyütülmemesi gerektiğini sadece yaşamak deneyim etmek gerektiğini öğrenmiş oldum." (K3)*
>
> *"İnsanlara olan davranışlarım kesinlikle değişti ben önceden asi bir insandım tavırlarım yüzde yüz değişti inanılmaz bir değişikliğe uğradım. Kimseye tahammül edemezdim daha çok saygı kazandığımı fark ettim insanların bana ne kadar saygı duyabileceğini bana karşı sınırlarını belirledim." (K4)*

Tek başına seyahat etmenin kazanımları K7 için büyük bir yer kaplamaktadır. Katılımcının deneyimleri gerçeklerle yüzleşme, sorgulama ve şükretme konularında farkındalık kazanmasını sağlamıştır. Katılımcı yapmış olduğu keşiflerle aslında bildiğini sandığı pek çok konu hakkında aslında yetersiz olduğunu, var olan bilgisinin aslında gerçeği yansıtmadığı medyanın bir yanılsaması ile yanlış algıya dönüştüğünü gerçeğe ulaştığınca anladığını belirten katılımcı elde ettiği bu gerçeği bir aydınlanma olarak değerlendirmiştir. Katılımcı yaşadığı aydınlanmayı şu sözlerle ifade etmektedir:

"Hayata bakış olarak anne karnındaki bir çocuk gibi dünyayı odamdan ibaret düşünürdüm, fakat kabuğunuzdan çıktığınızda dünyanın çok boyutlu bir yer olduğunu, televizyondan, medyadan bize aktarıldığı gibi bir yer olmadığını görüyorsunuz. Bunu hem Türkiye hem de dünyanın diğer yerleri olarak düşünebiliriz. Bazen bir yere önyargı ile gidiyorsunuz fakat bu önyargınız karşılıksız çıkıyor yahut çok hevesle gittiğini bir yerden beklediğinizi alamıyorsunuz. Veya Batı dünyasının çok daha medeni bir şekilde yaşayabildiklerini gördüğünüzde bu durum kendi ülkenizle ilgili sorgulamalara neden oluyor. Dünyanın daha az gelişmiş coğrafyalarına gittiğinizde ise halinize şükrediyor ve o medeniyetlerin neden geri kaldığı ile ilgili kendinize sorular soruyorsunuz." (K7)

Yaptığı seyahatlerde yaşadığı farkındalığı benlik duygusuna dayandıran K5 gittiği yerler hakkında edindiği bilgileri kıyasladığında varlığının keşfettiği koca bir dünya içerisinde önemsiz denecek kadar yer kapladığını dile getirmiştir. Katılımcının benlik duygusu üzerinden inşa ettiği görüşü kısa ve öz olarak şu şekildedir:

"Uzak bir coğrafyaya gittiğiniz zaman özellikle, koskoca dünyada milyonlarca yıllık tarih içerisinde kendinizin ne kadar önemsiz olduğunu düşünüyorsunuz. Bu durum benlik duygusunu törpüleyen bir şey." (K5)

Katılımcılardan elde edilen görüşler tek başına seyahatin çeşitli kazanımlar sağladığı yönündedir. Yapılan seyahatler esnasında karşılaşılan durumlar, kişiler veya yaşam tarzları katılımcılar tarafından şükretme sebebi olmuştur. Bahsi geçen şükretme ile olumsuz durumlara karşı sahip olunan her şeyin değerinin daha fazla anlaşılmasını sağlamıştır. Örneğin, bir katılımcı (K4) seyahati esnasında karşılaştığı kanser hastası bir turist ile yapmış olduğu sohbet sonrasında saçının ve kaşının varlığına şükrettiğini belirtmiştir. Katılımcılar farklı coğrafyalarda yaşayan Müslüman kadınların yaşam şartlarına (iyi düzey ve kötü düzeyde) tanıklık etmiş, kadının ikinci planda yer aldığı ülkeleri görmüş ve Türkiye'deki standartlarla karşılaştırma yapmıştır. Kendi içlerinde yaptıkları bu kıyaslama kadının Türk toplumunda daha iyi konumda olduğunu ortaya çıkarmış ve bu durum da bir şükretme sebebi olarak görülmüştür. Başka bir katılımcı (K7) gittiği ülkede yabancı olmasının kendisine konfor alanı yarattığını dile getirmiştir. Katılımcı gittiği ülkelerde tanınmamış biri olarak özgürce hareket ettiğini ve içinden gelen ve istediği her şeyi bağımsız ve özgür bir şekilde deneyimlediğini ifade etmiştir. Bu durum katılımcıya konfor alanı sağlamıştır. Bir başka katılımcı (K10) gittiği ülkelerin yaşam standartlarına tanıklık ettikten sonra yaşamak için yurtdışına neden taşınmadığı konusunda kendisini sorguladığını ve hatta bu yaşam standartlarının Türkiye'de neden olmadığına yönelik içsel pişmanlık yaşadığını dile getirmiştir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Toplumsal cinsiyet tarihsel sürecin her aşamasında her toplumda farklı pratiklerle kendini göstermiştir. Temelinde kadını eşit hak ve özgürlüklerden uzaklaştırma amacı taşıyan toplumsal cinsiyet, toplumsal yapı başta olmak üzere kültürel değerler, normlar ve dini inançtan beslenir. Kadın ve erkeği farklı kılan biyolojik cinsiyetten ziyade sosyal farklılıkların gerekçesini oluşturur. Cinsiyet bağlamında ortaya çıkan rol ve sorumluluklar yine toplumsal cinsiyet tarafından şekillendirilir. Benimsenen ve yaygınlaşması desteklenen toplumsal cinsiyet yaklaşımları kadınlar için pek çok dezavantajlı durumu beraberinde getirmiş daha da kökleşmesinin yolunu açmıştır. Ataerkil yapı ile güç kazanan toplumsal cinsiyet kadın ve erkeğin boş zaman etkinlikleri üzerinde de etkili olmakta, deneyimlere cinsiyet boyutu kazandırmaktadır.

Toplumsal kalıp yargıların kadınların seyahat hareketliliği üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, Müslüman kadınların tek başına seyahat etmesi toplumsal kalıp yargılara karşı koymak diğer bir ifade ile direniş göstermektir. Müslüman kadınlar için tek başına seyahat etmek aynı zamanda ataerkil sisteme karşı da bir direniş göstergesidir. Bu da tek başına seyahatin geleneksel kalıplara ve toplumsal cinsiyet normlarına meydan okumanın, toplumsal cinsiyet bakış açısıyla kadına yüklenen rol ve sorumluluklardan uzaklaşmanın bir yolu olarak yorumlandığını göstermektedir. Bu sayede Müslüman kadınlar günlük rutinlerden kaçış, kendilerine zaman ayırma ve kendilerini gerçekleştirmeleri konularında büyük bir fırsat elde etmektedir. Söz konusu fırsatlar Sujood vd., (2023) tarafından birer ihtiyaç ve itici faktör olarak ele alınmıştır. Günlük rutinlerden ve sorumluluklardan kaçış ise Seow ve Brown (2018) tarafından yaşamdaki hoşnutsuzluktan uzaklaşma olarak ele alınmış ve tek başına seyahat etmek için önemli bir neden olarak değerlendirilmiştir. Gerçekleştirilen bu çalışma Müslüman kadınların *sorumluluklardan kaçış, bağımsız olma isteği ve özgürlük arayışı* amaçlı tek başına seyahat ettiklerini göstermektedir. Tek başına seyahat eden kadınların "bağımsızlık", "özgürlük", "sosyalleşme", "yeni yerler keşfetme" ve" kendini keşfetme" arzusuyla seyahat ettiğini savunan çalışmaların (Wilson ve Little, 2008; Pereira ve Silva, 2018; Yang vd., 2018a; Yang vd., 2018b; Seow ve Brown, 2018) sonuçları da gerçekleştirilen bu çalışmanın sonuçlarını desteklemektedir. Müslüman kadınların söz konusu nedenlere dayalı olarak seyahat etmeleri tek başına seyahat olgusuna *sosyo-psikolojik* bağlamda anlam yüklediklerini göstermektedir.

Tek başına seyahat Müslüman ve başörtülü kadınlar açısından zorlayıcı olarak değerlendirildiği için bağımsızlık ve cesaretin bir ifadesi olarak görülmektedir. Wilson'ın (2004) ifade ettiği gibi kadınların tek başına seyahat programlarını dikkatli bir şekilde düzenliyor olmaları ve bilmedikleri ülkeleri ziyaret ederken güvenliklerini gözetiyor olmaları yetkinliklerinin ve özgüvenlerinin güçlü bir ifadesi olarak kabul görmektedir. Yang vd., (2018a) tek başına seyahat etmeyi seçimlerin ve özgürlüğün simgesi olarak tanımlamaktadır. Benzer bağlamda Burdisso (2024) da kadınların nereye gideceklerine, ne yapacaklarına ve dünyayı nasıl deneyimleyeceklerine izin almaksızın karar verme hakkına sahip olduklarından ve bu durumun kadınların özgürleşmesinde önemli bir etken olduğundan bahsetmiştir. Benzer şekilde Heimtun ve Abelsen (2013) tek başına seyahatin seçim özgürlüğü, kendi eylemlerinin kontrolü ve yeni insanlar ve yerlerle bağlantı kurma fırsatları sunduğunu ve bu fırsatların kadınları güçlendirdiğini belirtmiştir. Dahası, kadınların tek başlarına seyahat etmesiyle mekânları ve sosyal alanları kendi başlarına keşfetme becerileri daha da güçlenmektedir. Çalışma bulguları katılımcıların tek başına seyahat ile *"tek başına seyahat etmeyi seviyorum", "kendimi dinliyorum", "iyi vakit geçiriyorum", "düşünmenin en iyi yolu", "tek başına olunca huzur buluyorum", "bana iyi geliyor"* gibi kazanımlar elde ettiğini göstermektedir. Buradan yola çıkarak tek başına seyahatin katılımcılara kendini yansıtmalarını sağladığı söylenebilir.

Tek başına seyahat etmek ya da seyahatlerinde yalnız olmayı seçmek, Müslüman kadınların temelde yalnız olmayı seçtikleri anlamını taşımaz. Gündelik hayattan kaçış, sorumluluklardan kaçış, toplumsal beklentilerden kaçış Müslüman kadınların *"sosyal soyutlanma"* arzusu taşıdığına işaret etmektedir. Bu durum Müslüman kadınların özelinde gerçekleşen bir durum olmanın yanı sıra toplumsal yapının eril boyutuna karşı mücadele içerisinde olan tüm kadınların ihtiyacıdır. Böylesine bir varoluş içerisinde yer alan kadın, toplumun kendisine yönelttiği panoptik gözlerden uzaklaşmayı sosyal soyutlama bağlamında sağlayabilmektedir. Nematpour vd., (2024) de sosyal dinamikler açısından tek başına seyahati, genellikle kadınlar için özel faydaları olan, sosyal soyutlanmanın kişisel bir biçimi olarak algılandığına dair benzer ifadelerde bulunmuştur.

Muhafazakâr düşünce yapısına sahip kadınlar için güvenlik kaygılarını aşmak ve inançlarına uygun (helâl) beslenmek önemlidir. Müslüman kadınların güvenlik kaygılarının aşmak amacıyla genellikle eş, kız arkadaş veya arkadaş gruplarıyla ve

seyahat acentesi aracılığıyla seyahat ettikleri ileri sürülmektedir. Bu nedenle de tek başına seyahatin daha çok seküler kadınlar tarafından tercih edildiği ifade edilmiştir (İskenderoğlu ve Kervankıran, 2023). Bu çalışmada Müslüman kadınların çoğunluğu, biri ile seyahat etmenin bir *"seyahat engeli"* oluşturduğunu belirtmiştir. Çünkü katılımcılar açısından tek başına seyahat, seyahat sürecinin her aşamasının özgür bir şekilde planlayıcısı ve karar vericisi olmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla tek başına seyahat ile katılımcılar tüm sorumlulukları kabul etmekte ve seyahatlerini bu şekilde deneyimlemektedir. Bu bağlamda tek başına seyahatin sadece seküler kadınlar değil aynı zamanda muhafazakâr değer yargılarına sahip kadınlar tarafından da tercih edildiği görülmüştür. Bu konuda benzer sonuçlara ulaşan Nguyen ve Hsu (2024) Endonezyalı Müslüman kadınların, Müslüman olmayan kadınlara kıyasla deneyime daha açık olduğunu, daha yüksek seyahat motivasyonuna sahip olduğunu ve yalnız seyahat etme konusunda daha güçlü bir istek duyduğunu ifade etmektedir.

Müslüman ülkelerin sosyo-dini bağlamları göz önüne alındığında toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların seyahat niyetleri üzerinde daha büyük bir etki yarattığı söylenebilir. Bu etkiler birer bariyer niteliği taşıyarak sosyo-kültürel, dini, kişisel, kişilerarası ve yapısal bağlam olmak üzere farklı boyutlarda ortaya çıkabilir. Gerçekleştirilen bu çalışmada Müslüman kadınların *"sosyo-kültürel", "sosyo-dini"* bağlamında kısıtlarla karşılaştığı tespit edilmiştir.

Tek başına seyahatin genel olarak toplum tarafından onaylanmaması yerleşik cinsiyetçi önyargıların devam ettiğinin bir göstergesidir. Toplumsal yansımalara ait bulgulardan yola çıkarak kadınların ataerkil yapı ve toplumsal cinsiyetin sosyal inşası etkisinde sosyo-kültürel ve sosyo-dini temelli *"sosyal onaylanmama"* ve *"olumsuz sosyal tutumlar"* yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Toplumsal yansımalar kapsamında ortaya çıkan tüm sonuçlar kadının seyahat hareketliliği üzerinde toplumsal kontrol ve denetimin yaratılmaya çalışıldığını ve bu nedenle kadınların *"toplumsal direnç"* ile karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir. Temelde Müslüman kadınların deneyimlerinin anlamlandırılmaya çalışıldığı bu çalışma sonuçları aslında dini kimlik gözetmeksizin kadınların -cinsiyetleri bağlamında- *"kadın olmak"* sorunu yaşadıklarını göstermektedir. Tek başına seyahati kısıtlayan faktörler olarak öne çıkan toplumsal cinsiyet, ataerkil yapı, dini sorumluluklar, başörtüsü, Müslüman olmak üzerinden üretilen söylemlerin tümü aslında kadınları denetim ve kontrol altında tutabilmek için üretilen birer toplumsal inşadır. Bu yaklaşım Karakaya'nın (2021)

çalışmasında yer alan *"panoptikon"* kavramı ile benzerlik taşımaktadır. Karakaya'nın panoptikon kavramı bu tez çalışmasında toplumun kadını denetlemek, sınırlandırmak ve pek çok faktör bağlamında kontrolünü sağlamak amacıyla oluşturduğu bir gözetleme kulesi metaforuna karşılık gelmektedir.

Çalışma kapsamında katılımcı ifadelerinde yer alan dini görüşler arasında farklılıklar bulunması dini değerlerin toplumsal ve bireysel bakış açısı ile yorumlandığının bir göstergesini oluşturmaktadır. Söz konusu dini görüş farklılıkları katılımcıların kendi ifadeleri olmakla birlikte aileleri, arkadaş çevreleri ve toplumsal yapıda tanıklık ettiği durumlar karşısında dolaylı edinilen bilgileri de kapsamaktadır. Tek başına seyahat ile ilgili ortaya çıkan "sen kadınsın, kız başına öyle mi, kocan nasıl izin verdi ama sen başörtülüsün yani bu halinle mi" söylemleri birer toplumsal yansıma olarak değerlendirilmiş olsa da aslında bireysel algının birer çıktısıdır. Kimi zaman bu algılar bireyin özgür iradesi ile ortaya çıkabildiği gibi, toplumda kabul görmüş kalıp yargılar bağlamında oluşmakta ve yine bu kalıp yargılar tarafından şekillendirilmektedir. Bu da dini değerlerin kutsal kitaplarda yer alan bilgilerin gerçekliğinin sorgulanmadan söz konusu duruma vakıf olduğuna inanılan birey tarafından öne sürülen düşüncelerin benimsendiğini gösterir. Oysa bu düşünceler kadının İslam'daki konumu ve rolünün eril bir söylem doğrultusunda yorumlandığını, adet ve geleneklerin kadınlar üzerindeki baskınlığını konu edindiğini ileri süren -bu çalışmanın kuramını oluşturan- İslami feminizm tarafından reddedilmektedir. İslami feminizm bu savunusunu referans aldığı kutsal kitaplara dayandırmaktadır (Algan, 2021). Dolayısıyla bazı katılımcıların belirtmiş olduğu Müslüman bir kadının mahremi olmadan seyahat edemeyeceği ve 90 km'den uzağa gidemeyeceği şeklinde ortaya çıkan düşüncelerin gerçeği yansıtmayan birer toplumsal önyargı olduğu anlaşılmaktadır. Kadının mahremi olmadan belirli bir mesafenin ötesine gidememesi ya da tek başına hareket edememesi konusu eski dönemlerdeki imkânlar ve güvenlik kaygıları neticesinde ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Bu konuda Ratthinan ve Selamat (2018) mahremle seyahat etmeyi kadınların güvenliğini sağlama amacına bağlamış mahrem ile aslında, kadının babası, erkek kardeşi gibi kan bağı ya da kocası gibi evlilik bağı ile bağlı olduğu bir erkeği ifade ettiğini belirtmiştir. Yazarlar ayrıca güvenliğin kadın yolcular için en önemli endişe kaynağı olduğunu, İslam dininin bir kadının seyahat etmesini hiçbir şekilde yasaklamamakla birlikte, koruyucu olarak mahremiyetin gerekliliğini vurguladığını ifade etmiştir. Bu durum, mahremiyet

sebebinin güvenlik koşullarına bağlı olduğunu ve yeterli güvenliğin olduğu durumlarda bir kadının mahremi olmadan tek başına seyahat edebileceğini açıkça göstermektedir.

Müslüman kadınlar tek başına seyahat etme konusunda aile ve arkadaşları tarafından gösterilen olumsuz sosyal yaklaşımların yanı sıra gittikleri destinasyonlarda *"dini-kimlik"* temelli çeşitli tepkilerle karşılaşmıştır. Dini-kimlik üzerinden ortaya çıkan tepkiler katılımcıların başörtülü ve Müslüman olmaları temelinde ortaya çıkmıştır. Müslüman kadınların dış görünüşleri ile değerlendirilmesini bir sorun olarak ifade eden Özçetin (2009) Müslüman kadınların modernlik seviyelerinin ve vatandaşlık algılarının sahip oldukları donanımlardan ziyade dış görünüşleri bağlamında değerlendirildiğini belirtmiştir. Çalışma bulguları toplumsal tepkilerin boyutlarının yurtiçi ve yurtdışında farklılık ortaya koymuştur. Fakat önyargı, kalıp yargı ve ötekileştirme davranışları Müslüman kadınların hem yurtiçi hem de yurtdışında karşı karşıya kaldığı tepkiler olmuştur. Yurtiçinde karşılaşılan tepkiler daha çok İslami değer yargılarına dayandırılmış ve tek başına seyahatin söz konusu değer yargılarını zedeleyebileceği ve ahlaki anlamda kadını kötüleştirebileceği üzerinde yoğunlaşmıştır. Yurtdışında karşılaşılan tepkiler ise tamamıyla Müslüman ve başörtülü olmaya dayalı ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Çalışma bulguları katılımcıların gittikleri yabancı ülkelerde dini kimlikleri bağlamında *"ayrımcılık", "önyargı", "dışlanma", "ötekileştirme", "damgalanma" ve "İslamofobi"* benzeri yaklaşımlara maruz kaldıklarını göstermektedir. Çalışma sonuçları katılımcıların bahsi geçen kısıtlarla karşılaştığı ülkelere ziyaret etme konusunda *"psikolojik risk kaygısı"* taşıdıkları ve bu nedenle çekimser davrandıklarını ortaya çıkarmıştır. Benzer şekilde Thomas ve Mura (2019) yalnız seyahat eden kadınların özellikle Güney Asya destinasyonlarını kendine has özellikleri nedeniyle psikolojik risk algılarında *"güvensiz*" bir yapı olarak konumlandırıldığını ifade etmiştir.

Tek başına seyahat eylemine katılım ve sürdürebilme konusunda karşılaşılan kısıt ve engellerin tanımlanması önemlidir. Karşılaşılan kısıt/engel ile ilgili hangi mücadele yönteminin seçileceği ve nasıl yaklaşımların benimsenmesi gerektiği tanımlanan kısıtlara göre şekillenir. Çalışma sonuçları Müslüman kadınların kadının toplum içerisindeki konumlandırmasına yönelik eşitsizlik yaklaşımlara, karşılaşılan kısıtlara karşı bireysel çözüm yolları bularak mücadele ettiklerini göstermiştir. Kadınların karşılaştıkları kısıtları aşarak arzuladıkları seyahati gerçekleştirmeleri

seyahati bireysel hak olarak gördüklerinin göstermektedir. Bu konuda Wilson (2004) kadınların seyahat kısıtlarına karşı pozitif yaklaşım göstererek kararlı davrandığını, kendi değerlerine öncelik verdiğini, korkularını benimsediğini ve planlı hareket ederek seyahat amaçlarına ulaştıklarını ifade etmiştir. Çalışma sonuçları bağlamında Müslüman kadınların, tek başına seyahatleri esnasında kendi ülkeleri ve seyahat ettikleri diğer ülkelerin ayrımcı yaklaşım ve uygulamalarıyla başa çıkma ve haklarını savunma konusunda çeşitli stratejiler benimsemeyi öğrendikleri söylenebilir. Müslüman kadınlar kendilerine ve İslam dinine karşın ortaya çıkan tüm tutum ve davranışları çoğunlukla göz ardı etmiş, içinde bulunduğu her bir duruma özgü olmak kaydıyla yanlış algıları değiştirmeye çaba göstererek seyahat hareketlerine devam etmiştir.

ÖNERİLER

Bu çalışma, Türk Müslüman kadınların yaşam koşullarını ve tek başına seyahat etmeyi planlamaya yönelik düşünce tarzlarını anlamada ve seyahat deneyimlerini anlamlandırmada genel kamuoyu veya okuyucuların farkındalığını artırmaya yardımcı olduğu için sosyal etkilere de sahiptir. Çalışma Müslüman kadınların seyahat ihtiyaçlarını karşılamada ürün ve hizmetlerin çeşitlendirilebilmesi için sektöre ve paydaşlara çeşitli öneriler sunmaktadır. Ayrıca literatüre daha geniş ölçekte katkı sağlamak amaçlı akademisyenlere çeşitli öneriler sunmaktadır.

Teorik Çıkarımlar

Tek başına seyahat eden kadın sayısı gün geçtikçe artış göstermektedir. Kadınlar arasından özellikle Müslüman kadınların seyahat tercihleri tek başına seyahate doğru şekillenmektedir. Fakat literatürde Müslüman kadınların tek başına seyahat deneyimini araştıran çalışmaya henüz rastlanmamış olması çalışmasının tasarlanmasında etkili olmuştur. Gerçekleştirilen bu çalışma Müslüman kadınların tek başına seyahat deneyimlerini ve deneyimleme süreçlerini incelemek amacıyla tasarlanmış bu bağlamda çalışmada tümevarımsal bir yaklaşım benimsenmiştir. Söz konusu deneyimlerin anlamlandırılması amacıyla nitel bir yöntem tercih edilmiştir. Çalışma sonuçları toplumsal cinsiyet, kültür, din ve seyahat üzerinde geniş bir bakış açısı sunmaktadır. Müslüman kadınların tek başına seyahat ederek var olan sosyal normları değiştirme eğilimi gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın literatürdeki boşluğu doldurduğu düşünülmektedir.

Çalışmada Müslüman kadının seyahat etmesini etkileyen sosyo-kültürel, sosyo-dini ve dini kimliğe dayalı kısıtlardan bahsedilmiştir. Kısıtların her birinin iyi analiz edilmesi ve ortadan kaldırılması amacıyla verilecek mücadeleler kıymetlidir. Bu noktada önce ailede ve sonra eğitim kurumlarında cinsiyet eşitsizliği, cinsiyet konumlandırma ve toplumsal kalıp yargı gibi konularda gerekli görünen eğitim ve öğretimlerin verilmesi sosyo-kültürel temelli kısıtların azaltılmasına yardımcı olabilir. Cinsiyet eşitsizliği konusu sadece kadınları değil toplumun tamamını ilgilendiren bir konudur. Bu noktada eşitsizlik bilincinin yaygınlaştırılması gereklidir.

- ***Uygulamaya Yönelik Katkılar***

Bu çalışma kapsamında değerlendirmek gerekirse, kadınların mücadele ettiği eşitsizlik/eşitsizlikler sektör temsilcileri başta olmak üzere, turizm planlayıcıları ve politika yapıcılarının vereceği destek ile aşılabilir. Bunun için turizm sektöründe yer alan planlayıcı ve yürütücülere büyük sorumluluklar düşmektedir. Paydaş desteğiyle süreç daha verimli şekilde gerçekleştirilebilir.

Cinsiyete dayalı İslamofobi ve ayrımcılık konusu ciddiyetle ele alınmalıdır. Bu nedenle çeşitli paydaşların toplumun tüm üyelerine turizm faaliyetlerine katılım için eşit fırsatlar sunmak konusunda öneriler hazırlamalıdır. Böylelikle toplumun tüm kesiminin turizm faaliyetlerine katılımının önü açılabilir. Turizm paydaşları Müslüman kadınların seyahat kalıplarını ve davranışsal niyetlerini analiz ederek uygun hizmet ve ürün sunumunda bulunabilirler.

Sosyal turizm girişimleri (acentalar, seyahat eden kadın grupları/toplulukları, sivil toplum kuruluşları vb.) aracılığıyla finansal yetersizliğe sahip dezavantajlı kadınların turizme katılmaları ve ekonomik anlamda özgürlüğe sahip olmaları için sponsorluk sağlanabilir.

Seyahat acenteleri tek başına seyahat eden kadınlar için seyahat rotaları oluşturabilir. Rotaların oluşturulmasında kadınların risk ve endişe algıları dikkate alınmalıdır. Seyahat acenteleri başta olmak üzere diğer paydaşlar dahil tek başına seyahat konusunda kadınları bilgilendirme bağlamında yardım sağlayabilir.

Seyahat endüstrisi, tek başına seyahat eden Müslüman kadınların profillerini ve turist tipolojilerini anlayarak, seyahat planlama davranışlarını kolaylaştırabilir ve karşılaştıkları zorlukları ele alarak daha iyi analiz edebilir. Böylelikle Müslüman kadınların dünyayı keşfetmeleri için harekete geçilerek deneyimleriyle başkalarına

ilham vermelerine olanak tanınmış olunur. Dünya çapındaki destinasyonlar bu çeşitliliği benimseyip Müslüman kadınların istek ve ihtiyaçlarına hitap ettikçe, seyahat endüstrisi de yeni keşfedilen niş pazarlardan faydalanabilir ve nihayetinde daha çeşitli ve bütüncül bir seyahat ekosistemi oluşturulabilir.

Destinasyonlar, emniyet ve güvenliğin sağlanması, uygun ibadet olanaklarının sunulması ve kültürel duyarlılıkların gözetilmesi gibi Müslüman kadın gezginlerin özel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak hizmetlerini geliştirebilir. Bu anlamda destinasyonlar, Müslüman kadın gezginlerin farklılıklarını ve ihtiyaçlarını benimseyerek, büyüyen bir pazar segmentinden faydalanmak ve bu değerli seyahat grubuna olağanüstü deneyimler sunma konusunda kendilerini kanıtlamak için eşsiz bir fırsata sahiptir.

- ***Gelecekteki Çalışmalara Yönelik Öneriler***

Müslüman kadınların seyahat hareketliliği üzerine yapılmış çalışmalara rastlanmaması literatürdeki boşluğa işaret etmektedir. Bu anlamda özellikle tek başına seyahat eden Müslüman kadınları merkeze alan çalışmalara ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Bu çalışma 19 Müslüman kadın ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma örneklem sayısı arttırılarak farklı bir çalışma yapılabilir. Ayrıca farklı coğrafi bölgelerdeki Müslüman kadınların tek başına seyahat etme konusundaki bakış açıları karşılaştırmalı olarak incelenerek farklı deneyim boyutları ortaya çıkarılabilir.

Bu çalışmada sadece Müslüman kadınlar örneklem olarak seçilmiştir, sonraki çalışmalar seküler ve muhafazakâr anlayışa sahip kadınları kapsayacak şekilde tasarlanarak bu iki örneklem grubunun hangi noktalarda farklılaştıkları tespit edilebilir. Seyahat kısıtları içinde yaşanılan toplumun değerleri, dini inançları ve kültürel normları kapsamında şekillenir. Bu nedenle kadınların karşılaştığı ya da algıladığı kısıtlar farklılık gösterebilir.

Müslüman ve gayrimüslim kadınların tek başına seyahat etmeye dayalı karşılaştığı seyahat kısıtlarının daha iyi anlaşılması için karşılaştırılmalı çalışmalara ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada Müslüman kadınların karşılaştığı toplumsal tepkiler Müslüman kadınların gözünden ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Müslüman kadınların tek başına seyahat etmesine dair toplumun özellikle de erkeklerin bakış açısı üzerine çalışma yapılabilir.

Kadınların turizm faaliyetine teşvik edilmesi önemlidir. Bunun için kadınların daha önceki deneyimlerimde ne tür güvenlik sorunu yaşadığı, hangi kısıtlarla karşılaştığı, seyahatte nelere ihtiyaç duyduğu, hangi amaç ve motivasyonla seyahat ettiği, risk ve endişe duyulan durumların neler olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Bu çalışmada da önemli bir konu olarak ele alınan güvenlikle ilgili sorunlara yönelik yaptırımların varlığı kadınların seyahatlerine daha rahat çıkmalarını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Abbasian, S. (2019). Solo travellers to city destinations: an exploratory study in Sweden. *International Journal of Tourism Cities*, *5*(1), 35-50.

Abedinifard, M. (2019). Persian 'Rashti jokes': Modern Iran's palimpsests of gheyrat-based masculinity. *British Journal of Middle Eastern Studies*, *46*(4), 564-582.

Ağçoban, S. (2016). Kadın olgusunun kültürel gelişimi ve İslam'da kadının yeri üzerine tartışmalar. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(1), 14-24.

Ainlay, S. C., Coleman, L. M., ve Becker, G. (1986). Stigma reconsidered. In *The dilemma of difference: A multidisciplinary view of stigma* (pp. 1-13). Boston, MA: Springer US.

Aitchison, C. C. (2005). Feminist and gender perspectives in tourism studies: The social-cultural nexus of critical and cultural theories. *Tourist studies*, *5*(3), 207-224.

Akman, K. (2011). Surrogating bodies, embodiment of theories. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *13*(1), 9-19.

Akyılmaz, Ö., ve Emre, K. M. (2016). Türkiye'de İslami feminizm ve kadın kimliğinin yeniden inşası: Reçel blog örneği. *Kurgu*, *24*(2), 126-145.

Algan. T. (2021). Toplumsal cinsiyet bağlamında İslami feminizm. H. Karakaya ve V. B. Gökkaya (Ed.) Toplumsal cinsiyete dair içinde (115-142). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ali, R. U. (2009). Muslim Women and the Partition of India: A Historiographical Silence. *Islamic Studies*, 425-436.

Allen, K. R. (2023). Feminist theory, method, and praxis: Toward a critical consciousness for family and close relationship scholars. *Journal of Social and Personal Relationships*, *40*(3), 899-936.

Altınbaş, D. (2006). Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (9), 21-52.

Apostolopoulos, Y., Sönmez, S. F., ve Timothy, D. J. (Eds.). (2001). *Women as producers and consumers of tourism in developing regions*. Bloomsbury Publishing USA.

Arab-Moghaddam, N., Henderson, K., A., ve Sheikholeslami, R. (2007). Women's leisure and constraints to participation: Iranian perspectives, *Journal of Leisure Research*, 39:1, 109-126, DOI: 10.1080/00222216.2007.11950100

Armaner, N. (1961). Hadîslere göre kadının sosyal durumuna umumi bir bakış. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *9*(1-4), 131-140.

Aroian, K. J. (2012). Discrimination against muslim american adolescents. *The Journal of School Nursing*, *28*(3), 206-213.

Asani, A. S. (2003). "So that you may know one another": A Muslim American reflects on pluralism and Islam. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, *588*(1), 40-51.

Asbollah, A. Z. B., Lade, C., ve Michael, E. (2013). The tourist's gaze: From the perspective of a Muslim woman. *Tourism analysis*, *18*(6), 677-690.

Aslantürk, E., ve Unur, K. (2019). Yalnız seyahat eden kadınların seyahat deneyimleri. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, *16*(3), 493-514.

Azzarito, L. (2009). The panopticon of physical education: Pretty, active and ideally white. *Physical education and sport pedagogy*, *14*(1), 19-39.

Balta, S., ve Altıntaş, V. (2013). Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü, İ. Ünlü (Ed.) Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayını.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(2), 368-388.

Banet-Weiser, S., Gill, R., ve Rottenberg, C. (2020). Postfeminism, popular feminism and neoliberal feminism? Sarah Banet-Weiser, Rosalind Gill and Catherine Rottenberg in conversation. *Feminist theory*, *21*(1), 3-24.

Bender-Baird, K. (2016). Peeing under surveillance: Bathrooms, gender policing, and hate violence. *Gender, Place & Culture*, *23*(7), 983-988.

Bernard, S., Rahman, I., ve McGehee, N. G. (2022). Breaking barriers for Bangladeshi female solo travelers. *Tourism Management Perspectives*, *41*, 100932.

Bianchi, C. (2016). Solo holiday travellers: Motivators and drivers of satisfaction and dissatisfaction. *International Journal of Tourism Research*, *18*(2), 197-208.

Bleich, E. (2011). What is Islamophobia and how much is there? Theorizing and measuring an emerging comparative concept. *American behavioral scientist*, *55*(12), 1581-1600.

Boley, B. B., Ayscue, E., Maruyama, N., ve Woosnam, K. M. (2017). Gender and empowerment: Assessing discrepancies using the resident empowerment through tourism scale. *Journal of Sustainable Tourism*, *25*(1), 113-129.

Bond, M. A., ve Allen, C. T. (2016). Beyond difference: Gender as a quality of social settings. *Feminist perspectives on building a better psychological science of gender*, 231-254.

Brenner, S. (1996). Reconstructing self and society: Javanese Muslim women and "the veil". *American Ethnologist*, *23*(4), 673-697.

Brown, L., ve Osman, H. (2017). The female tourist experience in Egypt as an Islamic destination. *Annals of Tourism Research*, *63*, 12-22.

Brugulat, M., ve Coromina, L. (2021). Constraints of solo female backpackers in Southeast Asia. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, *26*(6), 640-653.

Budak, C., (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.

Burdisso, I. (2024). *Mapping the Geography of Women's Fear: Exploring Risks, Safety, and Empowerment in Solo Travel Experiences*. Master's programme in Tourism, Mid Sweden University.

Butler, J. (2011). *Bodies that matter: On the discursive limits of sex*. Routledge.

Cavkaytar, S. (2009). *Dengeli okuma yazma yaklaşımının Türkçe öğretiminde uygulanması: İlköğretim 5. sınıfta bir eylem araştırması*, (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi.

Cesur, M. (2014). Tek başına seyahat eden kadın turistlerin seyahat kısıtlayıcıları, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Chakravarty, S. R., ve D'Ambrosio, C. (2006). The measurement of social exclusion. *Review of Income and wealth*, *52*(3), 377-398.

Chen, Y., Yang, E. C. L., Moyle, B., ve Le, T. H. (2024). Exploring the travel experience of Chinese solo female travelers through a gender and cultural lens. *Journal of China Tourism Research*, *20*(3), 657-675.

Chew, E. Y. T., ve Jahari, S. A. (2014). Destination image as a mediator between perceived risks and revisit intention: A case of post-disaster Japan. *Tourism management*, *40*, 382-393.

Chiang, C. Y., ve Jogaratnam, G. (2006). Why do women travel solo for purposes of leisure?. *Journal of Vacation Marketing*, *12*(1), 59-70.

Chua, B. L., Al-Ansi, A., Han, H., Loureiro, S. M. C., ve Guerreiro, J. (2022). An examination of the influence of emotional solidarity on value cocreation with international Muslim travelers. *Journal of Travel Research*, *61*(7), 1573-1598.

Chung, J. Y., Baik, H. J., ve Lee, C. K. (2017). The role of perceived behavioural control in the constraint-negotiation process: The case of solo travel. *Leisure Studies*, *36*(4), 481-492.

Clifford, J. (1989). Notes on travel and theory. *Inscriptions*, *5*(5.29), 11.

Cockburn-Wootten, C., Friend, L., ve McIntosh, A. (2006). A discourse analysis of representational spaces: Writings of women independent traveller. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, *54*(1), 7-16.

Cole, S. (Ed.). (2018). *Gender equality and tourism: Beyond empowerment*. Cabi. 1-12.

Crawford, D. W., Jackson, E. L., ve Godbey, G. (1991). A hierarchical model of leisure constraints. *Leisure sciences*, *13*(4), 309-320.

Crawford, D. W., ve Godbey, G. (1987). Reconceptualizing barriers to family leisure. *Leisure Sciences*, *9*(2), 119–127. https://doi.org/10.1080/01490408709512151

Creswell, J., W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş Yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni.* (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi. (Orijinal baskı 2013).

Çakır, Ö. (2008). Türkiye'de kadının çalışma yaşamından dışlanması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (31), 25-47.

Çallı, D. S. (2015). Uluslararası seyahatlerin tarihi gelişimi ve son seyahat trendleri doğrultusunda Türkiye'nin konumu. *Turar Turizm ve Araştırma Dergisi*, *4*(1), 4-28.

Çetinel, E., ve Yılmaz, S. E. (2016). Feminist teori: Yönetim ve organizasyon alanına eleştirel bir yaklaşım. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *6*(2), 119-148.

Demirkanoğlu, Y. (2017). Muhafazakâr Düşüncede Kadının Toplumsal Konumu. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *17*(34), 285-305.

Denscombe, M. (2017). *The good research guide: For small-scale social research projects*. *EBOOK:* McGraw-Hill Education (UK). 137-148.

Dikici, E. (2016). Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marksist ve Radikal Feminizm Teorileri. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 43, 523-532.

Dinçer, M.Z.; Yozcu, S.; Gedik, S. (2015). Turizmde temel kavramlar, (içinde, Turizm işletmeciliği temel kavramlar ve uygulamalar), (editör: Orhan Akova, İsmail Kızılırmak, Haluk Tanrıverdi), Detay Yayıncılık, Ankara.

Donovan, J. (2010). Feminist Teori, (Çev. A. Bora, M. Ağduk ve F. Sayılan). *İstanbul: İletişim Yayınları*.

Droogsma, R. A. (2007). Redefining Hijab: American Muslim women's standpoints on veiling. *Journal of Applied Communication Research*, *35*(3), 294-319.

Dureidi, S. (2020). *Multicultural perspectives on the representation of muslim women how it ınfluences the self-representatıons of young muslim women in Istanbul and Bremen: a comparatıve study*. Kadir Has University, Master's Thesis, İstanbul.

Eagly, A. H., ve Wood, W. (2013). The nature–nurture debates: 25 years of challenges in understanding the psychology of gender. *Perspectives on Psychological Science*, *8*(3), 340-357.

Elkin, L. (2022). Flanöz şehirde yürüye kadınlar- Paris, New York, Tokyo, Venedik ve Londra, 4. Baskı, İstanbul: Nebula Kitap.

Ellemers, N. (2018). Gender stereotypes. *Annual review of psychology*, *69*(1), 275-298.

Erbay, H. (2019). Tarihsel süreçte dünyada ve Türk toplumunda kadın algısı ve haklarının gelişimi üzerine bir değerlendirme. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(1), 1-25.

Erdoğan, M., ve Vatandaş, C. (2020). Bireysel ve toplumsal dışlanma pratiği: Önyargı ve ayrımcılık. *Journal of Human and Social Sciences*, *3*(1), 474-485.

Ersoy, A. (2015). Doktora öğrencilerinin ilk nitel araştırma deneyimlerinin günlükler aracılığıyla incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, *5*(5), 549-568.

Falconer, E. (2011). Risk, excitement and emotional conflict in women's travel narratives. *Recreation and Society in Africa, Asia and Latin America*, *1*(2), 65-89.

Falquet, J. (2024). A French Materialist and Decolonial Perspective on Marxist-Feminist Theories and Struggles Today. *Rethinking Marxism*, *36*(2), 162-169.

Feldbauer, I. G., ve Jeffrey, H. L. (2021). Disempowered hosts? A literature review of Muslim Women and tourism. *Women in Tourism in Asian Muslim Countries*, 13-23.

Ferguson, K. E. (2017). Feminist theory today. *Annual Review of Political Science*, *20*(1), 269-286.

Fındıklı, S., ve Saygın, E. P. (2023). Nitel araştırmalarda araştırmacının rolü ve araştırmacı günlükleri. *Turkish Journal of Marketing*, *8*(2), 64-74.

Figueroa-Domecq, C., ve Segovia-Perez, M. (2020). Application of a gender perspective in tourism research: A theoretical and practical approach. *Journal of Tourism Analysis: Revista de Análisis Turístico*, *27*(2), 251-270.

Floyd, M. F., Gramann, J. H., ve Saenz, R. (1993). Ethnic factors and the use of public outdoor recreation areas: The case of Mexican Americans. *Leisure Sciences*, *15*(2), 83-98.

Frank, L. K. (1939). Projective methods for the study of personality. *The Journal of psychology*, *8*(2), 389-413.

Galič, M., Timan, T., ve Koops, B. J. (2017). Bentham, Deleuze and beyond: An overview of surveillance theories from the panopticon to participation. *Philosophy & Technology*, *30*, 9-37.

Ghadban, S., Kamar, R., ve Haidar, R. (2023). Decoding international Solo women travelers' experience: A qualitative analysis of user-generated videos. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, *44*, 100648.

Ghumman, S., ve Ryan, A. M. (2013). Not welcome here: Discrimination towards women who wear the Muslim headscarf. *Human relations*, *66*(5), 671-698.

Goffman, E. (2014). *Stigma and social identity*. In *Understanding deviance*. Routledge.

Goffman, E. (2022). Damga: Örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar, (Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S. N. Ağırnaslı, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları, (Orijinal eserin basım tarihi, 1963). 8. Basım.

Golley, N. A. H. (2004). Is feminism relevant to Arab women?, *Third World Quarterly*, *25*(3), 521-536.

Goodwin, C., ve Lockshin, L. (1992). The solo consumer: Unique opportunity for the ServiceMarketer. *Journal of Services Marketing*, *6*(3), 27-36.

Gökalp, Z. (2020). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

Güder, S. Y. (2019). Rose with thorns: Phenomenological study regarding being a preschool teacher in rural areas in Turkey. *Journal of Qualitative Research in Education*, *7*(3).

Güç, A. (2008). İslamcı feminizm: Müslüman kadınların birey olma çabaları. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *17*(2), 649-673.

Güllüpınar, F. (2020). Osmanlı-Türk modernleşme sürecinde siyasal İslamcılık ideolojisi: kültürelci analizlerin ötesi ve modernleşmenin İslamcı yüzler. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(16), 206-230.

Güneş, F. (2017). Feminist Kuramda Ataerki Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *27*(2), 245-256.

Haddad, R. (2019). Understanding Muslim woman travel behaviour: A theoretical perspective. *Acta Universitatis Danubius. Œconomica*, *15*(6), 233-244.

Hanafiah, M. H., ve Hamdan, N. A. A. (2021). Determinants of Muslim travellers halal food consumption attitude and behavioural intentions. *Journal of Islamic Marketing*, 12(6), 1197-1218.

Harman, S. (2014). Bağımsız seyahat eden yerli gezginlerin seyahat motivasyonları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *10*(21), 107-128.

Hashem, H., Ghani, M., Hirani, S., Bennett, A., ve Awad, G. H. (2022). Solo status, religious centrality, and discrimination among American Muslim women. *International Journal of Intercultural Relations*, *88*, 32-41.

Hashem, H. M., ve Awad, G. H. (2024). Hijab, Solo Status, Discrimination, and Distress among Muslim Women in the US. *The Counseling Psychologist*, *52*(5), 773-801.

Heilman, M. E. (2012). Gender stereotypes and workplace bias. *Research in organizational Behavior*, *32*, 113-135.

Heimtun, B. (2010). The holiday meal: eating out alone and mobile emotional geographies. *Leisure Studies*, *29*(2), 175–192. https://doi.org/10.1080/02614360903261495

Heimtun, B., ve Abelsen, B. (2013). Singles and solo travel: Gender and type of holiday. *Tourism Culture & Communication*, *13*(3), 161-174.

Henderson, K. A. (1991). The contribution of feminism to an understanding of leisure constraints. *Journal of leisure research*, *23*(4), 363-377.

Henderson, K. A. (1994). Perspectives on analyzing gender, women, and leisure. *Journal of Leisure Research*, *26*(2), 119-137.

Henderson, K. A., Bialeschki, M. D., Shaw, S. M., ve Freysinger, V. J. (1996). *Both gains and gaps: Feminist perspectives on women's leisure*. Venture Publishing Inc, U.S.A.

Henderson, K. A., ve Gibson, H. J. (2013). An integrative review of women, gender, and leisure: Increasing complexities. *Journal of Leisure Research*, *45*(2), 115-135.

Heshmati, S., Ali, S. R., ve Pitre, S. (2021). Transnational feminism and the policing of Muslim women's bodies: Implications for therapy. *Women & Therapy*, *44*(1-2), 47-62.

Hornsey, M. J. (2008). Social identity theory and self-categorization theory: A historical review. *Social and personality psychology compass*, *2*(1), 204-222.

Hosseini, S., Macias, R. C., ve Garcia, F. A. (2022). The exploration of Iranian solo female travellers' experiences. *International Journal of Tourism Research*, *24*(2), 256-269.

Hudson, S. (2000). The segmentation of potential tourists: Constraint differences between men and women. *Journal of Travel Research*, *38*(4), 363-368.

Imre, A., Marciniak, K., ve O'healy, Á. (2009). Guest editors' introduction: Transcultural mediations and transnational politics of difference. *Feminist Media Studies*, 9(4): 385–390.

Irefin, P., Ifah, S. S., ve Bwala, M. H. (2012). Organizational theories and analysis: A feminist perspective. *International Journal of Advancements in Research and Technology*, *1*(1), 71-97.

İmançer, D. (2002). Feminizm ve yeni yönelimler. *Doğu Batı Dergisi*, *19*(5), 151-171.

İngün, Ö. (2005). *Feminizm ve İslam ilişkisi:" İslami feminizm"* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi.

İskenderoğlu, K., ve Kervankıran, İ. (2023). Sınırları aşanlar: Türkiye'den yurtdışına seyahat eden kadınların deneyimleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, *32* (Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 91-110.

Jackson, E. L. (1993). Recognizing patterns of leisure constraints: Results from alternative analyses. *Journal of leisure research*, *25*(2), 129-149.

Jafari, J., ve Scott, N. (2014). Muslim world and its tourisms. *Annals of Tourism Research*, *44*, 1-19.

Jasperse, M., Ward, C., ve Jose, P. E. (2012). Identity, perceived religious discrimination, and psychological well-being in Muslim immigrant women. *Applied Psychology*, *61*(2), 250-271.

Jordan, F., ve Aitchison, C. (2008). Tourism and the sexualisation of the gaze: Solo female tourists' experiences of gendered power, surveillance and embodiment. *Leisure Studies*, *27*(3), 329-349.

Jordan, F., ve Gibson, H. (2005). "We're not stupid... But we'll not stay home either": Experiences of solo women travelers. *Tourism Review International*, *9*(2), 195-211.

Jouili, J. S. (2011). Beyond emancipation: subjectivities and ethics among women in Europe's Islamic revival communities. *Feminist Review*, *98*(1), 47-64.

Kaba, B., ve Emekli, G. (2018). Turizmde yükselen bir eğilim: yalnız seyahat eden kadın gezginler (Türkiye örneği). *Ege Coğrafya Dergisi*, 27(2), 111-126.

Karakaya. H. (2021). Toplumsal cinsiyet kavramı bağlamında panopticon. H. Karakaya ve V. B. Gökkaya (Ed.) Toplumsal cinsiyete dair içinde (1-42). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Keleş, M. M. (2018). *Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açan temel etmenlerin feminist teorilerden hareketle çözümlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi.*

Khan, S. (2011). Gendered leisure: are women more constrained in travel for leisure?. *Tourismos*, *6*(1), 105-121.

Khan, I. M., Sahadev, S., Rashid, T., ve Banerjee, S. (2022). Social media and empowerment in hospitality and tourism decision-making: A study among UK Muslim women. *International Journal of Hospitality Management*, *101*, 103125.

Khoo-Lattimore, C., ve Mura, P. (Eds.). (2016). *Asian genders in tourism* (Vol. 75). Channel View Publications.

Kieselbach, T. (2003). Long-term unemployment among young people: The risk of social exclusion. *American journal of community psychology*, *32*(1-2), 69-76.

Kloek, M. E., Peters, K., ve Sijtsma, M. (2013). How Muslim women in the Netherlands negotiate discrimination during leisure activities. *Leisure Sciences*, *35*(5), 405-421.

Karagöz, D., Işık, C., Dogru, T., ve Zhang, L. (2021). Solo female travel risks, anxiety and travel intentions: Examining the moderating role of online psychological-social support. *Current Issues in Tourism*, *24*(11), 1595-1612.

Kozak, M., Crotts, J. C., & Law, R. (2007). The impact of the perception of risk on international travellers. *International Journal of Tourism Research*, *9*(4), 233-242.

Kozlu, D. (2009). Modernizm sonrası postmodern hareket içinde kadının yeri. *Art-e Sanat Dergisi*, *2*(3), 1-15.

Köroğlu, İ. S. (2022). Yeni yoksulluk türleri ve sosyal dışlanma. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(2), 100-116.

Köse, E. (2014). *Sessizliği söylemek dindar kadın edebiyatı cinsiyet ve beden*. İstanbul İletişim Yayınları.

Kose, A. (2020). Conversion (Islam). In *Encyclopedia of Psychology and Religion* (pp. 510-512). Cham: Springer International Publishing.

Kunst, J. R., Tajamal, H., Sam, D. L., ve Ulleberg, P. (2012). Coping with Islamophobia: The effects of religious stigma on Muslim minorities' identity formation. *International Journal of Intercultural Relations*, *36*(4), 518-532.

Laesser, C., Beritelli, P., ve Bieger, T. (2009). Solo travel: Explorative insights from a mature market (Switzerland). *Journal of Vacation Marketing*, *15*(3), 217-227.

Leith, C. (2020). Tourism trends: lifestyle developments and the links to solo tourism. *Journal of Tourism Futures*, *6*(3), 251-255.

Lincoln, Y. S., ve Guba, E. G. (1982). Establishing dependability and confirmability in naturalistic inquiry through an audit.

Lincoln, Y. S., ve Guba, E. G. (1985). Naturalistic inquiry. Newberry Park.

Livengood, J. S., ve Stodolska, M. (2004). The effects of discrimination and constraints negotiation on leisure behavior of American Muslims in the post-September 11 America. *Journal of leisure research*, *36*(2), 183-208.

Lorber, J., ve Park, A. (2010). Feminisms and their contributions to gender equality. *Gender inequality: Feminist theories and politics*, 1-20.

Löschburg, W. (1998). Seyahatin Kültür Tarihi. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları

Lyon, D. (1993). An electronic panopticon? A sociological critique of surveillance theory. *The Sociological Review*, *41*(4), 653-678.

Mahmut, E., Aynura, T., ve Raziya, A. (2020). Kırgızistan'da öznel refah ve güvenlik. *Reforma (1694-5158)*, *88*(4).

Maliva, N. (2017). Women entrepreneurs' strategies and tourism development in Zanzibar. *Business management review*, *20*(1), 1-23.

Martinez, A. G., ve Hinshaw, S. P. (2016). Mental health stigma: Theory, developmental issues, and research priorities. *Developmental psychopathology*, 1-43.

Maxwell, J. A. (2012). *A realist approach for qualitative research*. Sage.

McNamara, K. E., ve Prideaux, B. (2010). A typology of solo independent women travellers. *International Journal of Tourism Research*, *12*(3), 253-264.

Mehmetoğlu, M. (2003). *The Solitary Traveller: Why do people travel on their own?* (Doctoral Thesis), University of Luton.

Mermutlu, A., ve Taş Çetin, F. (2023). Radikal feminist kuram ve annelik söylemi. *Hafıza*, 5(2), 163-176. https://doi.org/10.56671/hafizadergisi.1364026

Monterrubio, J. C. (2009): Identity and sex: concurent aspects of gay tourism. *TOURISMOS: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 4, (2), 155-167.

Munar, A. M., Khoo-Lattimore, C., Chambers, D., ve Biran, A. (2017). The academia we have and the one we want: On the centrality of gender equality. *Anatolia*, *28*(4), 582-591.

Neluhena, M., Chandralal, L., ve Dahanayake, T. (2024). Female solo travels to south Asian destinations and sustaining loneliness. *Tourism and Hospitality Research*, *24*(4), 577-587.

Nematpour, M., Khodadadi, M., Makian, S., ve Ghaffari, M. (2024). Developing a competitive and sustainable model for the future of a destination: Iran's tourism competitiveness. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, *25*(1), 92-124.

Nguyen, D. T. A., ve Hsu, L. (2024). Solo travel intention: A study of Indonesian Muslim and non-Muslim women. *Journal of Leisure Research*, *55*(2), 159-184.

Nikjoo, A., Markwell, K., Nikbin, M., ve Hernández-Lara, A. B. (2021). The flag-bearers of change in a patriarchal Muslim society: Narratives of Iranian solo female travelers on Instagram. *Tourism Management Perspectives*, *38*, 100817.

Nisha, F., ve Cheung, C. (2022). Locating Muslimah in the travel and tourism research. *Tourism Management Perspectives*, *41*, 100940.

Ntshingila, N., Temane, A., Poggenpoel, M., & Myburgh, C. P. H. (2016). Facilitation of self-empowerment of women living with borderline personality disorder: A concept analysis. *Health sa gesondheid*, *21*, 437-443.

Nyaupane, G. P., ve Andereck, K. L. (2008). Understanding travel constraints: Application and extension of a leisure constraints model. *Journal of travel research*, *46*(4), 433-439.

Oktadiana, H., Pearce, P. L., ve Li, J. (2020). Let's travel: Voices from the millennial female Muslim travellers. *International Journal of Tourism Research*, *22*(5), 551-563.

Ogan, C., Willnat, L., Pennington, R., ve Bashir, M. (2014). The rise of anti-Muslim prejudice: Media and Islamophobia in Europe and the United States. *International communication gazette*, *76*(1), 27-46.

Oshriyeh, O., Ghaffari, M., ve Nematpour, M. (2022). Lines in the sand: the perceived risks of traveling to a destination and its influence on tourist information seeking behavior. *International Journal of Tourism Cities*, *8*(4), 965-982.

Osman, H., Brown, L., ve Phung, T. M. T. (2020). The travel motivations and experiences of female Vietnamese solo travellers. *Tourist Studies*, *20*(2), 248-267.

Othman, N. (2006). Muslim women and the challenge of Islamic fundamentalism/extremism: An overview of Southeast Asian Muslim women's struggle for human rights and gender equality. In *Women's Studies International Forum* (29,4, pp. 339-353). Pergamon

Öncüer Çivici, M.E. (2011). Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü, (İçinde) Uluslararası Turizm İşletmeciliği, (Editör: İge Pırnar), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Özçetin, H. (2009). 'Breaking the silence': the religious Muslim women's movement in Turkey. *Journal of International Women's Studies*, *11*(1), 106-119.

Özdel, G. (2012). Foucault bağlamında iktidarın görünmezliği ve "panoptikon" ile "iktidarın gözü" göstergeleri. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, *2*(1), 22-29.

Özdemir, Ö. (2017). İki sistemli kuram olarak sosyalist feminizm. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(2), 395-414.

Özgürel, G. (2022). Hiyerarşik boş zaman kısıtları teorisi çerçevesinde yalnız seyahat eden kadın seyyahları anlamak. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, *5*(4), 405-418.

Özkan, M. (2016). Türk muhafazakarlığı: siyasal bir gelenek (mi)?. *Akademik Hassasiyetler*, *3*(5).

Öztepe, N. D., ve Ulutaş, Ç. Ü. (2013). Bir Sosyal Dışlanma Biçimi Olarak Türkiye'de Refah Hizmetlerinden Dışlanma, In *International Conference on Eurasian Economies* (pp. 308-313).

Pakdemirli, M. N. (2015). Kadın sömürüsünün temelleri: Gelenek, din, eğitim bağlamında bir değerlendirme, F. Z. Fidan ve D. Alptekin (Ed.). Kadın bedeni ve istismarı içinde (119-140), İstanbul: Opsiyon.

Parker, A. M. (2008). The Seneca Falls Convention of 1848: a pivotal moment in nineteenth-century America. *Reviews in American History*, *36*(3), 341-348.

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme Yöntemleri* (M. Bütün ve S. B. Demir, çev.). Ankara: Pegem Akademi.

Pauha, T. J. (2015). Ambassadors of Faith: Young Muslims negotiating for agency in the face of discursive government. *Journal of religion in Europe*, *8*(1), 73-100.

Pennington-Gray, L. A., ve Kerstetter, D. L. (2002). Testing a constraints model within the context of nature-based tourism. *Journal of travel research*, *40*(4), 416-423.

Pereira, A., ve Silva, C. (2018). Women solo travellers: Motivations and experiences. *Millenium*, (6), 99-106.

Polat, A. (2022). Nitel araştırmalarda yarı-yapılandırılmış görüşme soruları: Soru form ve türleri, nitelikler ve sıralama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(Özel Sayı 2), 161-182.

Poynting, S., ve Mason, V. (2007). The resistible rise of Islamophobia: Anti-Muslim racism in the UK and Australia before 11 September 2001. *Journal of sociology*, *43*(1), 61-86.

Powell, G. N., ve Greenhaus, J. H. (2010). Sex, gender, and the work-to-family interface: Exploring negative and positive interdependencies. *Academy of Management Journal*, *53*(3), 513-534.

Pritchard, A. (2014). Gender and feminist perspectives in tourism research. *The Wiley Blackwell companion to tourism*, First Edition, 314-324.

Ratthinan, S. P., ve Selamat, N. H. (2019). Negotiating travel constraints via technology: A study of Malay Muslim women through a hierarchical constraint model perspective. *Asian Journal of Business Research*, *9*(2), 55.

Roehl, W. S., ve Fesenmaier, D. R. (1992). Risk perceptions and pleasure travel: An exploratory analysis. *Journal of Travel research*, *30*(4), 17-26.

Saliya, D. A. (2013). *Judith Butler ve post-modern feminizm* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.

Saleem, M., ve Ramasubramanian, S. (2019). Muslim Americans' responses to social identity threats: Effects of media representations and experiences of discrimination. *Media Psychology*, *22*(3), 373-393.

Samari, G. (2016). Islamophobia and public health in the United States. *American Journal of Public Health*, *106*(11), 1920-1925.

Seow, D., ve Brown, L. (2020). The solo female Asian tourist. In *Current Issues in Asian Tourism* (pp. 36-54). Routledge.

Seyfi, S., ve Hall, C. M. (2019). Deciphering Islamic theocracy and tourism: Conceptualization, context, and complexities. *International Journal of Tourism Research*, *21*(6), 735-746.

Seyfi, S., Hall, C. M., ve Rasoolimanesh, S. M. (2022). Conclusion: Emerging trends and future prospects in the muslim travel market. *Contemporary Muslim Travel Cultures*, 265-273.

Sezgin, S. (2014). *Türkiye'de feminist söylem ve İslami feminizm* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Tekik Üniversitesi.

Sevim, A. (2005). Feminizm. İstanbul: İnsan Yayınları.

Sevim, K. (2018). Sosyal çalışma perspektifinden damga ve kadın. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, *8*(15), 469-480.

Shakona, M., Backman, K., Backman, S., Norman, W., Luo, Y., ve Duffy, L. (2015). Understanding the traveling behavior of Muslims in the United States. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, *9*(1), 22-35.

Silverman, D. (2013). What counts as qualitative research? Some cautionary comments. *Qualitative sociology review*, *9*(2), 48-55.

Sirin, S. R., ve Katsiaficas, D. (2011). Religiosity, discrimination, and community engagement: Gendered pathways of Muslim American emerging adults. *Youth & Society*, *43*(4), 1528-1546.

Smith, D. W. (2011). The phenomenology of consciously thinking. *Cognitive Phenomenology*, 345-72.

Soley, L. (2010). Projective techniques in US marketing and management research: The influence of the Achievement motive. *Qualitative Market Research: An international journal*, *13*(4), 334-353.

Soydaş, S. (2023). "*Kimsenin Müslüman kadınları" Müslüman kadınların alternatif medya platformları aracılığıyla karşı kamusal alan oluşturmaları: Türkiye ve Almanya örneği, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi.*

Sönmez, S. F., ve Graefe, A. R. (1998). Influence of terrorism risk on foreign tourism decisions. *Annals of tourism research*, *25*(1), 112-144.

Spencer, S. J., Logel, C., ve Davies, P. G. (2016). Stereotype threat. *Annual review of psychology*, *67*(1), 415-437.

Stodolska, M., ve Jackson, E. L. (1998). Discrimination in leisure and work experienced by a white ethnic minority group. *Journal of Leisure Research*, *30*(1), 23-46.

Stone, E. F., Stone, D. L., ve Dipboye, R. L. (1992). Stigmas in organizations: Race, handicaps, and physical unattractiveness. In *Advances in psychology* (Vol. 82, pp. 385-457). North-Holland.

Su, C. P., ve Wu, T. C. (2022). The dark side of solo female travel: Negative encounters with male strangers. In Innovation and Impact of Sex as Leisure in Research and Practice (pp. 121-138). Routledge.

Sujood, Siddiqui, S., ve Bano, N. (2023). An investigation of factors affecting solo travel intention among marginalized groups: a case of Indian Muslim Women. *Tourism Recreation Research*, *48*(6), 1014-1034.

Swain, M. B. (1995). Gender in tourism. *Annals of Tourism Research*, *22*(2), 247-266.

Swain, M. B. (2005). Las dimensiones de género en la investigación sobre turismo: Temas globales, perspectivas locales. *Política y Sociedad*, *42*(1), 25-37.

Şahin, F. S. (2006). *Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi.

Şenses Aksu, M. (2023). Understanding women's movements and feminism in the light of Islamist, conservative and secular concepts and the relationship between religion and ideology. *Conservative Thought/Muhafazakar Düşünce*, *19*(65).

Şenses, F. (2002), Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tarlo, E. (2010). Hijab online: the fashioning of cyber Islamic commerce. *Interventions*, *12*(2), 209-225.

Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik hassasiyetler*, *3*(5).

Tavakoli, R., & Mura, P. (2015). 'Journeys in Second Life'–Iranian Muslim women's behaviour in virtual tourist destinations. *Tourism Management*, *46*, 398-407.

Tavakoli, R., ve Mura, P. (2017). Iranian women traveling: Exploring an unknown universe. In *Women and travel* (pp. 109-124). Apple Academic Press.

Tavakoli, R., ve Mura, P. (2021). Muslim women travellers' constraints: A critical review. *Women in tourism in Asian Muslim countries*, 25-40.

Terziyska, I. (2021), "Solo Female Travellers: The Underlying Motivation", Valeri, M. and Katsoni, V. (Ed.) *Gender and Tourism*, Emerald Publishing Limited, Leeds, pp. 113-127. https://doi.org/10.1108/978-1-80117-322-320211007

Tetreault, C., Tahir, S., Ezeamama, A., ve Abbasi, F. (2019). Muslim women's ethical engagement and emotional coping in post-election United States. *Journal of Muslim Mental Health*, *13*(1).

Thomas, T. K., ve Mura, P. (2019). The 'normality of unsafety'-foreign solo female travellers in India. *Tourism Recreation Research*, *44*(1), 33-40.

Tosun, C. (2016). Alman medyasında Müslüman kadın algısı. *Dini Araştırmalar*, *19*(49), 255-269.

Udin, N. (2012). Muslim minority exclusion and development issues: Need for inclusive policy. *International Journal of Multidisciplinary Research*, *2*(1), 395-402.

Uluocak, S., Gökulu, G., ve Bilir, O. (2014). A strategic starting point for the elimination of violence against women: Intimate partner violence *Journal of Human Sciences*, *11*(2), 362-387.

Unkelbach, C., Schneider, H., Gode, K., ve Senft, M. (2010). A turban effect, too: Selection biases against women wearing Muslim headscarves. *Social Psychological and Personality Science*, *1*(4), 378-383.

Van Es, M. A. (2019). Muslim women as 'ambassadors' of Islam: Breaking stereotypes in everyday life. *Identities*, *26*(4), 375-392.

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 29-56.

Verkuyten, M., ve Yildiz, A. A. (2007). National (dis) identification and ethnic and religious identity: A study among Turkish-Dutch Muslims. *Personality and social psychology bulletin*, *33*(10), 1448-1462.

Yang, E. C. L., Khoo-Lattimore, C., ve Arcodia, C. (2018a). Constructing space and self through risk taking: A case of Asian solo female travelers. *Journal of Travel Research*, *57*(2), 260-272.

Yang, E. C. L., Khoo-Lattimore, C., ve Arcodia, C. (2018b). Power and empowerment: How Asian solo female travellers perceive and negotiate risks. *Tourism Management*, *68*, 32-45.

Yang, E. C. L., Yang, M. J. H., ve Khoo-Lattimore, C. (2019). The meanings of solo travel for Asian women. *Tourism Review*, *74*(5), 1047-1057.

Yang, E. C. L. (2021). What motivates and hinders people from travelling alone? A study of solo and non-solo travellers. *Current Issues in Tourism*, *24*(17), 2458-2471.

Yang, F. (2023). Post-feminism and chick flicks in China: Subjects, discursive origin and new gender norms. *Feminist Media Studies*, *23*(3), 1059-1074.

Yavuzer, H., ve Açıkgöz, U. (2018). Yükselen Tehlike İslamofobi. *ZfWT* 10, (3), 247-276.

Yayla, A. (1998). *Siyaset teorisine giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara. s.17.

Yazar, N. (2018). *Müslüman kadınların toplumdaki görünürlüğü; Anader Ve Akadder Konya örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Necmettin Erbakan Universitesi.

Yıldırım, Y. (2021). Muhafazakâr düşünce temalarının algılanmasına yönelik teorik bir çalışma: Isparta uygulamalı bilimler üniversitesi sütçüler Prof. Dr. Hasan Gürbüz meslek yüksekokulu öğrencileri örneği. *Kamu Ekonomisi ve Kamu Mali Yönetimi Dergisi*, *1*(1).

Yörük, A. (2009). Feminizm/ler. *Sosyoloji Notları*, *7*(1), 63-85.

Zainol, N. A., Mustafa, E., ve Willibrod, A. T. (2021). Muslim tourists food and beverage needs and preferences during travel. *Journal of event, Tourism and Hospitality Studies*, 1, 121-142.

Zamani-Farahani, H., ve Henderson, J. C. (2010). Islamic tourism and managing tourism development in Islamic societies: the cases of Iran and Saudi Arabia. *International journal of tourism research*, *12*(1), 79-89.

Zarezadeh, Z. Z., ve Rastegar, R. (2023). Gender-leisure nexus through a social justice lens: The voice of women from Iran. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, *54*, 472-480.

Walseth, K., ve Amara, M. (2017). Islam and leisure. *The Palgrave handbook of leisure theory*, 19-34.

Williams, S., ve Paterson, M. (2009). A phenomenological study of the art of occupational therapy. *The Qualitative Report*, *14*(4), 689.

Wilson, E., ve Harris, C. (2006). Meaningful travel: Women, independent travel and the search for self and meaning. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, *54*(2), 161-172.

Wilson, E., ve Little, D. E. (2005). A "relative escape"? The impact of constraints on women who travel solo. *Tourism Review International*, *9*(2), 155-175.

Wilson, E. A. (2004). *Psychosomatic: Feminism and the neurological body*. Duke University Press.

Wilson, E., ve Little, D. E. (2008). The solo female travel experience: Exploring the 'geography of women's fear'. *Current Issues in Tourism*, *11*(2), 167-186.

Cambridge Dictionary. (2024). https://dictionary.cambridge.org/ (Erişim: 04.11.2024).